

**T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**TEMETTUAT DEFTERLERİNE GÖRE ULUKIŞLA KAZASI'NIN
SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Kübra KARAMIK**

**Niğde
Temmuz, 2017**

**T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**TEMETTUAT DEFTERLERİNE GÖRE ULUKIŞLA KAZASI'NIN
SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Kübra KARAMIK**

Danışman : Yrd. Doç. Dr. İbrahim ERDOĞDU
Üye : Doç Dr. Efkan UZUN
Üye : Yrd. Doç. Dr. Cengiz KARTIN

**Niğde
Temmuz, 2017**

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**TEMETTUAT DEFTERLERİNE GÖRE ULUKIŞLA KAZASI’NIN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 19.07.2017

Kübra KARAMIK

ONAY SAYFASI

Yrd. Doç. Dr. İbrahim ERDOĞDU danışmanlığında **Kübra KARAMIK** tarafından hazırlanan "**Temettuat Defterlerine Göre Ulukışla Kazası'nın Sosyal Ve Ekonomik Durumu**" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Tarih: 19 /07/ 2017

JÜRİ :

Danışman : Yrd. Doç. Dr. İbrahim ERDOĞDU

Üye : Doç. Dr. Efkan UZUN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Cengiz KARTIN

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun ..... tarih ve .....sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ömer İSKENDEROĞLU
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte Osmanlı Devleti'nde siyasi, ekonomik, askerî, hukukî ve idarî alanlarda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilatında, sosyal ve ekonomik hayatın pek çok alanında yeni uygulamaları gündeme getirmiştir. Dolayısıyla bu uygulamaların sebep olduğu değişim ve dönüşümün Osmanlı Devleti'nin içtimai ve iktisadi bünyesine yansımaları pek çok tarih çalışmasının konusu olmuştur. Bu çalışmalara kaynaklık eden belge grupları içerisinde temettuat defterleri, ihtiva ettikleri bilgiler bakımından ilk sıralarda yer alan önemli kaynaklardandır. 19. yüzyılın ortalarında şehirlerin karakteristik özelliğinin anlaşılmasına yardımcı olan bu defterler, sadece ait oldukları yerlerin değil Osmanlı Devleti'nin genel durumu hakkında da bilgi vermektedir.

Nitekim bu çalışmada, yerel tarih araştırmaları için büyük önem taşıyan ve özellikle iktisadi ve sosyal tarih açısından zengin malzeme barındıran temettuat defterlerinden Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti Temettuat Defterleri serisi kataloğunda kayıtlı 16219 numaralı Ulukışla Temettuat Defteri incelenmektedir.

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmanın hemen her aşamasında rehberlik eden, sabırla çalışmalarımı takip edip yönlendiren, yapıcı eleştirilerinden ve ileriye yönelik fikirlerinden her zaman istifade ettiğim danışmanım sayın Yrd. Doç. Dr. İbrahim ERDOĞDU hocam başta olmak üzere, bu süreçte maddi ve manevi her türlü desteğini benden esirgemeyen aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kübra KARAMIK

Temmuz, 2017

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMETTUAT DEFTERLERİNE GÖRE ULUKIŞLA KAZASI'NIN SOSYAL VE EKONOMİK DURUMU

KARAMIK, Kübra

Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. İbrahim ERDOĞDU

Temmuz 2017, 93 sayfa

Osmanlı sosyo-ekonomik tarihinin önemli kaynaklarından olan temettuat defterleri, ait oldukları dönemin sosyal ve ekonomik özelliklerini yansıtan çok önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Bu çalışmada, Tanzimat ile birlikte ortaya konulan vergi reformunun bir ürünü olan temettuat defterleri çerçevesinde, 1840'lı yıllarda Konya Eyaleti'ne bağlı Niğde Sancağı'nın bir kaza merkezi olan Ulukışla Kazası'nın sosyal ve ekonomik durumu ortaya konulmuştur.

Çalışmada ana kaynak olarak 16219 numaralı Ulukışla Kazası Temettuat Defterinden istifade edilmiştir. Ulukışla Temettuat Defterinde kaza merkezi ile birlikte toplam 31 köyün kaydı bulunmaktadır. Transkripsiyonu tamamlanan temettuat defterinden elde edilen veriler ışığında, köyler bazında tablo ve grafikler oluşturulmuştur. Bu grafik ve tablolar üzerinden sayısal analizlerle dönemin sosyo-ekonomik yapısına ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışmamız giriş bölümü ile birlikte üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Ulukışla Kazası'nın kısa tarihi geçmişi ve idari yapısından bahsedilmiştir. Birinci bölümde, Osmanlı Devleti'nde vergi düzeni ve temettuat tahrirleri ana hatlarıyla açıklanmıştır. İkinci bölümde, Ulukışla'nın sosyal ve ekonomik yapısı ele alınırken son olarak üçüncü bölümde ise bölgedeki ziraat hayatı ve hayvancılık faaliyetleri mercek altına alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ulukışla, Temettuat, Hane, Tarım, Hayvancılık, Vergi

ABSTRACT

MASTER THESIS

SOCIAL AND ECONOMIC SITUATION OF ULUKIŞLA DISTRICT ACCORDING TO TEMETTU RECORDS

KARAMIK, Kübra

Department of History

Supervisor: Assistant Professor İbrahim ERDOĞDU

July 2017, 93 pages.

Temettuat registers, one of the major sources of Ottoman socio-economic history of period, contain important information as regards to the social and economic characteristics of the era they reflect. In this study, being an output of tax reform propounded with the Tanzimat, and around the framework of Temettuat book, social and economics condition of Ulukışla district being a central district of Niğde which is connected with Konya in 1840s.

In this study, as a main source Temettuat registers 16219 numbered of Ulukışla district are exploited. In Temettuat book of Ulukışla, there are the records of total of 31 villages with the central district. In the light of data obtained from Temettuat books completed its transcription, tables and graphics on the basis of village are constituted. Evaluations associated with the structure of that era's socio-economic are made with numerical analyses by way of this tables and graphics.

The thesis consists of three main section with an opening chapter. In the opening chapter, a short historical background and governing structure of Ulukışla district are mentioned. In the first section of the thesis, the tax regulation in Ottoman State and Temettuat tahrirs are explained with the main lines. While the social and economic structure of Ulukışla is dealt with in the second section, the agricultural life and livestock activities in the district are lastly held under the microscope in the third section.

Keywords: Ulukışla, Temettuat, Household, Agriculture, Farming, Tax.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	viii
GRAFİKLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. ULUKIŞLA’NIN KISA TARİHİ GEÇMİŞİ VE İDARİ YAPISI	2
1.1. Ulukışla Adının Kökeni	2
1.2. Ulukışla’nın Kısa Tarihi Geçmişi	3
1.3. Ulukışla’nın İdari Yapısı	4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI DEVLETİ’NDE VERGİ DÜZENİ VE TEMETTUAT TAHRİRLERİ.....	8
1.1. Tanzimat Öncesi Osmanlı Devleti’nde Tahrir Sistemi ve Vergi Düzeni	8
1.2. Tanzimatla Birlikte Osmanlı Mali Yapısında ve Vergi Düzeninde Görülen Gelişmeler	10
1.2.1. İltizam Usulü’nün Kaldırılması	11
1.2.2. Maliye Nezareti’nin Kurulması	12
1.2.3. Muhassıllık Meclisleri’nin Kurulması	13
1.2.4. Mali Yapıda ve Vergi Sisteminde Görülen Diğer Gelişmeler	15
1.3. Temettuat Uygulaması	16
1.3.1. 1840 (H. 1256) Tarihli Temettuat Tahriri	17
1.3.2. 1845 (H. 1261) Tarihli Temettuat Tahriri	18
1.3.3. 1840 (H.1256) ve 1845 (H.1261) Tahrirlerine Ait Temettuat Defterlerinin Farkları	21

2. TEMETTUAAT DEFTERLERİ	22
2.1. Temettuat Defterlerinin Kapsam ve Önemi	22
2.2. Temettuat Defterlerinde Geçen Vergi Çeşitleri	24
2.2.1. Vergi-î Mahsûsa (Temettuat Vergisi)	24
2.2.2. Öşür	25
2.2.3. Âdet-i Ağnam	27
2.2.4. Cizye	29
2.3. 16219 Numaralı Ulukışla (Şücaeddin) Kazası Temettuat Defteri	30

İKİNCİ BÖLÜM

ULUKIŞLA'DA SOSYAL VE MESLEKÎ YAPI

2.1. ULUKIŞLA'DA SOSYAL YAPI	33
2.1.1. Osmanlı Devleti'nde Nüfus Sayımları	33
2.1.2. Ulukışla Kazası'nın Tahmini Nüfusu	35
2.1.3. Ulukışla Merkez ve Köylerinde Yaşayanların Tipolojik Yapısı	37
2.1.4. Ulukışla Merkez ve Köylerinde Geçen İsim, Unvan ve Lakaplar	41
2.2. ULUKIŞLA'DA MESLEKÎ YAPI	44
2.2.1. Ulukışla Kazasındaki Meslek Grupları	44
2.2.2. Fonksiyonlarına Göre Meslekler	45
2.2.2.1. Tarım ve Hayvancılıkla Uğraşanlar	48
2.2.2.2. Kamu Görevlileri	48
2.2.2.3. Alım ve Satımla Uğraşanlar	49
2.2.2.4. Hizmet Üretenler	49
2.2.2.5. İşçilik Yapanlar	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUKIŞLA'DA TARIM VE HAYVANCILIK

3.1. TARIM FAALİYETLERİ	50
3.1.1. Ulukışla Merkez ve Köylerinde Tarım Arazisi Miktarı ve Dağılımı	51

3.1.2. Ulukışla Merkez ve Köylerinde Hububat Ziraatı Yapılan Topraklar	54
3.1.2.1. Mevrû Tarlalar ve Hâlî (Gayr-î Mevrû) Tarlalar	55
3.1.3. Ulukışla Merkez ve Köylerinde Tarla Dışı Toprakların Tasarruf Şekilleri ve Dağılımları	58
3.1.3.1. Bağcılık ve Bahçecilik	58
3.1.4. Ulukışla Merkez ve Köylerinde Bulunan Ağaç Grupları ve Kıymetleri	60
3.1.5. Ulukışla ve Köylerdeki Diğer Gayrimenkuller	63
3.2. HAYVANCILIK	64
3.2.1. Ulukışla Merkez ve Köylerinde Hayvancılık	64
3.2.1.1. Büyükbaş Hayvancılık	67
3.2.1.2. Küçükbaş Hayvancılık	69
3.2.1.3. Yük ve Binek Hayvancılığı	71
3.2.1.4. Arıcılık	75
SONUÇ	78
KAYNAKÇA	81
EKLER	88
ÖZGEÇMİŞ	93

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Temettuat Defterine Göre 1840 Yılında Ulukışla Kazası'nın Tahmini Nüfusu ve Nüfusun Yüzdelerik Dağılımı	36
Tablo 2: Ulukışla Merkez ve Köylerinde Yaşayanların Fiziksel Özellikleri ve Yüzdelerik Dağılımı	39
Tablo 3: Ulukışla Merkez ve Köylerinde Geçen Erkek İsimleri ve Kullanım Sıklığı	42
Tablo 4: Ulukışla Temettuat Defterinde Geçen Unvan ve Lakap Örnekleri	43
Tablo 5: Fonksiyonlarına Göre Ulukışla Merkez ve Köylerinin Meslek Dağılım Tablosu	47
Tablo 6: Ulukışla Merkezde Toprak Miktarı ve Kıymetlerinin Dağılımı	53
Tablo 7: Ulukışla ve Köylerinde Ekilen ve Nadasa Bırakılan Arazi (Tarla) Miktarı ve Kıymetlerinin Köylere Göre Dağılımı	55
Tablo 8: Ulukışla ve Köylerinde Bağ – Bahçe Miktarı ve Kıymetlerinin Dağılımı	59
Tablo 9: Ulukışla ve Köylerindeki Ağaç Grupları ve Kıymetlerinin Dağılımı	61
Tablo 10: Ulukışla ve Köylerdeki Değirmen Sayısı ve Kıymetlerinin Dağılımı	63
Tablo 11: Ulukışla Merkez ve Köylerinde Hayvan Sayısı ve Kıymetlerinin Dağılımı	65
Tablo 12: Ulukışla Merkez ve Köylerde Hayvan Türlerine Göre Hayvan Sahibi Hane Sayılarının Dağılımı	66
Tablo 13: Ulukışla Merkez ve Köylerinde Büyükbaş Hayvan Sayıları ve Kıymetlerinin Dağılımı	68
Tablo 14: Ulukışla ve Köylerinde Küçükbaş Hayvan Sayıları ve Kıymetlerinin Dağılımı	70
Tablo 15: Ulukışla ve Köylerinde Yük-Binek Hayvan Sayıları ve Kıymetlerinin Dağılımı	74
Tablo 16: Ulukışla ve Köylerinde Arı Kovanı Sayısı ve Kıymetlerinin Dağılımı	76

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Ulukışla Kaza Merkezinde Yaşayan Nüfusun Tipolojik Yapısı	38
Grafik 2. Ulukışla Köylerinde Yaşayan Nüfusun Tipolojik Yapısı	39
Grafik 3. Ulukışla Kazası'nda Meslekî Dağılım	44
Grafik 4. Ulukışla Merkezde Toprakların Kullanım Alanına Göre Dağılım.....	52
Grafik 5. Ulukışla Köylerinde Toprakların Kullanım Alanına Göre Dağılımı	53
Grafik 6. Ulukışla Merkezde Hububat Tarlalarının Dağılımı	57
Grafik 7. Ulukışla Köylerinde Hububat Tarlalarının Dağılımı	57
Grafik 8. Ulukışla Merkez ve Köylerde Bağ ve Bahçelik Alanların Dağılımı.....	58
Grafik 9. Ulukışla'da Bulunan Ağaç Gruplarının Dağılımı	62
Grafik 10. Ulukışla Kaza ve Merkezdeki Hayvan Türlerinin Dağılımı	66
Grafik 11. Ulukışla Merkez ve Köylerde Küçükbaş Hayvan Dağılımı.....	71
Grafik 12. Ulukışla Merkez ve Köylerdeki Yüklü ve Binek Hayvan Dağılımı	72

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
Bkz.	: Bakınız
BOA. ML. VRD. TMT.	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Varidât Muhasebesi Temettuat Defterleri
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Edt.	: Editör
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
İA.	: İslâm Ansiklopedisi
İ.Ü.İ.F.	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
M.	: Milâdî
M.Ö.	: Milattan Önce
Md.	: Madde
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde dokuz katalog halinde 17. 747 defterden oluşan temettuat defterleri serisinin ilk defa Prof. Dr. Tevfik Güran tarafından kullanılmaya ve araştırılmaya başlanmasıyla birlikte bu defterler o günden bugüne araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde tarihe bir ışık kaynağı olarak kullanılmaya devam etmektedir.

Fertlerin iktisadi imkânlarını tespit etmek suretiyle kişinin ekonomik gücüne, senelik kazancına göre tarh edilecek verginin belirlenmesine yönelik Osmanlı Devleti'nin önemli bir kesiminde emlâk, arazi, hayvanat ve temettuat sayımlarına 1840 (H. 1256) yılında başlanmıştır. Bu sayım sonucu ortaya çıkan defterlerde görülen yanlış hesaplamalar ve eksik yazımlardan olsa gerek, ikinci bir sayıma daha ihtiyaç duyulmuş ve 1844- 1845 (H. 1260-61) tarihlerinden sonra yeni bir temettuat defterleri serisi oluşmuştur.

Bu dönemde teşkil edilen temettuat defterleri çok önemli bilgiler ihtiva etmektedirler. Osmanlı taşrasının anlaşılmasına yönelik tahlili çalışmalar için önemli veriler ve istatistiki bilgiler elde etme imkânı sunmaktadırlar. Ayrıca hazırlandığı döneme ve ait olduğu bölgeye ilişkin kapsadığı zengin bilgi ile bir bölgenin mikro ve makro düzeyde sosyal ve ekonomik profilinin çıkarılması noktasında sosyal ve iktisadi tarih alanı ile uğraşanlar için vazgeçilmez kaynaklar arasındadırlar.

Bu çalışmada Niğde iline bağlı Ulukışla Kazası'nın 1840'lı yıllardaki sosyo-ekonomik durumunu ortaya koyabilmek amacıyla Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Varidât Kalemî Maliyeden Müdevver Defterler serisi içinde bulunan ve 1840 sayımına ait olduğu düşünülen 16219 numaralı Ulukışla Temettuat Defteri'nin tez çalışması olarak değerlendirilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca bu sayede defterden elde edilecek istatistiki bilgilerin Ulukışla Kazası ile birlikte bölge tarihine ve tarih çalışmalarına katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Defterden elde edilen veriler kullanılarak hazırlanan tablo ve grafikler somut hale getirilerek yorumlanmıştır.

Tezin çalışılması sürecinde izlenen yöntem, doküman inceleme ve literatür tarama şeklindedir. Bu maksatla önce Ulukışla Temettuat Defteri'nin transkripsiyonu yapılmış, elde edilen somut bilgiler kaza merkezi ve köylerin geneline taksim edilerek istatistiki bilgiler içeren tablolar ve grafikler oluşturulmuştur. Tablo haline getirilen veriler daha sonra tahlil edilerek köylerin birbiri ile çok yönlü mukayeseleri yapılmış

ve Ulukışla'nın 1840'lı yıllardaki sosyal ve ekonomik durumu çeşitli açılardan değerlendirilmiştir.

16219 numaralı Ulukışla Temettuat defteri üzerine yapılan bu çalışma temel olarak üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Ulukışla'nın tarihi geçmişi ve idari yapısı, Osmanlı Devleti'nde vergi düzeni ve temettuat tahrirleri ile temettuat defterleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise; Ulukışla'nın sosyal ve ekonomik yapısı başlığı altında hane sahiplerinin fiziksel özellikleri, isim, unvan ve lakapları ile fonksiyonlarına göre meslek grupları incelenmiştir. Son olarak üçüncü bölümde ise Ulukışla'daki tarım ve hayvancılık faaliyetlerine değinilmiştir. Bu bölümde tarım arazi büyüklükleri ve hayvancılık grupları tek tek tablo ve grafiklerle yorumlanmaya çalışılmıştır.

1. ULUKIŞLA'NIN KISA TARİHİ GEÇMİŞİ VE İDARİ YAPISI

1.1. Ulukışla Adının Kökeni

Günümüzde Niğde iline bağlı bir ilçe olan Ulukışla'nın tarihi geçmişi M.Ö. 7000 yıllarına kadar uzanmaktadır. M.Ö. 395 ve 17 yılları arasında Roma egemenliğinde kaldığı dönemde, Roma İmparatoru Marcus Aurelius'un eşi Faustina ile Suriye'ye giderken, Ulukışla'da konakladığı, ancak İmparatoriçe Faustina'nın, bu sırada rahatsızlanarak öldüğü ve İmparator'un burada eşinin anısına bir şehir ve tapınak yaptırdığı ve bölgenin bir dönem "Faustinapolis"¹ ya da "Halata" adıyla anıldığı çeşitli kaynaklarda geçmektedir. Nitekim günümüzde Faustina'nın mezarı Ulukışla'ya bağlı Başmakçı köyünde bulunmaktadır.² Paul Wittek'in Kâtip Çelebi'nin ünlü eseri Cihannümâ'ya dayanarak aktardığına göre Ulukışla Kazası'nın Türklerin eline geçmesinden sonra kullanılan ismi "Şücaeddin"dir.³ 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu, Moğol egemenliğine girdiği sıralarda Niğde valisi Hüdavend Hatun'un damadı Şücaeddin Bey idi. Dolayısıyla Ulukışla için o tarihlerde kullanılan "Şücaeddin" isminin Toros düzlüklerine hâkim olan Hüdavend Hatun'un damadı Niğde valisi Şücaeddin Bey ile ilişkili olduğu ifade edilmektedir.⁴ Şücaeddin ismine dair kaynaklarda farklı açıklamalara da rastlamak mümkündür. Örneğin; Anadolu Selçuklu sultanlarından II. Kılıçarslan, ülke yönetimini şehzadeleri arasında

¹Ulukışla, Ulukışla Yardımlaşma Derneği 50. Kuruluş Yılı Anısına, Ankara 2013, s. 16.

²İdris Yavuz - Esra Yavuz, *Orta Asya'dan Ulukışla Yaylaklarına*, Form Ofset Gündem Gazetesi Yayınları, Niğde 2010, s. 1.

³Besim Darkot, "Niğde", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1988, s. 254.

⁴İ. Yavuz – E. Yavuz, *a.g.e.*, s. 6.

paylaştırırken Ereğli'ye Şücaeddin Sencerşah'ı göndermiştir. Buna göre ihtimaldir ki, Sencerşah'ın yönettiği bölgenin adına yöneticisine izafeten *Şücaeddin* ismi verilmiştir.⁵ Bu iddiayı doğrular nitelikte, İbn Bibi'nin *El-Evâmirü'l- Alâ'iyye fi'l-Umûri'l- Alâ'iyye* isimli eserinde, II. Kılıçarslan'ın oğullarının gittikleri yerler gösterilirken, Şücaeddin Sencerşah'ın Ereğli'ye gittiği belirtilmektedir. Yine Sinop Kalesi kitabelerinin birisinde de 1215 yıllarında Ereğli'nin yöneticisi olarak Şücaeddin Bey'in ismi geçmektedir.⁶

Nitekim Ulukışla, 1859 (H. 1276) yılına kadar “Şücaeddin” adıyla Niğde Bor'a bağlı bir nahiye olup merkezi şimdiki Beyağıl köyü olmuştur. Bu tarihten sonra bir ilçe (kaza) merkezi olduğu evkaf kayıtları ile salnamelerden anlaşılmaktadır. 1887 yılında ise ilçenin adı “Hamidiye” olmuş ve merkezi Bulgar Dağı eteklerindeki Bulgar Madeni köyüne nakledilmiştir.⁷ Günümüzde Niğde demiryolunun ulaştığı Bağdat Demiryolu'nun bir istasyonu olan Ulukışla, bugünkü ismini aslında bir hana borçludur.⁸ Sadrazam Öküz Mehmet Paşa tarafından yaptırılan kervansarayın hizmete girişiyle ilçenin ismi önce “Ulu-Kışlama” şeklinde adlandırılmış daha sonraları “Ulukışlak”, “Kışlahan” ve ilerleyen zaman içinde ise “Ulukışla” olarak son halini almıştır.⁹

1.2. Ulukışla'nın Kısa Tarihi Geçmişi

Günümüzde Ulukışla, topraklarının bir bölümü İç Anadolu Bölgesi, daha büyük bir bölümü de Akdeniz Bölgesi'nde kalan Niğde iline bağlı bir ilçedir.¹⁰ İlçe, deniz seviyesinden 1428 m. yükseklikte, etrafı dağlarla çevrili bir vadi üzerinde yer almaktadır. İlçenin doğusunda Adana ve Pozantı İlçesi, batısında Konya ve Ereğli İlçesi, kuzeyinde Niğde il merkezi, Bor ve Çamardı ilçeleri, güneyinde ise İçel ve Tarsus bulunmaktadır.¹¹

⁵Emin Toroğlu, **Niğde İli Yerleşmeleri ve Lokasyon Planlaması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 338.

⁶Tuncer Baykara, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I (Anadolu'nun İdarî Taksimatı)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1988, s. 54-55.

⁷Mehmet Zeki Oral, “Niğde Tarihi”, **Akpınar Dergisi**, S.10, Halkevi Yay., Niğde 1934- 1941, s. 7.

⁸Albert Gabriel, **Niğde Tarihi**, Çev. Ahmet Akif Tütenk, Bengi Matbaası, Ankara 1962, s. 58.

⁹İ. Yavuz – E. Yavuz, **a.g.e.**, s. 1.

¹⁰“Ulukışla”, Anonim, **Ana Britannica**, C. 21, İstanbul 1990, s. 381-382.

¹¹R. Eser Gültekin, **Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi**, T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Ankara 2001, s. 7.

Niğde yöresi ve Ulukışla bölgesi coğrafi konumu ve stratejik önemi nedeniyle hemen her dönemde canlı ve hareketli bir merkez olmuştur. Yöre, tarih boyunca farklı kültürlerden insan topluluklarını bünyesinde barındırmıştır. Bölgenin kayda değer ilk tarihi olayı, Hitit İmparatorluğu'na dâhil oluşudur.¹² Yapılan arkeolojik kazılar da Hititlerin, Ulukışla-Çiftehyan arasında askeri bir üslerinin olduğu ortaya çıkarılmıştır.¹³ Ulukışla'ya bağlı Porsuk köyü sınırları içindeki *Zeyve Höyüğü*'nde yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu elde edilen buluntular Hitit, Frig ve Roma dönemlerine aittir.¹⁴

Hititlerden sonra bölge sırasıyla; Asurlar, Frigler, Persler ve daha sonra Makedonya Kralı Büyük İskender'in eline geçmiştir. (M.Ö. 334) Daha sonra bölge Selevkos (Asya) İmparatorları ile Kapadokya kralları arasında çekişmelere sahne olmuş, ardından Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girmişse de imparatorluğun ikiye ayrılmasıyla, 1075 yılına kadar Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde kalmıştır.¹⁵

Malazgirt Savaşı (1071) sonrası Melikşah'ın komutanlarından Emir Ahmed Gazi Danişmend Taylı ve oğlu Emir Gazi, Ulukışla bölgesini ele geçirmişlerdir (1156- 1192). I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in (1192-1211) oğlu I. İzzeddin Keykavus döneminde Ulukışla Niğde'ye bağlanmıştır. Anadolu Selçuklularının 1243 Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenilmesiyle kısmen İlhanlıların idaresine geçen bölge Anadolu Selçuklu Devleti'nin son hükümdarı II. Mesud'un ölümünün ardından tamamıyla İlhanlı valilerinin hüküm sürdüğü bir coğrafi ve siyasi alan haline gelmiştir (1327).¹⁶

Daha sonra 1357 tarihinden itibaren Karamanoğulları'nın idaresine geçen Niğde ve çevresi, Fatih'in 1466 yılında Konya'yı ele geçirmesi ve 1470 yılında İshak Paşa'nın Niğde'yi zabdetmesi ile Osmanlı yönetimine girmiştir.¹⁷

1.3. Ulukışla'nın İdari Yapısı

Osmanlı Devleti'nin idari taksimat bakımından en büyük ünitesi *eyaletlerdir*. Osmanlı ülkesi, *beylerbeyilik*, *eyalet* veya *vilayet* olarak adlandırılan büyük idari

---

¹²Gültekin, **a.g.e.**, s. 17.

¹³İ. Yavuz – E. Yavuz, **a.g.e.**, s. 2.

¹⁴Gültekin, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁵Gültekin, **a.g.e.**, s. 17.

¹⁶İ. Yavuz – E. Yavuz, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁷Doğu'ya yapılan seferlerde Niğde ili bir konaklama yeri olduğundan, İran Seferi'nden dönen Kanuni Sultan Süleyman da 1549 yılında Ulukışla'dan geçmiştir. Bkz. Gültekin, **a.g.e.**, s. 18.

ünitelere ayrılmış bu üniteler ise *sancak* veya *livalara* bölünmüştür. Eyaletlerin en büyük amirine yerine göre ve durumuna göre *beylerbeyi*, *mîr-i mîran*, *vali* veya *emirü'l livâ* denilmektedir.¹⁸ *Beylerbeyilik* terimi ağırlıklı olarak 17. yüzyılın başlarına kadar kullanılmış daha sonra yerini *eyalet* tabirine bırakmıştır. *Sancak* ise Osmanlı taşra teşkilatının en temel idari birimidir.¹⁹ Eyaletler büyüklüklerine göre muhtelif sancaklara ayrılmış ve bunlar da *sancakbeyleri* tarafından idare olunmuşlardır.²⁰ Osmanlı idari düzeninde sancağın bir alt bölümünü oluşturan *kazalar*, merkezde bir kadının oturduğu ve özellikle kazaî yetkilerinin kullandığı bir kasaba ya da şehir merkeziyle ona bağlı nahiye ve köylerden oluşan idari bir birimdir.²¹ Kazanın idari bir birim olarak nihaî kabulü ise Tanzimat dönemi eyalet düzenlemeleri ile olmuştur.²²

İdari düzenlemeler açısından Niğde'ye baktığımızda Niğde Sancağı'nın statüsünün sıklıkla değiştiği görülmektedir. Zira gerek Anadolu Selçukluları döneminde gerekse Eretna Devleti, Kadı Burhaneddin Devleti ve Karamanoğulları dönemlerinde Niğde ve çevresi bu devletler arasında adeta tampon bir merkez olarak sıklıkla el değiştirmiştir. Bu sebeple sık sık hâkimiyet mücadelelerine uğrayan bölgede özellikle Develi-Karahisar ve çalışma konumuz olan Ulukışla, idari açıdan en fazla gelişime ve değişime uğrayan merkezlerdir. Niğde sancağının idari taksimatı ile ilk bilgilerimiz 1476 tarihlidir. Aynı tarihli Karaman Evkaf Defteri'nde Niğde sancağı sınırlarına dâhil bölgede iki vilayet kaydedilmiştir. Bu deftere göre 1476 yılında sancakta Niğde ve Ürgüp olmak üzere iki kaza merkezi ile bu kazalara bağlı Anduğu, Melegübi, Melendos ve Şücaeddin (Ulukışla) şeklinde toplam altı tane nahiye ismi geçmektedir.²³

1500 tarihinde Niğde Sancağı idari açıdan yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile Niğde Kazası ikiye ayrılarak yeni bir kaza oluşturulmuştur. Anduğu nahiyesi kaza yapılarak, Şücaeddin (Ulukışla) nahiyesi de bu kazaya bağlanmıştır. Bu düzenleme ile sancaktaki kaza sayısı üçe çıkmış, nahiye sayısı da beşe düşmüştür.

¹⁸Orhan Kılıç, **18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı (Eyalet ve Sancak Tevcihatı)**, Ceren Matbaacılık, Elazığ 1997, s. 6.

¹⁹Mehmet Ali Ünal, **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, Paradigma Yay., İstanbul 2011, s. 590.

²⁰Ünal, **a.g.e.**, s. 240.

²¹Mustafa Oflaz, **16. Yüzyılda Niğde Sancağı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1992, s. 45.

²²Musa Çadrcı, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", **Belleten**, C. LIII, S. 206, Türk Tarih Kurumu Yay, Ankara Nisan 1989, s. 237.

²³Oflaz, **a.g.t.**, s. 42-43.

1518 tarihinde yapılan düzenlemede ise daha önceki defterlerde büyük bir köy olarak gördüğümüz Bor, nahiye statüsüne getirilerek Niğde Kazası'na bağlanmıştır. Bu tarihlerde Şücaeddin Nahiyesi sınırları içinde 42 köy ve 10 mezra bulunmaktadır.²⁴

Ulukışla, 16. yüzyıl tahrir defterlerinde “köy” olarak kayıtlıdır. 1530 tarihli Muhasebe Defteri'ne göre bir camiye sahip olan Ulukışla köyünde 56 hane ve 70 neferin nüfus kaydı bulunmaktadır.²⁵ Arap Seyyah Kutbeddin el-Mekkî 1557 yılında başladığı seyahatinde Ulukışla'dan geçerken “... *mâmur bir kasaba olan Ulukışlak'a vardık.*” ifadesiyle Ulukışla'nın o tarihlerde bayındır bir merkez olduğuna atıf yapmaktadır.²⁶

Yine takip edebildiğimiz kadarıyla Niğde Sancağı'nda 1584 yılında idari olarak yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu yeni düzenleme ile Ulukışla (Şücaeddin nahiyesi) yeni ihdas edilen Bor Kazası'na bağlanmıştır ve nahiye içerisinde 52 köy ve 13 mezra bulunmaktadır.²⁷

Ulukışla'nın 17. yüzyıla gelindiğinde artık bir nahiye merkezi ve nihayet kaza haline getirildiğini görmekteyiz. Örneğin ünlü seyyah Evliya Çelebi *Seyahatnâme*'sinde Ulukışla'nın, Karaman (Konya) Eyaleti'nin Niğde Sancağı'na bağlı bir kasaba merkezi olduğunu söylemektedir.²⁸ Aynı şekilde 1648 Kâtip Çelebi'nin *Cihannüma*'sında “*Şücaeddin Kazası, birkaç pare karyeden ibarettir. İsmi Ulukışla'dır.*” ifadeleri kullanılmak suretiyle Ulukışla'nın bu tarihlerde kaza olduğu açıkça dile getirilmektedir.²⁹

Nihayet 1840 (H. 1256) Temettuat sayımlarında Ulukışla, “*Kaza-î Şücaeddin nam-ı diğer Ulukışla*” şeklinde geçmektedir. 1840 (1256) sayımına göre Ulukışla kaza merkezi şu karyelerden meydana gelmektedir: Çiftlik, Güney, Gökbaz, Perestal, Kürkçü, Yaşmakçı, Mirahur, Muradı, Günü, Elmalı, Çene, Ömerli, Albo, Elifken,

---

²⁴Oflaz, **a.g.t.**, s. 44.

²⁵Toroğlu, **a.g.t.**, s. 338.

²⁶“**Ulukışla**”, Yardımlaşma Derneği, s. 21.

²⁷Oflaz, **a.g.t.**, s. 44.

²⁸**Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, Haz. Seyit Ali Karaman -Yücel Dağlı, C. 3, Kitap 1, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2010, s. 56.

²⁹Kâtip Çelebi, **Cihannüma**, Edt. Said Öztürk, C. 2, Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi (MEDAM), İstanbul 2013, s. 905.

Gökçeli, Alikoca, Horoz, Koçak, Kozluca, Tekneçukur, Gümüş, Hasangazi, Tarbaz, Emirler, Geylân, Çanakçı, Debbağlar, Gedelli, Porsuk, İlhan ve Beyağıl karyeleri.³⁰

Yine 1845-46 yıllarında Ulukışla, Niğde Livası'na bağlı Şücaeddin (Ulukışla) kazası olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bazı mali gerekçelerle kazanın statüsünde zaman zaman değişiklikler görülmektedir. Örneğin, 1842 senesinde kaldırılan muhassıllık halen bazı bölgelerde varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde muhassıllık merkezi bazen Niğde bazen de Nevşehir olmuştur. Muhassıllık merkezi ile ilgili bu istikrarsızlık bazı kazalarda da belirgindir. Örneğin, 1845 senesinde Niğde Muhassıllığı'na bağlı olan Şücaeddin Kazası ilk olarak Ereğli'ye bağlanmış, bu durum 1857 (H. 1274) yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihten itibaren Konya'ya, 1864 (H. 1281) senesinde de yeniden Niğde'ye bağlanmıştır.³¹

---

³⁰BOA. ML. VRD. TMT., **Ulukışla Temettuat Defteri (H. 1256)**, nu. 16219.

³¹Hilmi Bayraktar, "Tanzimat Dönemi Niğde Sancağı Mali Verileri ve Bunların Değerlendirilmesi", **Niğde Tarihi Üzerine**, Edt. Musa Şaşmaz, Kitabevi Yay., İstanbul 2015, 82-83.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE VERGİ DÜZENİ VE TEMETTUAT TAHRİRLERİ

1.1. Tanzimat Öncesi Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi ve Vergi Düzeni

Sözlükte, “*yazma, kaydetme, deftere geçirme*” gibi anlamları olan *tahrir* kelimesi terim olarak, Osmanlı maliye teşkilatında vergilerin ve bu vergileri verenlerin ismen tespiti için değişik dönemlerde farklı şehirlerde gerçekleştirilen sayımları ve bu sayımların kaydedildiği defterleri ihtiva etmektedir.³²

Bir devletin fonksiyonlarını icra edebilmesi, yani kamu hizmetlerini ve kendisine düşen görevleri düzenli ve başarılı bir şekilde yürütebilmesi için bir takım mali araçlara ihtiyaç vardır. Bunların başında vergiler gelmektedir. Vergi, devletin hâkimiyet hakkına dayanarak belirli hukuk kaidelerine göre kişilerden karşılıksız ve tek taraflı olarak tahsil ettiği iktisadi değerlerdir. Osmanlı Devleti de kuruluşundan itibaren vergi kaynaklarının tespiti konusunda çok hassas davranmış ve önceki Türk-İslâm devletlerinde uygulanan vergi sistemini esas alarak, tahrir yöntemini benimsemiştir.³³

Tahrirlerin amacı, bir ülkede reayanın oturduğu yerlerin ve işlerinin bütün özelliklerini, mallarının ve ürünlerinin bütün kaynaklarını, tımar sahiplerinin gelirlerini vs. hükümdarın (devletin) bilmesi ayrıca şeriata ve yerleşik kanuna aykırı bid'at ve zulümlerin önlenmesi, avâız vergisinin yüklenmesi durumunda hâne sayısının bilinmesi, vakıfların durumunun ortaya konulması gibi hususların bilinmesidir.³⁴ Tahrir yapmanın bir diğer önemli amacı ise tespit edilen gelir kaynaklarını devlet görevlilerine, şahıslara ve vakıflara, hizmet karşılığında, maaş, mülk ve gelir olarak dağıtmaktır.³⁵ Nitekim Osmanlı tımar sisteminin özünü de bu uygulamalar oluşturmaktadır.

Tahrir sisteminin işleyebilmesi için devletin, ülke genelindeki her türlü vergi kaynaklarını sıhhatli ve ayrıntılı olarak bilmesi ve meydana gelecek değişiklikleri

³²Mehmet Öz, “Tahrir”, **İslâm Ansiklopedisi**, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2010, s. 425.

³³Ayşe Özdemir Kızıllan, “Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 20, Kütahya 2008, s. 57-58.

³⁴Öz, **a.g.m.**, s. 426.

³⁵Fatma Acun, “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.9, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 902.

takip edebilmesi için de sık sık yeni tahrirler yaptırması gerekmekteydi.³⁶ Bu nedenle fethedilen her yeni şehir, beylik veya devletin topraklarında mevcut vergi kaynaklarının tespiti için tahrirler yapılmış ve devletin genel durumundaki gelişme ve değişmelere paralel olarak tahrirler yenilenmiştir. Genel olarak kaynaklarda tahririn otuz yılda bir tekrarlanması gerektiğine işaret edilmektedir. Bununla birlikte fetih sonrası yapılan tahririn ardından yeni bir padişahın tahta geçmesi durumunda da tahrirlerin yapıldığı anlaşılmaktadır.³⁷ Yeni fethedilen bir ülke veya bölgede ilk tahrir, Osmanlı İmparatorluğu'na ilhak edilmesine karar verildiği ve tımar sistemi kurulmak üzere olduğu zaman yapılmaktaydı. Bu durumda, her türlü gelir kaynağı saptanır ve ayrıntılı biçimde *defter-i mufassal*'a kaydedilirdi. Sonra bu gelirler merkezde yeniden düzenlenen icmal defterlerinde yer aldığı şekliyle *askeri* sınıf mensupları, esas olarak da söz konusu toprakların fethine katılan *sipahi*'ler arasında paylaştırılırdı.³⁸

Tahrir işleri *Tevkii* denilen *Nişancı*'nın nezareti altında takip edilmekteydi. Bir yerin tahriri yapılacağı zaman evvelâ bu işi organize edecek *Muharrir-i memâlik* yahut *Muaharrir* veya *İl Yazıcısı* adı verilen bilgili, namuslu, her surette itimada lâyık biri seçilmekteydi. Bunun yanında yazılacak yerin ehemmiyetine göre kâtipler bulunmaktaydı.³⁹ İl yazıcısı şehir, kasaba ve köyleri birer birer dolaşarak buralarda oturan vergi mükelleflerinin künyelerini, içlerinde vergiden muaf olanlar varsa hangi vergiden ve ne sebeple muaf olduklarını deftere kaydedirdi. Ayrıca topraklı ve topraksız köylüler, evli, bekâr, ihtiyar, sakat, sanat sahibi veya ilmiye sınıfına mensup olanlar ayrı ayrı kaydedilmekteydi. Sonra her köyün merası, kışlağı ve yaylağı, korusu, ormanı, çayırı, hayvan cinsleri, tarım ürünleri, mahsullerinin yıllık miktarı ve nihayet senede bir vermekle mükellef oldukları vergiler yine bu deftere ayrıntılı olarak yazılmaktaydı. Tahrir esnasında vergi kaynaklarının gözden kaçmaması için azami gayret sarf edilir, çeşitli nedenlerle vergilendirilemeyen kaynaklar sık sık yapılan teftişlerle vergi sistemine dâhil edilmeye çalışılırdı.

Osmanlı ülkesinin her tarafında tek bir vergi düzeni uygulanmıyordu. Zira fethedilen her bölgenin coğrafi şartları, kültürel özellikleri ile sosyal ve ekonomik

³⁶Erhan Afyoncu, "Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 311.

³⁷Öz, **a.g.m.**, s. 426.

³⁸Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)**, C.1, Eren Yay., İstanbul 2000, s. 175.

³⁹ Mehmet Zeki Pakalın, "Tahrir", **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C.3, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1993, s. 376.

yapısı göz önünde bulundurularak, istikrarın bozulmaması için her mahallin kendine has nitelikleri değiştirilmeksizin istikrarlı bir vergi sistemi yerleştirilmek istenmiştir. Ancak belirli bir dönemden sonra merkezi devletin gücünün zayıflamasıyla birlikte zamanla fetihler de durmuş, vergi gelirlerinde azalmalar meydana gelmiştir. Haraç ödeyen yabancı devletlerin bir kısmı da Osmanlı Devleti'nin güçten düşmesini fırsat bilerek ödedikleri haraçları çeşitli bahanelerle ödememeye başlamışlardır. Önceleri kendini besleyip geliştirilebilen dinamik bir ekonomik bir iç yapıya sahip olan Osmanlı kamu gelirleri düzeni, bunun doğal sonucu olarak zamanla tersine işleyen bir sistem haline gelmiştir. Tımar sisteminin çökmesi, hazineyi besleyecek alternatif gelir kaynaklarının olmaması, yenilgiyle sonuçlanan savaşlar, gelirlerin giderleri karşılayamaması, kapitülasyon ve Sanayi İnkılâbı'nın yarattığı tahribat gibi daha pek çok sebeplerle devlette yeni bir mali düzen ve vergi sistemi arayışı başlamıştır.

1.2. Tanzimatla Birlikte Osmanlı Mali Yapısında ve Vergi Düzeninde Görülen Gelişmeler

Gülhane Hatt-ı Hümayunu, Osmanlı idarî geleneğinde öteden beri uygulanan ve tahta çıkan her sultan tarafından ilân edilen ve *adaletnâme* adı verilen hatt-ı hümayunlar içinde değerlendirilebilir; ancak bu ferman geleneksel yapıyı kökten sarsacak yenilikleri de beraberinde getirmekteydi.⁴⁰ Bu yeniliklerin en çok hissedildiği alanlardan birisi de hiç şüphesiz devletin *malî* yapısı olmuştur.

Abdülmeccid'in tahta çıkışı ile birlikte Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa öncülüğünde devleti malî sıkıntılardan kurtarmak için II. Mahmud zamanından beri yürütülmekte olan bir dizi çalışma yeniden başlatılmış ve dört ay süren bir hazırlık çalışmasından sonra padişahın onayı da alınmak suretiyle pek çok yeni düzenleme içeren kapsamlı bir vergi reformu uygulaması başlatılmıştır.⁴¹

Tanzimat dönemi Osmanlı bürokratları imparatorluğun idari ve toprak bütünlüğünün sağlanmasının merkezi devletin güçlenmesine, bunun ise yeterli ve sağlam bir mali tabanın oluşturulmasına bağlı olduğunu düşünüyorlardı. Bu yüzden mali meselelerin çözümlenmesini, idari reformların başarıya ulaşmasının temel şartı olarak görüyorlardı. Merkezi yönetimin bu dönemdeki en önemli mali problemi, mali

⁴⁰ Ali Akyıldız, "Tanzimat", **İA**, C.40, TDV Yay., İstanbul 2011, s. 5.

⁴¹ İsmet Demir, "Temettu Defterlerinin Önemi ve Hazırlanış Sebepleri", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.6, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 316.

kaynakların yetersizliği idi. Tanzimat yönetimi, bu problemi ülke içi kaynakları geliştirerek ve idarenin mali etkinliğini arttırarak çözmek istiyordu. Bu nedenle de Tanzimat Dönemi'nin başlangıç yılları mali yönetimin yeniden düzenlenmesi gayretleri ile geçmiştir.⁴²

Tanzimat dönemiyle birlikte vergi zihniyetinde, sisteminde ve uygulanmasında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Tanzimat başlangıçta kısmî bir alanda uygulanmış olsa da örfî vergilere, iltizam usulüne, angarya ve aynî yükümlülüklerle son verme çabaları, maliyede merkezileşme, merkezi bir hazinenin oluşturulması, her türlü hazinenin merkezde toplanması ve her türlü giderlerin hazineden karşılanması, vergi muafiyetleri, vergi tasnif biçimlerinde değişim, yeni vergi konuları ve tahsil şekilleri oluşturma girişimleri Tanzimat dönemi mali reformlarının nihaî hedefi haline gelmiştir.⁴³

1.2.1. İltizam Usulü'nün Kaldırılması

Tanzimat'ın en önemli getirilerinden birisi; *iltizamın* kaldırılmasına ve çeşitli isimler altında alınan vergilerin yerine herkesten geliri oranında tek bir verginin tahsiline yönelik uygulamadır.⁴⁴ Nitekim 3 Kasım 1839'da ilân edilen *Gülhâne Hatt-ı Humayunu*'nun maliye ile ilgili bölümünde *iltizam usulü*'nün kaldırıldığı ilân edilmekte ve ahaliden bundan böyle emlak ve kudretine göre münasip bir verginin tayin ve tahsil edileceği açıklanmaktadır.⁴⁵ Devlete ait vergilerin ve gelir getiren kaynakların (mukataalar), müzayede ile belirli bir süre ve bedel mukabilinde özel şahıslara verilmesine *iltizam* denilmektedir.⁴⁶ Bu tür bir taahhüde girmiş olan kimselere ise *mültezim* denmektedir.⁴⁷

Tımar bölgelerinde tahrir işlemi bittikten sonra tespit edilen vergi gelirleri genelde üç bölüme ayrılmaktaydı. Bir kısmı dirlik sahiplerine tahsis edilirken, bir kısmı vakıf hissesi olarak vakıflara bırakılmakta, diğerleri ise devlete gelir getirmek üzere ve kısaca *mukataa* olarak isimlendirilerek *havass-ı hümayun* adı altında merkez

⁴²Tevfik Güran, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası** 60. Yıl Özel Sayısı, C. 49, İstanbul 1998, s. 79.

⁴³M. Macit Kenanoğlu, "Vergi", **İA**, C.43, TDV Yay., İstanbul 2003, s. 56 ; Abdüllatif Şener, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, İşaret Yay., İstanbul 1990, s. 70.

⁴⁴Akyıldız, **a.g.m.**, s. 3-4.

⁴⁵Demir, **a.g.m.**, s. 316-317.

⁴⁶Ünal, **a.g.e.**, s. 345.

⁴⁷A. Mesut Küçükcalay- Ali Çelikkaya, "Osmanlı Vergi Sistemi ve Bir Vergi Tahsil Yöntemi Olarak İltizam", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 885.

hazinesine alınmaktaydı. Mukataalar iltizam ve emanet yöntemi ile işletilirdi ki bu işlerin tümü Hazine-i Âmire tarafından yürütülmekteydi.⁴⁸

Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılın ikinci yarısından beri, iltizam yönteminin uygulama alanı ziyadesiyle giderek genişlemiştir. Bunun başlıca sebebi, savaş döneminde nakit paraya olan ihtiyaç ve tımar sisteminin gittikçe bozulmasıdır. Tımar topraklarının, köylerde oturan sipahiler yerine zamanla şehirlerde veya İstanbul'da oturan *ekâbir* taifesinden kimselerin eline geçmesi yahut doğrudan doğruya hazineye bağlanması sonucu, bu topraklar üzerindeki hasılat gelirlerini toplamak için iltizam uygulamasına sıklıkla başvuruluyordu. İltizam usulü zamanla o kadar yaygınlık kazandı ki, kadılar bile kendi kaza bölgelerinde mahkeme naibliklerini iltizamlarla vermeye başladılar. Zirâ her mahkeme, kadı adına toplanan resimler dolayısıyla bir gelir kaynağı idi. Mali sıkıntı içinde bulunan Osmanlı Devleti'nde gerileme döneminde pek çok mevki ve makam yine iltizam usulü ile en çok parayı veren şahıslara verilmeye başlandı.⁴⁹

Tanzimat'a kadar neredeyse her alana sirayet etmiş olan rüşvet, adam kayırma ve yolsuzlukların önüne geçilebilmesi için iltizam sisteminin kaldırılması elzem hale gelmişti. Sistemdeki bu bozulmalar ve yolsuzluklar neticesinde *iltizam sistemi* uygulamasına nitekim 3 Kasım 1839'da ilân edilen *Gülhâne Hatt-ı Hümayunu*'nun maliye ile ilgili bölümünde "*iltizam usulü*"nün kaldırıldığı ilân edilmekte ve ahâlinin emlak ve kudretine göre münasip bir verginin tayin ve tahsil edileceği açıklanmaktadır.⁵⁰

1.2.2. Maliye Nezareti'nin Kurulması

Tanzimat döneminde mali yönetimin yeniden düzenlenmesi yönünde atılan en önemli adımlardan bir tanesi de *Maliye Nezareti*'nin tüm mali işleri düzenleyen ve denetleyen bir nezaret olarak kurulmasıdır. Bu nezarete bağlı olarak oluşturulan Maliye Hazinesi de daha önce devlet gelir ve giderlerinin belirli bölümlerini kontrol eden *Mansûre* ve *Redif Hazineleri*'yle *Hazîne-i Amire*'nin yerini alarak tüm devlet gelir ve giderlerini yöneten tek hazine haline getirilmiştir.⁵¹

⁴⁸Küçükcalay- Çelikkaya, **a.g.m.**, s.885.

⁴⁹Halil İnalçık, **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2009. s. 323.

⁵⁰Demir, **a.g.m.**, s. 316-317.

⁵¹Güran, **a.g.m.**, s. 79.

28 Şubat 1838’de Hazîne-i Amire ile Mansûre Hazinesi’ni, *Umûr-ı Mâliyye Nezareti* adıyla birleştiren ve müsâdereyi kaldırıp memurlara maaş bağlayan II. Mahmut’un ölümünden iki ay sonra, 2 Eylül 1839’da Maliye Nezareti lağvedilip Hazîne-i Amire ile Hazîne-i Mukâtaât defterdarlıkları kurulmuştur. Bu düzenlemelere göre 19 Ocak 1840’ta Tanzimat’ın uygulandığı yerlerin mali işleriyle ilgilenmek üzere Maliye Nezareti yeniden kurulmuş; eski usulün tatbik edildiği alanlar ise Hazâin-i Âmire Defterdarlığının sorumluluğunda kalmıştır. Fakat bu iki başlı yönetim mali kargaşayı daha da arttırmıştır. Nitekim Nisan 1840’ta defterdarlık kaldırılmış Maliye Nezareti tekrar maliyenin yegâne sorumlusu olmuştur. Bu arada 9 Eylül 1840’ta nezaretin maiyetinde *Meclis-i Muhâsebe-i Mâliyye* teşkil edilmiştir.⁵²

1.2.3. Muhassıllık Meclisleri’nin Kurulması

Kelime olarak “*husûle getiren, hâsıl eden, meydana getiren*” anlamlarına gelen *muhassıl*, Tanzimat’a kadar mîrî mukataaları iltizam eden vezir, vali, âyân vesaireden kimselere verilen bir isimdir. Fakat bu tabir 1839 senesinden sonra ise, vergi usulü değişip iltizam usulü kaldırıldıktan sonra, her liva ve kazaya devlete ait vergileri toplamakla görevli *muhassıl* tayin edilmiş memurlar için kullanılmıştır.⁵³

Tanzimat Fermanı ile öngörülen ancak başarılı bir netice alınamayan bir reform da “*Muhassıllık Meclisleri*”nin kurulmasıdır. Bu konu Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’de⁵⁴ ele alınmış, vergilerden halkın yıllardan beri şikâyetçi olduğu, yürürlükteki sistemin devlete de yarar sağlamadığı göz önünde bulundurularak, hazine gelirlerinin iltizamla mültezimlere verilmesinden vazgeçilmesi kararı alınmıştır.⁵⁵

Tanzimat reformlarının uygulanabilmesi amacıyla, 1840 yılı başlarında Tanzimat’ın uygulandığı tüm bölgelere *muhassıl* unvanıyla yeni memurlar gönderildi. Muhassıllar gönderildikleri kaza ve sancaklara, bizzat padişah tarafından “memur-ı müstakil” olarak atanıyorlardı. Böylece eyalet yönetimi dışında merkeze bağlı ayrıcalıklı statüleriyle muhassıllar, Tanzimat öncesi icra ve infaz konusunda

⁵² Akyıldız, **a.g.m.**, s. 4.

⁵³ Ferit Devellioğlu, “Muhassıl”, **Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2010, s. 780 ; Ünal, **a.g.e.**, s. 486.

⁵⁴ Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye: II. Mahmud devrinde 1837 tarihinde kurulan, reformları planlayıp icrasını denetleyen yüksek yasama ve yargı organıdır. Memurların muhakemesine, halk ve hükümet arasındaki davalara bakmakla yükümlü olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal, **a.g.e.**, s. 453.

⁵⁵ Coşkun Çakır, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, Küre Yay., İstanbul 2001, s. 42.

hükümdarın mutlak vekili durumunda bulunan valilerin geniş yetkilerini sınırlandırmış, dolayısıyla vergi tahsili vali ve ayanın kontrolü dışına çıkarılmıştır.⁵⁶

Muhassıllar, çeşitli adlarla anılan vergilerin kayıt altına alınmasında ve toplanmalarında görev almışlardır.⁵⁷ Muhassılların yanlarına ihtiyaca göre yeterli sayıda mal, nüfus ve emlak kâtabi verildiği gibi her sancak merkezinde vergilerin saptanıp dağıtımını ve diğer işlerin görüşülüp kararlaştırılması amacı ile *Muhassıllık Meclisleri* oluşturulmuştur.⁵⁸

Meclis-i Vala tarafından 25 Ocak 1840'ta hazırlanan bir nizamnâme ile muhassılların atanma ve çalışma şartları belirlenmiştir. 23 Ocak 1840 tarihinde "*Muhassılın Yedlerine İtâ Olunan Tâlimât-ı Seniyye*" adıyla 20 maddelik bir talimatname yayınlanmış ve muhassıllara dağıtılmıştır. Bu talimatnamenin önce ilk sekiz maddesi hazırlanmıştır.⁵⁹ Talimatnamede muhassılların, görev alanlarındaki devlet varidatının kontrolü ve tespit edilmesi (Md. 1), vergilerin düzenlenmesi ve toplanması (Md. 5,7,8), devlet memurlarının yollukları (Md. 6) konuları yer almaktadır. Muhassılların ayrıca görevli buldukları yerde işlevi olan birer meclis oluşturmaları (Md. 2,3) da gerekmektedir. Nizamnamenin dördüncü bendi doğrudan "*tahrir-i nüfus ve tahrir-i emlâkîn*" ile ilgili idi. Buna göre, mahallelerinde herkes isim ve şöhretiyle yazılarak, ne kadar emlâk, arazi ve hayvanı olduğu deftere kaydedilecektir. Ayrıca tüccar ve esnaf olanların bir yıllık tahminen ne kadar temettuatı olacağı da tahkik edilerek yine deftere kaydedilecekti. Yazımlarda herkese eşit davranılacak ve herkes ödemesi gereken vergisinin miktarını bilecekti.⁶⁰

Yine talimatnâmeye göre muhassıllar kendilerine verilen talimatı gittikleri yerlerde bütün memleket ileri gelenleri önünde okuyup, anlamını açıklayacak ve bundan sonra her yerde kurulan Muhassıllık Meclisi üyeleri ile birlikte; memleketin durumuna göre verginin tespit, tevziî ve peşin tahsilini yapacak, gerekli masraflar bu meblağdan karşılanacak, artanı ise hazineye gönderilecekti.⁶¹

---

⁵⁶Abdüllatif Şener, "Tanzimat ve Osmanlı Maliyesi", **Sona Doğru Osmanlı**, Birleşik Kitabevi Yay., Ankara 2007, s. 76-77.

⁵⁷Yücel Özkaya – Ali Akyıldız, "Muhassıl", **İA**, C. 31, TDV Yay., İstanbul 2006, s. 19.

⁵⁸Musa Çadircı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2013, s. 209.

⁵⁹Çakır, **a.g.e.**, s. 42-45.

⁶⁰Nizamname örnekleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Nuri Adıyeye, "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", **Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi**, S. 11, Ankara 2000, s. 770.

⁶¹İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, TTK Yay., Ankara 2000, s. 33.

Görüldüğü üzere muhassıllara Tanzimat'ın tanıtılması, yeni kurumların oluşturulması ve reformların gerçekleştirilmesi gibi önemli görevler yüklenmiştir. Muhassılların bir diğer görevi de yeni vergiye esas olmak üzere nüfus, servet ve kazanca yönelik tahrirlerin yapılmasıydı.⁶² Nitekim muhassıllar, yönetmelik gereğince yanlarına verilen kâtiplerle birlikte mal ve emlak sayımına 1840 yılı başlarından itibaren başladılar. Muhassıllara yardımcı olmak amacıyla sancak merkezlerinde “Meclis-i Muhassilin” veya “Memleket Meclisleri” kurulmuştu. Ancak bilgisizlik, ulaşım sorunları, yıllardır hazineye vergi ödememiş olanların çıkardığı huzursuzluklar gibi sebepler yüzünden bu sayımlardan istenilen olumlu sonuç alınamadı.⁶³

Muhassıllar birbirinden bağımsız olarak çalıştıkları için, toplanan vergilerin bir arada merkeze gönderilmesi de çok zaman alıyordu. Başarısızlığın bir diğer nedeni de muhassıllık görevine atanan kimselerin, eski mültezimlerle yakın ilişkileri olanlar arasından seçilmiş olmaları idi. Diğer taraftan geleneksel olarak vergi toplamada görevlilerin sık sık yaptıkları yolsuzluklar muhassıllar arasında da görülmekteydi. Bu tür davranışları gösterenler görevden alınsa da durumda herhangi bir iyileşme gözlenmedi. Bu sebeplerle vergi tahsil işinde muhassıllık denemesi kısa sürdü ve bir süre sonra 1842 yılı başlarında bu uygulamaya son verildi.⁶⁴ Yapılan bu 1840 yılı sayımları sonucunda *Emlâk ve Arazi ve Hayvanat ve Temettuat Defterleri* adıyla bilinen bir defter serisi ortaya çıkmıştır.

1.2.4. Mali Yapıda ve Vergi Sisteminde Görülen Diğer Gelişmeler

Osmanlı vergi sisteminde, Tanzimat ile birlikte gerçekleştirilen en önemli yenilik, vergilerin oldukça basit ve sade bir hale getirilmesidir. Bu bağlamda daha önce *tekâlif-i şer'iyye* ve *tekâlif-i öffiyye* adı altında ve çeşitli oranlarda alınan vergiler kaldırılmış, yerine ziraî ürünlerden onda bir oranında *öşür*, koyunlar üzerinden *ağnam resmi* ve gayrimüslimlerden *cizye* alınması esası getirilmiştir. Aynı şekilde *tekâlif-i örfiyye* adı altında pek çok türü ve tahsil şekli olan muhtelif vergiler de tek kalemde birleştirilmiştir. Böylece, ödeme gücü dikkate alınmaksızın erkek

---

⁶²Şener, a.g.m., s. 79.

⁶³Çadırcı, a.g.e., s. 209.

⁶⁴Ortaylı, a.g.e., s. 43.

nüfus üzerine yüklenen baş vergisinden sayılabilecek pek çok örfî vergiden, herkesin ticaret ve kazancı dikkate alınarak tarh edilen genel bir vergi düzenine geçilmiştir.⁶⁵

Osmanlı vergi sisteminde Tanzimat'ın getirdiği bir başka önemli vergi uygulaması ise örfî vergiler yerine *ancemaatin vergi* diye adlandırılan tek bir verginin getirilmesi olmuştur. *Ancemaatin vergi*, yapılan tahrir sonucu kazalara paylaştırılan ve mahalle, nahiye veya köylerde yaşayan halktan herkesin gelirine göre taksim edilerek topluca alınan bir vergidir.⁶⁶ Tanzimat'la birlikte getirilen *ancemaatin* vergi uygulaması, yapılan haksızlıklar ve aksaklıklar yüzünden halkı memnun edememiştir.⁶⁷ 1856 Islahat Fermanı'nı takiben yeni reformlar yapılmış ve 1858-59 yılında *ancemaatin* vergi uygulaması kaldırılarak yerine nisbî nitelikli *emlâk, arazi ve temettü vergileri* getirilmiştir.⁶⁸

1.3. Temettuat Uygulaması

Temettu kelimesi Arapça “kâr etme, fayda görme” anlamındadır.⁶⁹ “Temettû Vergisi” ise herkesin kazancına uygun olarak devlete verdiği vergi anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde uygulandığı zamana kadarki şekliyle tarif edilecek olduğunda ise, tüccar, esnaf ve çiftçinin ise senelik kazançlarının miktarının tahmin ve takdir edilerek, bundan binde ve yüzde hesabıyla alınan vergidir denilebilir. Temettu tahririnin yapılmasındaki esas amaç, herkesin kazancına ve mal varlığına göre devlete belirli miktarda vergi vermesi ve bunun bir düzene konularak tespit edilen usullere göre yapılmasıdır.⁷⁰

Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile birlikte Osmanlı Devleti'nin idari ve mali yapısında bazı köklü değişiklikler ve yenilikler gündeme gelmiştir. Bunlar; devletin gelirlerinin kontrol altında tutulması, vergi konusunda halk arasındaki dengesizliğin haksızlıkların önüne geçilmesi, vergi verecek kişilerin tespit edilmesi, ağır vergi yükünün hafifletilip halkın refaha kavuşturulması, bu sayede devletin gelirlerinin arttırılarak son dönemde gittikçe bozulan gelir – gider dengesinin yeniden kurulması için köklü değişiklikler yapılması şeklinde özetlenebilir. Bunun için 19 Zilkade 1255

---

⁶⁵ Kızıllan, **a.g.m.**, s. 59.

⁶⁶ Mehmet Emin Türklü, “Tanzimat Döneminde Ancemaatin Vergi Uygulaması ve Yaşanan Usulsüzlükler Üzerine Bazı Şikâyetler”, **Curr Res Soc Sci**, 2 (3), 2016, s. 132.

⁶⁷ Türklü, **a.g.m.**, s. 134.

⁶⁸ Kenanoğlu, **a.g.m.**, s. 56.

⁶⁹ Pakalın, **a.g.e.**, s. 453.

⁷⁰ Kızıllan, **a.g.m.**, s. 60.

(23 Ocak 1840) tarihinde Muhassıllar Nezareti'ne bir talimatname gönderilmiş, her yerde ahalinin ismi, şöhreti, arazileri, hayvanları, tüccar esnafın ise yıllık gelirleri vs. bilgilerinin kaydedildiği “temettuat defterleri” adı verilen defterlerin tutulması emredilmiştir.⁷¹

Günümüzde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde toplam 17.747 Temettuat Defteri (TMT) vardır. Arşivin en zengin koleksiyonlarından birisi olan bu seri; sayım, yazım, kayıt ve defterlerin merkeze ulaşma süresi dikkate alındığında 1838-1848 yılları arasında yapılan üç vergi sayım sonuçlarını içermektedir. Bu sayımların ilki, 1838'de Padişah II. Mahmut'un iktidarının son yılında yapılan mal – mülk sayımıdır. İkincisi muhassıllıkla özdeşleşen M.1840 (H. 1256) tahriri, üçüncüsü ise M.1845 (H. 1261) temettuat sayımı olarak bilinen sayımdır.⁷²

1.3.1. 1840 (H. 1256) Tarihli Temettuat Tahriri

Muhassılların görev ve sorumluluklarına ilişkin *Meclis-i Vâlâ* tarafından 25 Ocak 1840 tarihinde bir “Talimat-ı Seniyye”nin çıkarıldığına yukarıda değinilmişti. Bu talimatın dördüncü bendi doğrudan tahrir usulü ile ilgilidir.⁷³ Yapılacak sayımın adı ise Muhassıllık Talimatnâmesi'nin 4. Maddesinde *Tahrir-i Emlâk ve Nüfus İle Vergi Tayini* olarak geçmektedir.⁷⁴

Talimatnâme'de yer alan bilgilere göre muhassıllar yanlarında biri mal kâtibi ve nüfus kâtibi olmak üzere iki yardımcı ile birlikte görev yapacaklardı. İhtiyaç halinde kendilerine yardımcı başka eleman alma yetkileri de tanınıyordu. Ayrıca muhassıllar, Tanzimat'ın taşrada tanıtılmasında aktif rol oynayacaklardı. Tahrir yaparken herkesin isim ve şöhreti, sahip oldukları bütün mal varlıları, ne kadar emlak ve arazisi olduğu ve ayrıca ne kadarının ekildiği veya nadasa bırakıldığı, bağ ve bostanı, her türlü hayvanı, tüccar ve esnafın bir senede tahmini olarak ne kadar ticaret ve geliri olacağı incelenerek tahriri yapılacak ve bunların yıllık gelirleri ve bu gelir üzerinden tahsili istenen vergi tespit edilecekti.⁷⁵ 1840 (1256) tahririnin kapsamı,

⁷¹Kızıllıkan, **a.g.m.**, s. 60.

⁷²Ayla Efe, “Osmanlı Devleti'nde Yeniden Yapılanmanın Şafağında Üç Vergi Sayımı”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 11, S. 2, Ekim 2016, s. 25.

⁷³Said Öztürk, “Türkiye'de Temettuat Çalışmaları”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 1, S. 1, 2003, s. 289.

⁷⁴Efe, **a.g.m.**, s. 28.

⁷⁵Öztürk, **a.g.m.**, s. 289.

Anadolu, Rumeli ve adalarda kurulan 137 muhassıllık idaresinin her köyü ve mahallesini içine alıyordu.⁷⁶

Nitekim dönemin yetkililerinin sayımın bir an önce başlaması ve süratle bitirilmesi yönünde talimatları vardı. Fakat muhassıllık idaresinin işleyişinde çıkan bazı sorunlar sebebiyle sayımın akıbeti bu sürece bağlı bir seyir izlemiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi 1840 (H. 1256)'da yapılan bu ilk tahrirler, istenilen neticeyi vermediği gibi hazine gelirlerinde büyük bir azalma görülmüştür. Bu başarısızlığın en büyük sebeplerinden biri, bu göreve tayin edilen muhassılların mültezimlerle yakın ilişkileri olanlardan seçilmiş olmalarıydı. Ayrıca büyük ailelerin çıkarları zedelendiği için vergi vermede direnmeleri ve mal varlıklarını vakfetmiş gibi göstermeleri de başarısızlığın önemli sebeplerindendir. Bu tahrirlerde istenilen neticelerin alınamamasının bir diğer önemli sebebi ise yolsuzluklar olmuştur.⁷⁷ Yine bazı kazalarda vergi oranlarının düşük bazılarında yüksek olması şahıslar bazında kaydedilen vergilerin çok farklı oranlarda çıkması, bazı kazalarda vergi indirimi yapılırken bazı yerlerde artış yapılması sonucu ortaya çıkan yolsuzluk ve usulsüzlükler, bilgisizlik, ulaşım problemleri, sayım esnasında adaletin gözetilmemesi bu tahrirlerde istenilen sonuçların alınamamasının en önemli sebepleri arasındadır.⁷⁸

Sonuç itibarıyla muhassılların denetiminde 1840 tarihinde başlatılan ve devam eden sayımlar ile verginin, adil ölçüler içerisinde tarhi ve tahsili mümkün olamamıştır. Yapılan yolsuzluklar sebebiyle söz konusu defterler itibara şayan görülmemiştir. Dolayısıyla verginin ta'dil ve tesviyesi ancak müslim ve gayrimüslim bütün tebaanın "hal ve kudret temettü ticaretlerinin" layıkıyla bilinmesine bağlı görülmüş ve bu sebeple hakkaniyet üzere yeniden bir tahrir yapılması kararlaştırılmıştır.⁷⁹

1.3.2. 1845 (H. 1261) Tarihli Temettuat Tahriri

1845 yılına girerken Meclis-i Vâlâ'nın eyaletlerden merkeze çağırıldığı eşraftan temsilciler ile yapılan görüşmeler sonucu, vergi ıslahı için yeniden emlak ve temettuat

---

⁷⁶Efe, a.g.m., s. 28.

⁷⁷Emrah Solmaz, **Osmanlı Tarihi Çalışmaları Açısından Temettüât Defterlerinin Önemi Üzerine Bir İnceleme Örneği İncir Karyesi Temettüât Defteri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Semineri, Konya 2009, s. 14.

⁷⁸İbrahim Erdoğan, "16097 Numaralı Temettüât Defterine Göre Harput Asurî Mahallesi", **Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi**, C. II, S. 1, Elazığ 2015, s. 24.

⁷⁹Öztürk, a.g.m., s. 289.

tahririnin yapılmasına karar verildi.⁸⁰ Zaten Mart 1843'ten itibaren yeni bir sayımın yapılması yönünde bir irade söz konusuydu. Ancak toplumsal tepki olabileceği gerekçesi ile sayım kararı, *Tensikat-ı Mülkiye* programı kapsamında alınmıştır. Sayım kararının adı ise programda *Emlâk ve Arazi ve Hayvanat ve Temettuat Sayımları* şeklinde duyurulmuştu.⁸¹ Bu görüşmelerde iki temel husus üzerinde durulmaktaydı. Bu hususlar eşit şekilde alınan vergilerin gelirleri arttırması ve her mahallin hâsılat ve temettuatının layığıyla yapılmasıydı. Nihayet Miladî 1845 (Hicrî 1261) senesinde yeniden tahrirler yapılmaya başlandı. Bu yeni tahrir sayımında Osmanlı Devleti'nin bütün toprakları tahrir uygulamasına dâhil edilmemiş, fakat 1256'da tahriri yapılmayan Erzurum, Diyarbekir ve Yanya gibi eyaletlerde bu 1845 tahririne dâhil edilmiştir.⁸²

Bu arada Meclis-i Vâlâ'nın temsilcilerle yaptığı görüşmelerden sonra Tanzimat ıslahatının amacı olan "mülk ve devletin ihyası için" gerekli imar faaliyetlerini yürütecek *İmar Meclisleri'nin* kurulması da kararlaştırılmıştı.⁸³ Buna göre, yeniden yapılacak temettuat tahrirleri her eyaletin müşiri, defterdarı ve kaymakamları vasıtasıyla icra olunacak, imar meclisleri de temettuat tahrirlerine nezaret edeceklerdi. Ayrıca temettuat tahkiki için yapılacak tahrirlerin nasıl yapılacağını belirten açıklamalı örnek nüsha ve talimatlar eyalet valilerine gönderilmişti. Tahrirler için merkezden görevliler gönderilmeyecekti. Tahririn yapıldığı kazadan kâtipler görevlendirilecek, Müslüman köy ve mahallelerinde imam ve muhtarlar yardımı ile gayrimüslim yerleşmelerinde ise papaz ve kocabaşları vasıtasıyla tahrir tamamlanacak, kontrol ve tahkik için kaza meclisine teslim edilecekti. Tahrir defterlerinin kazalarda temize çekilmesi ile uğraşılmayacak, her köyün ve kazanın defterleri ayrı ayrı düzenlendikten sonra topluca merkeze, Maliye Hazinesi'ne gönderilecekti.⁸⁴

Tahririn seyrine bakılacak olursa, sayımın hangi tarihte başladığı tam olarak bilinmemektedir. Talimatnamede, sayım işleminin en geç bir yıl içinde tamamlanması ve Mart 1846'dan itibaren yeni vergi düzenlemelerinin başlamasının planlandığı

---

⁸⁰Solmaz, a.g.e., s. 14.

⁸¹Efe, a.g.m., s. 27.

⁸²Solmaz, a.g.e., s. 14.

⁸³Çadırcı, a.g.e., s. 200.

⁸⁴Şevket Bütün, **Temettuat Defterlerine Göre (H. 1260- M. 1844) Burdur'un Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2001, s. 14.

yazılıdır. Ne var ki sayım sürecinde yanlış anlaşılmalardan kaynaklanan bir dizi sorunların yaşandığı anlaşılmaktadır. Zira Temmuz – Ağustos 1845 sürecinde tahrir bölgelerine gönderilen örnek yazım defteri ve soru-cevap kılavuzu bu sürecin bir yansıması olsa gerektir.⁸⁵

1845 tahririnin vergilendirme düzeni üzerindeki etkisine değinilecek olunursa; 1845 tahriri, Ankara, Aydın, Bolu, Cezayir-i Bahri Sefid, Edirne, Erzurum, Diyarbakir, Yanya Hüdavendigâr, Konya, Niş, Rumeli, Selanik, Silistre, Üsküp ve Vidin eyaletlerinde uygulanmıştır. Bu eyaletler içindeki sancakların bazılarının defteri 1847'nin ortalarına dek merkeze ulaşmamıştır.⁸⁶

Vergi iyileştirmeleri iki sancak genelinde başlatılıp, dereceli bir şekilde genişletilmiştir. Ancak iyileştirme dâhilindeki her eyaletin tüm sancak ve kazaların defterleri zamanında ulaşsa dahi, uygulama aynı anda başlatılmamıştır. Genellikle merkezde başlatılıp, sonra yaygınlaştırılmıştır. Bu nedenle 1847 yılının sonuna gelindiğinde tarh ve tahakkuk işlemleri tamamlanan sancak sayısı ancak 4'e ulaşabilmiştir. Diğer sancaklarda özellikle vergi yüküne zam yapılanlarda Haziran 1848'e kadar çalışmalar sürdürülmüştür. Aynı şekilde vergi yükü sancak bünyesinde makul görülen ama kazalar nezdinde vergi dağılımı yeniden düzenlenen yerleşim yerlerindeki çalışmaların seyri kendi dinamiği (özel koşulları) içinde yürütülmüştür.⁸⁷

Neticede sayım defterlerinin yazım, kayıt, kontrol ve merkeze ulaştırılması 1848'e kadar sürmüştür. Dolayısıyla hem sayım zamanında tamamlanamamış, hem de Temmuz 1848'de tamamlanan sayımda yanlışlıkların yapıldığı, temettuatların layıkıyla tespit edilemediği anlaşılmıştır. Bu durum üzerine vergi tevziinde temettuatdan ziyade hane ve aşar ölçütlerinin kullanılması yönünde bir karar alınmıştır. Buna rağmen bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 1845 sayımına ait defter adedinin sayısal çokluğu bazı olumsuzluklara rağmen 1845 sayımının başarılı olduğu yönünde bir kanaate varmamızı mümkün kılmaktadır.⁸⁸

---

⁸⁵ Efe, **a.g.m.**, s. 29.

⁸⁶ Ayla Efe, "1845 Temettuat Sayım Sonuçları Ne Oldu?", **International Journal Of History Studies**, C, 8, S. 1, Mart 2016, s. 31.

⁸⁷ Efe, **a.g.m.**, s. 31.

⁸⁸ Efe, "Üç Vergi Sayımı", s. 30.

1.3.3. 1840 (H.1256) ve 1845 (H.1261) Tahrirlerine Ait Temettuat Defterlerinin Farkları

1840'da yapılan tahrirlerde tutulan temettuat defterleri ile 1845'de tutulanlar arasında, muhteva bakımından bazı farklılıklar göze çarpmaktadır.⁸⁹ 1840'daki tahrirleri muhassıllar yaptığından bu tarihli temettuat defterlerinde muhassıl, müftü, mal ve emlak kâtipleri ve meclis azalarının mühürleri ile tasdik ibaresi altında naibin mührü bulunmaktadır. 1845'de sistemde bazı değişikliklere gidildiği için örneğin, Müslümanların yazılması işlemi muhtar-ı evvel ve sâniler (birinci ve ikinci muhtarlar) ile köy imamları; gayrimüslimlerin yazılması işlemi ise varsa kocabaşlar ile papazlar gerçekleştirdikleri için bu tarihli defterlerin bitiminde bahsi geçen kişilerin mühürleri yer almaktadır.⁹⁰

Ayrıca 1840 tahrirlerinde haneye ait mal varlıklarının bazen öbek öbek yazılıp, gayr-ı menkuller içerisinde özellikle evlerin kat ve oda sayısı gibi hususiyetleri dahi detaylı olarak kaydedilmiştir. Hane reislerine ait tanıtıcı bilgilerde de 1840 tahriri 1845 tahririne göre daha detaylı kaydedilmiş; şahısların boy, ten rengi, saç ve sakal rengi gibi fiziki özelliklerine yer verilmiştir.⁹¹

Yine 1840 yılına ait defterlerde de defterlerin nereye ait olduğu hususunda da detaya girilmiştir. 1845 yılına ait defterler de ise daha kısa ve özet bilgilerle defterlerin nereye ait olduğu bildirilmiştir. 1840'da yapılan tarihlerde tutulan temettuat defterleri ile 1845'de tutulanlar arasında, tertip bakımından da bazı farklılıklar vardır. Esasında her iki sayımda da kendi içinde tek bir düzen sağlandığı söylenemez. Her iki defterde de başa "hane" ve "numro" (numara) ibareleri ve altlarına rakamlar yazılmıştır. Hane rakamı defterdeki kaçınıcı hane, numro rakamı ise hane içindeki kaçınıcı hane olduğunun göstermektedir. Defterlerin bazılarında sayfalar çift sütun olarak düzenlenirken, bazılarında bu şekil sadece emlak ve malı az olanlar için kullanılmıştır.⁹²

1845 tarihli tahrir sayımını 1840 tahririnden ayıran en önemli hususlardan birisi de kişinin sahip olduğu menkul ve gayr-ı menkul mallarının 1844 yılı hakikî

⁸⁹Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisâdî Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", *Bellekten*, C. LIX, S. 225, TTK Yay., Ankara 1995, s. 398.

⁹⁰Solmaz, *a.g.e.*, s. 16.

⁹¹Solmaz, *a.g.e.*, s. 15-16.

⁹²Kütükoğlu, *a.g.m.*, s. 398.

geliri ile 1845 yılı tahmini gelirinin hesaba katılarak kaydedilmesidir. 1840'daki tahrirde ise sahip olunan menkul ve gayr-ı menkul malların kıymetleri veriliyordu. 1845 tahririne ait defterlerden kıymet çıkarılarak hasılat-ı senevisi yazılmıştır.⁹³

2. TEMETTUAAT DEFTERLERİ

Maliye Varidat Kalemi defterlerinden olan Temettuat Defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilmektedir. 1988'e kadar bu seriden çok az deftere Maliyeden Müdevver ve Kepeci tasnifleri arasında rastlanmaktaydı. 1988'de kataloglanarak araştırmacıların hizmetine sunulan Temettuat defterleri serisi hali hazırda dokuz katalog içinde 17.747 defteri ihtiva etmektedir. Bu defterlerin çok büyük bir ekseriyeti 1261 (1845) tarihinde yapılan sayımlara aittir. Geriye kalan çok az bir kısmı ise 1256 (1840)'da yapılan tahrirlerdir.⁹⁴

2.1. Temettuat Defterlerinin Kapsam ve Önemi

Temettuat defterleri, Tanzimatla birlikte ortaya çıkan ve ahalinin isminin, şöhretinin, arazilerinin, hayvanlarının, tüccar ve esnafın ise yıllık gelirlerinin vs. bilgilerinin kaydedildiği mali niteliği ağır basan defterlerdir. Bu defterlerin incelenmesi sonucunda halkın içtimaî ve iktisadî durumu, demografik yapı, mal varlığı, meslekler, etnik yapı, fiziki özellikler ve halkın ödediği vergiler hakkında çeşitli bilgilere ulaşılmaktadır. Ayrıca defterlerin ait olduğu bölgenin, tarla, bağ, bahçe, tarım ürünlerinin çeşitleri ve miktarları, yetiştirilen hayvanların cinsleri hakkında detaylı bilgilere de ulaşılmaktadır.⁹⁵

Temettuat defterleri iktisadî tarihin olduğu kadar sosyal tarihin aydınlanmasında da önemli kaynaklardandır. 19. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenen bu yazımlar, yüzyılın ilk yarısı için vazgeçilmez veriler sunmaktadır. Ayrıca istatistiki verilerin yanı sıra toplumsal yaşama dair bilgiler içermesi açısından da oldukça büyük önem arz etmektedir.⁹⁶

Genel olarak temettuat defterlerinde, vergi mükellefi olan hane reislerine ait isim, unvan, lakap ve meslek gibi şahsî bilgiler, sahip olunan menkul ve gayrî menkul mallar ile hayvan varlığına ait kıymet bilgileri, hane reisinin tasarrufunda bulunan

⁹³ Öztürk, a.g.m., s. 290.

⁹⁴ Kütükoğlu, a.g.m., s. 395-396.

⁹⁵ Adıyeke, a.g.m., s. 780.

⁹⁶ Adıyeke, a.g.m., s. 780.

bahsettiğimiz mal varlıklarından elde ettiği miktarı ve kaynağı (zuhurat) gelirlerine ait senelik kazanç bilgileri, vergi mükellefi hanelerce ödenen vergi-yi mahsusa, öşür miktarları ve gayrimüslimlerce ödenen cizyelere ait vergi bilgileri yer almaktadır.⁹⁷

Temettü defterleri, sadece aile adlarının değil, yöre de kullanılan şahıs adlarının tespiti bakımında da mühim kaynak vazifesi görmektedir. Kullanılan isimler daha çok yöre halkının gerek dini gerekse milli duygularında yer alan şahıslardan seçilmiştir. Mehmet, Ali, Hasan, Hüseyin, Mustafa, Selim, Yavuz gibi isimler bilhassa İç Anadolu insanının kullandığı isimlerdir.⁹⁸

Netice itibariyle temettü defterlerinde; şehir, kaza, kasaba, nahiye, köy, mezra ve çiftlik gibi yerleşim merkezlerinde yaşayan Müslim ve gayrimüslim ahalinin emlak, arazi ve gayr-ı menkulleri ile bütün cins ve evsattaki hayvanları ve yetiştirmiş oldukları ürünler teker teker yazılmıştır. Buna göre ekilen tarlaların yüz ölçümü, sulu veya kurak oluşu, bir senede ne kadar mahsul alındığı, bağ ve bahçelerinde hangi meyve sebzelere ağırlık verdikleri anlaşılabilir.⁹⁹ Aynı şekilde sahip olunan gayr-ı menkuller de kayıt atına alınmıştır. Ancak bu tahrirlerde şahsın oturduğu ev, nakit parası, ev eşyaları vb. gibi hususlar sayım dışı tutulmuştur. Hiçbir malı mülkü olmayanlar yazılırken “emlaki yok”, sadece evi olanlar için ise “evinden başka emlaki yok” şeklinde tabirler kullanılmıştır.¹⁰⁰

Muhtarlık esaslarına göre yazılan defterlerde her haneye birden başlayarak numara verilmektedir. Muhtarlar ve imamlar genellikle defterin ilk haneleri olarak kaydedilmektedirler. Hane reisinin adı, lakabı, bazen de tarifi yapıldıktan sonra, mesleği yazılmaktadır. Bu kısma ayrıca bir önceki yıl ödediği vergi de yazılmaktadır. Alt kısımda çiftçi ise ektiği toprak miktarı, bu toprağın kira (icar) ise kimden alındığı ve elde edilen ürüne isabet eden öşür miktarı yazılmaktadır.¹⁰¹

Babasından mal mülk kalan yetim çocuklar kaydedilirken, yetim oldukları belirtilerek, gelirleri yazılmaktadır. Malı mülkü olmayan küçük yaştaki yetim çocuklar ise haneleri açık bırakılarak vergiden muaf şeklinde belirtilmişlerdir. Ayrıca

---

⁹⁷Solmaz, **a.g.e.**, s. 15.

⁹⁸Demir, **a.g.m.**, s. 318.

⁹⁹Demir, **a.g.m.**, s. 319.

¹⁰⁰Kütükoğlu, **a.g.m.**, s. 407-408.

¹⁰¹ Adıyeke, **a.g.m.**, s. 780.

çalışamayan yaşlılar, körler, mecnunlar, dilsizler, çolaklar vergi muafı olarak “şunun bunun ianesiyle geçinirler” denilerek defterlere yazılmışlardır.¹⁰²

2.2. Temettuat Defterlerinde Geçen Vergi Çeşitleri

2.2.1. Vergi-î Mahsûsa (Temettuat Vergisi)

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte halkın içtimaî, hukukî ve iktisadî bakımdan eşitliği kabul olduğundan daha önce çeşitli isimlerle toplanan vergiler tek bir kalemden birleştirilerek tahsil edilmeye başlandı. “Ancemaatin vergi”, “Vergi-i Mahsûsa”, “Komşuca alınan vergi” ve “Vergi” gibi adlarla toplanan bu verginin miktarı liva ölçeğinde belirlenerek, toplam miktar kazalar arasında paylaştırılmaktaydı. Bunun için kazaların müdür ve meclis azaları, nüfusun dini kimliğine göre imam, papaz ve kocabaşı gibi kişilerin katıldığı toplantıda, kasaba ve köylere isabet eden hisseler belirlenmekte en sonunda köy ve mahalle düzeyinde kişilerin ödeme güçlerine göre vergiler paylaştırılmaktaydı.¹⁰³

“Temettu” vergisi herkesin kazancına uygun olarak devlete ödediği vergi anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde uygulandığı zamana kadar ki şekliyle tarif edildiğinde ise, tüccar, esnaf ve çiftçinin senelik kazançlarının miktarının tahmin ve takdir edilerek, bundan binde ve yüzde hesabıyla devlet tarafından alınan vergidir.¹⁰⁴

Tanzimat'ın ilanının hemen ardından tahsiline başlanan bu verginin, köy veya mahalle düzeyinde haneler arası dağılımı, uygulamada daha önce alınan örfi vergiler de olduğu gibi her bölgede farklı şekillerde olmuştur. Bazı kazalarda hane, bazı kazalarda ocak ve nüfus veya çift ya da başka esaslara göre yapılmıştır. Bu verginin öngörüldüğü gibi herkesin iktisadi gücüne göre dağılımının sağlanması için 1844 yılında imparatorluğun büyük bir bölümünde yeniden “temettuat tahrirleri” yapılmıştır. Yapılan bu son tahrirler verginin gerek bölgeler, gerekse kişiler arası dağılımının son derece adaletsiz olduğunu bir kez daha ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁵

Tahririn kaydedildiği temettuat defterlerinde idari taksimat ve mali hedefler esas alındığından kaza, köy ve mahalle gibi iskân merkezleri hane hane ele alınarak

¹⁰² Adıyeke, **a.g.m.**, s. 782.

¹⁰³ Solmaz, **a.g.e.**, s. 17-18.

¹⁰⁴ Kızılkın, **a.g.m.**, s. 60.

¹⁰⁵ Tefik Güran, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi : Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861), **Belgeler Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, C. 13, S. 17, TTK Yay., Ankara 1993, s. 221.

herkese ait şahsi mal varlığı, emlak, arazi, hayvanat vb. ile yaptığı işin tespiti gerçekleştirilmiştir. Bu tespitte eşkâl ile birlikte lakap ve kısmi şecere de verilmiştir. Burada sadece hane reisinin mal varlığı verildiğinden hanede meskûn diğer fertlerden bahsedilmemektedir. Temettuat daha ziyade öşre tabi halkın yani Müslim ahalinin durumunu yansıtmaktadır.¹⁰⁶ 1840 yılından itibaren yürürlüğe konan bu vergi, halkın eskiden ödediği vergiler göz önünde tutularak, Müslümanlardan muhtar ve imamlar, gayrimüslimlerden papazlar yardımıyla toplanmıştır. Verginin dağılımı herkesin mali gücüne göre ayarlanmıştır. Başlangıçta verginin *Rûz-ı Hızır* ve *Rûz-ı Kasım* şeklinde iki taksitte alınması kararlaştırılmışken; sonra mükellefin mali gücünün elverdiği zamanlarda ve nihayet on taksitte ödenmesi kaidesi getirilmiştir.¹⁰⁷

Halkın emlak, arazi ve diğer gelirlerinin tespit edilerek ödeme gücüne göre vergilendirme prensibine dayanan bu vergi, 20 yıl süreyle (1256- 1275) yürürlükte kaldıktan sonra 1860 yılında kaldırılarak, yerine nisbî nitelikte *arazi* ve *gelir vergileri* konulmuştur. Ancak yeni yapılacak bir tahrirle bağlı olarak uygulamaya konması mümkün olan bu yeni sistemin, tatbik sahasına konulamadığı yerlerde İkinci Meşrutiyet dönemine kadar varlığını sürdürdüğü görülmüştür.¹⁰⁸ Temettü vergisi için vergi kararnamesinden sonra ilk kaleme alınan nizamnâme, 22 Mart 1323 (1907) tarihlidir. İkincisi 8 kanuni - evvel 1323 (1907) de çıkarılan nizamnameye göre temettü vergisi; vilayet, liva, kaza merkezlerinde ve nüfusu iki binden ziyade olan yerlerdeki ticaret, sanat ve hırfet erbabından alınacak Mart ve Eylül ayları içinde olmak üzere iki taksit halinde tahsil edilecekti.¹⁰⁹ Temettü vergisinin adı daha sonra “Kazanç Vergisi” ne çevrilmiştir.¹¹⁰

2.2.2. Öşür

Temettuat defterlerinde geçen vergilerden ikincisi öşür vergisidir “Âşâr olarak sene-î sâbıkada vermiş olduğu” başlığı altında alınan *hunta* (*buğday*) ve *şair* (*arpa*) başta olmak üzere herkesin kaldırdığı mahsulden alınan öşürün önce kilesi, sonra kıymeti yazılmış ve alta kıymet (kuruş) olarak toplamı verilmiştir.¹¹¹

¹⁰⁶Fatma Tanrıverdi, **Temettuat Kayıtlarına Göre Bereketli Kazasında Sosyal ve İktisadi Yapı**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2015, s. 93.

¹⁰⁷Güran, **a.g.m.**, s. 13-14.

¹⁰⁸Şener, **a.g.e.**, s. 104-105.

¹⁰⁹Mehmet Zeki Pakalın, “Temettü Vergisi”, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. 3, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1993, s. 454.

¹¹⁰Pakalın, **a.g.m.**, s. 455.

¹¹¹Kütükoğlu, **a.g.m.**, s. 412.

Öşür, kelime olarak onda bir (1/10) anlamına gelen Arapça kökenli bir kelime olup, ıstılah olarak Osmanlı Devleti'nde umumiyetle halkın ürettiği mahsullerden, bilhassa hububattan alınan vergiye verilen isimdir.¹¹² *Öşür* onda bir anlamına gelse de uygulamada, vergi nispeti olarak çok defa 1/5, 1/6, 1/8 gibi farklı oranlarda tatbik edilmiş, hatta bazı hallerde ürünün yarısı *öşür* olarak alınmıştır. Bunun sebebi, arazinin verimliliğinin, sulama ve iklim şartlarının, ziraatı yapılan ürünün cinsinin ve mahalli örf ve adetlerin farklılığıdır. *Öşür*, aynî ve nakdî olmak üzere iki şekilde tahsil edilebilirdi. Arpa, buğday, darı, nohut gibi dayanıklı hububattan vs. aynî olarak alınması kanundu. Buna mukabil sebze ve meyve gibi bağ, bahçe ve bostan mahsullerinden nakdî olarak *öşür* alınmıştır.¹¹³

Umumiyetle *öşür* adı altında toplanan vergiler ziraî vergilerdir. Bu vergiler tahıl ve bakliyattan aynî (mal olarak) tahsil edilmektedir. Nitekim temettuat defterlerinde kayıtlı *öşür* vergisi içerisinde çoğunluğunu buğday, arpa ve çavdardan alınan *öşür* ve sâlâriye oluşturmaktadır. Bunlardan başka meyve bahçelerinden alınan *bahçe*; kavun, karpuz ve hıyardan *bostan*; üzüm bağlarından *bağ*; çeşitli meyvelerden *fevâkih*; turfanda meyve ve sebzeden *resm*; baldan *kovan*; pamuktan *penbe*; ipek kozalarından *harir*; şıradan *şıra* resimleri ile ekonomik değer taşıyan çeşitli bitkilerden alınan vergiler de *öşür* vergisi içerisine dâhildirler. Bunlar mahsul yetiştirdiği zaman ağırlık, adet veya ekili alan üzerinden kanunlarla belirlenen miktar ve nispetlere göre toplanmaktadır.¹¹⁴

Aynî ve nakdî olarak toplanan *öşür* ve sâlâriye¹¹⁵ için ülke genelinde standart kabul edilen bir ölçü aleti yoktu. İstihsal, her bölgenin kendi mahalli ölçekleri ile yapılırdı. Demetler dövülüp hububatın taneleri samandan temizlendikten sonra, sipahinin (sahib-i arz) kendisi veya vekili köy meydanlarına gelip alınacak *öşür* miktarını tespit etmek için mahsulü tartardı. Ancak bu işlemden sonra reaya hububatını ambarına nakledebilirdi. Tımar sahibi veya vekili gelmeden mahsul

¹¹²Ünal, a.g.e., s. 534.

¹¹³Ünal, a.g.e., s. 534.

¹¹⁴Mehmet Erkal - Ahmet Tabakoğlu, "Öşür", **İA**, C. 34, TDV Yay., İstanbul 2007, s. 101.

¹¹⁵Sâlâriye: Kelime olarak, Osmanlı Devleti'nde mahalli özelliklerden dolayı *öşür* kelimesi yerine kullanılmıştır. Anadolu ve Rumeli defterlerinde sâlâriye kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Nohut, mercimek, bakla, pamuk, susam, darı ve ketenden başka diğer ziraî ürünlerden alınan sâlâriye, 1528 tarihli Aydın Kanunnâmesi'nin 28. maddesinde izah edildiği gibi, yemlik karşılığı olarak alınmıştır. Sâlâriye alan sipahi, reayadan yemlik vs. gibi isimler altında hiçbir şey talep etmeyecektir. Muhtemelen, İhanlılar'dan Osmanlılar'a geçmiş bulunan sâlâriye, kendisini daha çok Anadolu ile Rumeli'de göstermektedir. Kelime olarak, "ağalık hakkı" manasını da taşıyan sâlâriye, İslâm hukukuna göre zayıfların, arazilerini koruma karşılığında (himaye) kuvvetlilere verdikleri ikinci bir öşrü de hatırlatmaktadır. Bunlar ayrıca devlete de bir *öşür* verirlerdi. Bkz. Ziya Kazıcı, **Osmanlı'da Vergi Sistemi**, Bilge Yay., İstanbul 2005, s. 124-125.

harman yerinden kaldırılamazdı. Bununla beraber sipahinin de öşür tahsili sırasında hazır ve mevcut bulunması kanundu. Reayayı zarara uğratmamak için tımar sahibi izin almadan bölgesinden uzaklaşıp başka bir yere gidemezdi. Tahsili (ta'şir) yapacak görevlinin meşru mazeretinden dolayı gelememesi halinde, reayayı daha fazla zarara uğratmamak için köy imamı, kethüdası ve köyün diğer ihtiyarları huzurunda hububat ölçülerek ta'şir edilirdi.¹¹⁶

Tanzimat'tan sonra öşür vergisinin tahsili birçok aşamadan geçmiştir. Öncelikle öşür vergilerini ıslah etmek gerekçesiyle bu vergilerin büyük yolsuzluklara sebep olan cibâyet (tahsil) yöntemleri değiştirilmeye çalışılmıştır. Tahsilat işi kısa bir süre *muhassıl* denen resmi memurlar tarafından yapılmıştır. Ancak muhassılların yetersizliği ve müteşebbis anlayışından ziyade memur zihniyetinin hâkim oluşu gibi sebepler yüzünden hazine büyük zararlara uğramıştır. Dolayısıyla köylü için şikâyet konusu olan hususların bu yöntemle de giderilemediği görülmüştür. Devletin peşin ödenecek nakit paraya acil ihtiyaç duyması sebebiyle birkaç yıllık bir tecrübeden sonra tekrar iltizam usulüne dönülmüştür. Böylece Tanzimat'ın ilk üç yılı hariç bütün dönem boyunca öşür vergilerinin iltizam yöntemiyle toplanmasına devam edilmiştir. Maliye için büyük bir önem taşıyan öşür mültezimlerin yolsuzluklarına, ülkenin tarım ekonomisi, sosyal yapı üzerindeki olumsuz etkilere rağmen Cumhuriyet'e kadar devam etmiştir. Yeni yönetim, kuruluşunun ilk yıllarında o zamanki devlet gelirlerinin üçte birine yakın bir kısmını sağlayan bu gelir kaynağını feda ederek 1925'te "Âşarın İlgası Yerine İkame Edilecek Mahsûlat-ı Arziyye Vergisi Hakkındaki Kanun" ile aşar uygulamasını yürürlükten kaldırmıştır.¹¹⁷

2.2.3. Âdet-i Ağnam

Ağnam, Arapça *koyun* anlamına gelen "ğanem" kelimesinin çoğuludur. Osmanlı maliyesinde koyun ve keçiler üzerinden alınan bir vergi olarak kavramlaşmıştır.¹¹⁸ *Resm-i ganem*, *resm-i meraî* ve *koyun resmi* gibi isimleler de alınan bu verginin miktarı, zaman içerisinde değişiklikler göstermiştir. Bunun için, başlangıçta birçok yerde zekât gibi aynen tahsil edilirken, sonraları, koyun ve keçi başına belli nispetlerde akça olarak alınmıştır.¹¹⁹

¹¹⁶Kazıcı, a.g.e., s. 125-126.

¹¹⁷Erkal - Tabakoğlu, "Öşür", s. 101-102.

¹¹⁸Şener, a.g.e., s. 140.

¹¹⁹Kazıcı, a.g.e., s. 148.

Ağnam vergisi, bazı farklılıklar dışında umumiyetle her vilâyette Müslim ve gayrimüslim ayırt edilmeksizin 2 koyuna 1 akçe olarak tahsil edilmekteydi. Koyun, kuzulu da olsa tek bir koyun mütalaa edilmiş, koyundan ayrı kuzusundan ayrı vergi alınmamıştır. 1820 yılında para biriminin değişmesiyle (bir guruş kırk para) âdet-i ağnam vergisi koyun başına on para olarak tespit edilmiş, ancak 1870 yılında mali sıkıntılar yüzünden diğer vergilerle birlikte bu vergiye Rumeli bölgesinde kırk para diğer bölgelerde yirmi para zam yapılmıştır.¹²⁰

Âdet-i ağnam vergisi, tımar sisteminin uygulandığı yerlerde tımar sahipleri tarafından, mirîye ait olan yerlerde ise defterdar, kethüda veya bu iş görevlendirilmiş eminler tarafından hayvanlar sayılarak alınmıştır. Bu sayımın ve dolayısıyla alınacak verginin ahali için bir çeşit zulüm ve haksızlığa dönüşmemesi için son derece dikkatli davranılmıştır.¹²¹

Tanzimat sonrası yapılan düzenlemelerde ağnam resmi ile ilgili bazı yeni uygulamalar getirilmiştir. Örneğin, bu verginin aynî olarak tahsili ve iltizam usulüyle idaresi, çeşitli adlarla anılan resimler yerine ülkenin her yerinde koyun ve keçi başına beş kuruş resim ve yirmi para mübaşiriye konulmuş, muhassılların nezareti altında “mübaşir” denilen memurlar vasıtasıyla sayılıp tahsil edilerek hazineye gönderilmiştir. Kırım Savaşı sonlarına kadar da anılan maktu tutar üzerinden önemli bir değişikliğe uğramadığı ifade edilmektedir.¹²²

Ağnam resmi, 1858/1859 yılında yeniden düzenlenerek, hayvan varlığı (servet) üzerinden değil, gelir üzerinden alınan bir vergi şekline dönüştürülmeye çalışılmıştır. Önce Rumeli'deki sancaklarda bir koyun ve keçinin bir yılda yavrusu, sütü ve yünü itibarıyla ne kadar hasılat getireceği tespit edilmiş, sonra eyalet ve sancak bazında tespit edilen hasılatın %10'u ağnam resmi olarak kabul edilmiştir.¹²³ Tahsilat biçimi zamanla tamamen nakdileşmiş ve daha çok emaneten idare edilmiştir. Ağnam resmi, Cumhuriyet döneminde de 1962 yılı başlarına kadar varlığını sürdürmüştür.¹²⁴

---

¹²⁰Ünal, a.g.e., s. 10.

¹²¹Kazıcı, a.g.e., s. 148.

¹²²Şener, a.g.e., s. 141.

¹²³Abdüllatif Şener, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Reformları”, **Sona Doğru Osmanlı**, Birleşik Kitabevi Yay., Ankara 2007, s. 121.

¹²⁴Şener, a.g.e., s. 144.

2.2.4. Cizye

Cizye “kâfi gelmek, karşılığını vermek, ödemek” manasındaki *ceza* mastarından türemiş bir isim olup, İslâm literatüründe tebâadan olan gayrimüslimlerin ödedikleri vergiye, harbî olanlardan ayrı tutulmalarına, can ve mal güvenliğine kavuşturulmalarına ve askerlikten muaf olmalarına karşılık sayıldığı için bu isim verilmiştir.¹²⁵

Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyıla kadar bu vergiyi ifade etmek üzere genellikle *harç* kelimesi kullanılmış, daha sonra *cizye* ve *cizye-i şerî* yaygınlaşmıştır. Ayrıca bazı belgelerde arazi haracından ayırt edebilmek için cizye yerine “baş haracı” tabirine de rastlanmaktadır. Bu vergiyi toplayanlara önceleri *haracî* veya *haraççı*, sonraları ise *cizyedâr* denilmiştir. Cizye mükellefiyeti bazen toprak mülkiyetine bağlı olup, elinde “başına” denilen topraklar bulunan Müslüman veya gayrimüslim ile zimmî statüsünü hâiz toprağa sahip kişiler için söz konusu olmuştur. Hazine, cizye gelirlerini korumak maksadıyla ölçü olarak toprak mâliki olma statüsünü esas almıştır.¹²⁶

Osmanlılar’da cizye miktarı Hristiyan halkın malî durumuna göre belirlenmekteydi. Buna göre mükellefler *alâ*, *evsat* ve *edna* yani zengin, orta halli ve fakir olmak üzere üçe ayrılmaktaydı. Kadın, çocuk, sakat, ihtiyarlar ve ruhbanlardan vergi alınmamıştır. Başlangıçta bu vergi miktarı, zengin için 30, orta halli için 20 ve fakir için 10 akça iken, 18. yüzyılda 4, 2, 1 altına yükseltilmiştir. Cizyeyi cizyedarlar merkezi hazine için tahsil etmekteydiler. Merkezde defterdarın yanında bu görevi yürüten en yüksek memur ise *Cizye Başbakîkulu* idi.¹²⁷

Cizyenin tahsilinde mükelleflerin durumuna göre bazen aynî, bazen nakdî, bazen de hem aynî hem de nakdî ödeme kolaylığı sağlanmıştır. Ayrıca zimmetinde cizye borcu olduğu halde vefat edenlerden bu borcun kaldırılması veya varislerinin ödemekle yükümlü tutulmaması da bu konu da tanınan bir başka kolaylıktı.¹²⁸

Cizye vergisi 1856 Islahat Fermanı ile kaldırılmıştır. Zira bu ferman teorik açıdan Osmanlı tebaası arasında eşitlik prensibi getirdiği için, gayrimüslimlerin de

¹²⁵Mehmet Erkal- Halil İnalçık, “Cizye”, *İA*, C. 8, TDV Yay., İstanbul 1993, s. 42.

¹²⁶Erkal- İnalçık, “Cizye”, s. 45.

¹²⁷İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Cedit Yay., Ankara 2008, s. 135.

¹²⁸Osman Güner, “Bir Muafiyet Vergisi Olarak Cizye: Tarihsel ve Kavramsal Bir Okuma”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.22, Samsun 2006, s. 64.

askerlik hizmeti yapmaları mecburiyeti ortaya çıkmıştır. Ancak daha sonra bunlardan belirli bir vergi alınmak suretiyle bu hizmetten muafiyetleri (bedel-i askerî) kararlaştırılmış ve böylece kaldırılan cizye vergisi, bu isim altında mahiyet değiştirerek 1907 yılına kadar devam etmiştir.¹²⁹

2.3. 16219 Numaralı Ulukışla (Şücaeddin) Kazası Temettuat Defteri

Maliye Varidat Kalemî defterlerinden olan *Temettü Defterleri*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. Konya Eyaleti Niğde Sancağı'na bağlı olan Ulukışla'nın Temettuat Defteri de Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde "ML. VRD. TMT. d" koduyla 16219 numarada kayıtlıdır. Ulukışla'nın Temettuat tahriri H. 1256 (M. 1840) yılında yapılmıştır.

Bu araştırmaya konu olan Ulukışla Temettuat Defteri H. 1256 (M. 1840) tarihli sayım kurallarına uygun olarak düzenlenmiştir. Defter tek parça olup toplam 64 sayfadan oluşmaktadır. Sayımın başlangıç ve bitiş tarihlerine ilişkin defterde herhangi bir ibare veya işaret bulunmamaktadır. Defterin kapak resmi ebrulu olup ciltlidir. Eni 29, boyu ise 80 cm ölçülerindedir. Tamamında *rika* yazısı kullanılmış ve bu yazım stili hiç değişmemiştir. Dolayısıyla Ulukışla merkez ve köylerinin sayımının başlangıcından bitimine kadar aynı memur tarafından yazıldığı muhtemeldir. Ulukışla Temettuat Defteri incelendiğinde defterde herhangi bir gayrimüslim hane sahibinin kaydının olmadığı görülmektedir. Yani 16219 numaralı Ulukışla Temettuat defterine sadece Müslüman hane sahiplerinin bilgilerinin kaydedildiğini söyleyebiliriz.

Defterin kapağında, "*Beray-ı Defteri Emlâkı Kazaî Şücaüddin Nam-ı Diğer Ulukışla*" ibaresi yer almaktadır. Defterin girişinde ise "*Tanzimât-ı Hayriyye Usul-î Mehâsin Şümûlüne Tevfikân Müceddeden Tahririne İrade-î Katıa-î Mülükâne Teallûk Buyrulduğu Vechile Bereketlü Nam-ı Diğer Çamardı Kazasına Merbut Şücaüddin Kazasında Vaki Emlâk ve Arazinin Defteridir Ber Vech-î Atı Zikr -ü Beyan Olunur.*" ifadesi kullanılmıştır.¹³⁰ Bu ifadenin hemen altında ise "*Kazaî Şücaüddin Nam-ı Diğer Ulukışla*" başlığı yer almaktadır. Bundan sonra artık Ulukışla merkez başta olmak üzere köylerin yazımına başlanmıştır.

Ulukışla Temettuat Defteri'nde kaza merkezi ile birlikte toplam 31 tane köyün kayıtları yer almaktadır. Bu köy isimleri sırasıyla; Çiftlik, Güney, Gökbaz, Perestal,

¹²⁹ Erkal- İnalçık, "Cizye", s. 48.

¹³⁰ BOA. ML. VRD. TMT., *Ulukışla Temettuat Defteri*, H. 1256, nr. 16219, s. 2.

Kürkçü, Yaşmakçı, Mirahur, Muradı, Günü, Elmalı, Çene, Ömerli, Albo, Elifken, Gökçeli, Alikoca, Horoz, Koçak, Kozluca, Tekneçukur, Gümüş, Hasangazi, Tarbaz, Emirler, Geylan, Çanakçı, Debbeğlar, Gedelli, Porsuk, İlhan ve Beyağıl köyleridir.¹³¹

İncelenen defterdeki kayıtlar sütun kullanılmadan düz sayfaya satır şeklinde sıralanmaktadır. Sağ üst köşede hane numarası, aynı hizada sol üst köşede ise binde vergisi rakamsal olarak kaydedilmiştir. Farklı olarak Ulukışla merkezde sadece iki hanede; hane 52 ve hane 101’de “sene-î sâbıkada virgüsü” ifadesi yer almaktadır. Binde vergisi olmayanlar da “binde virgüsü yoktur” şeklinde not düşülmüş ve onun hemen altında hane reisi olan vergi mükellefini tanıttıcı bilgiler örneğin, “ Kır Sakallı Hatib Sinan Efendi İbnî Abdullah’ın Emlâkı” şeklinde verilmiştir. Bu bilgiler sırasıyla hane reisinin fiziki özelliği, yetim olup olmadığı, bazen lâkabı, mesleği, baba adı, hane reisinin adı şeklindedir. Vergi mükelleflerinin fiziki özellikleri ise “uzun boylu, kara sakallı, şabb-ı emred¹³², ter bıyıklı” şeklinde tarif edilmiştir. Oğul kelimesi anlamında “ibn” ifadesi kullanılmıştır.

Hane reisinin adının altında ise sırasıyla sahip olduğu mal varlıkları yazılmıştır. İlk olarak tarlaları, bu tarlaların nadasa bırakılmış olan gayri mezru ve hâlî dönümleri, bağları, bahçeleri, vergiye tâbi ağaç türleri (ceviz, kiraz ve meyve eşçarı), değirmen gibi gayr-i menkul niteliğindeki mal varlıkları yazılıp ardından arı kovanları (zenbur kovan), büyükbaş (öküz, inek, deve, merkeb, camuş vb.) ve küçükbaş (ağnam, toklu, çebiç, keçi vb.) hayvanlarının türü, adedi ve değeri verilmiştir. Bu sıralama defter boyunca neredeyde aynı olup, istisnai olarak bazen hanelere veya köylere göre de değişiklik gösterebilmektedir. Daha sonra alt orta kısımda üçgene benzer bir şekilde sırasıyla yekün miktarı, emlâk-ı kıymeti, hayvanât-ı kıymeti ve temettuat miktarları yazmaktadır. Defterdeki yazım işlemi her hane için aynı şekilde devam etmiştir. Bazen bağ ve bahçeler ayrı ayrı yazılmayıp ikisinin birlikte yazıldığı durumlarda olmuştur. Mal varlıkları yazılırken aynı hayvandan birden fazla varsa ve bu hayvanların değeri farklıysa bunlar da defterde ayrı ayrı yazılmıştır. Defterde göze çarpan bir diğer özellik ise her sayfanın sonunda, bir sonraki sayfanın ilk hane numarasının ve hane reisinin isminin verilmiş olmasıdır. Bu özellik, yazım esnasında en son hangi hanede kalındığını göstermekte olup yani bir nevi hatırlatma düşüncesiyle yazılmış olsa gerektir.

¹³¹BOA. ML. VRD. TMT. **Ulukışla Temettuat Defteri**, H. 1256, nr. 16219.

¹³²Şabb-ı Emred, “henüz sakalı çıkmamış, genç” anlamında kullanılmıştır. Bkz. Ünal, a.g.e., s. 633.

19219 numaralı Ulukışla Kazası Temettuat Defteri'nde mahalle isimlerine rastlanmamakla birlikte köylerin isimlerine ve tahrirlerine yer verilmiştir. Ulukışla merkezden sonra köylerin tahririne başlandığında her köy için, “Kaza-î Mezburine Tâbi Çiftlik Karyesi'nde Sâkin Kaffe-î Ehl-î İslâm'ın Emlâkının Mikdârı Kıymet-î Hâkikleri” şeklinde bir formülasyona gidilmiştir. Defterdeki köylerin başlıklarında *Ehl-î İslâm* ifadesinin yer alması, bu köylerin Müslüman köyleri olduğunu göstermektedir. Nitekim defterde geçen tüm haneler Müslüman nüfusun yaşadığı hanelerdir.

Ulukışla merkez ve köylerinin toplam yekünleri ayrı ayrı belirtilmediği gibi bir mühre de rastlanılmaktadır. Ancak defterin en son sayfasında Ulukışla Kazası'nın ve defterdeki sırayla köylerinin isimleri alt alta sıralanmış ve toplam yekün vergi, yekün temettuatı ve bir önceki seneye ait vergi miktarı kaydedilmiştir.

Defter genel olarak incelendiğinde tahriri yapan muhassıl ve diğer görevlilerin ilgili talimatnameye uygun davrandıkları görülmektedir. Ancak defterde bazı hanelere numara verilmediği saptanmıştır. Örneğin; Elmalı karyesinde dört hanenin hane numarası yazılmamıştır. Ayrıca hane numaraları yazılırken bazen bir hane atlanılmış bazen de on hane birden atlanıldığı olmuştur. Meselâ, Ulukışla merkezde hane 1'den sonra hane 14'e geçilmiştir. Tahrir esnasında yanlış gelir hesaplamalarının ve eksik yazımların olduğu da görülmüştür. Bunun bir örneğine, Güney karyesi hane 31'de rastlamaktayız. Bağın adedi 1, değeri 100 verilirken kıymeti 150 olarak verilmiştir. Bazen kişinin mesleğine hiç yer verilmediği de olmuştur. Defterdeki verilerin değerlendirmesi yapılırken, yanlış hesaplamalar ve hatalar düzeltilmeye çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUKIŞLA'DA SOSYAL VE MESLEKİ YAPI

2.1. ULUKIŞLA'DA SOSYAL YAPI

2.1.1. Osmanlı Devleti'nde Nüfus Sayımları

Bir siyasi otorite yeri geldiğinde yönettiği ülkenin idari, iktisadî ve askeri yapısını düzenlemek ya da mevcut düzeni daha sağlıklı bir şekilde yürütmek gayesiyle halkın nüfus miktarını ve bu nüfusun özelliklerini tespit etme ihtiyacı duyar ve bu sebeple nüfus sayım çalışmaları yürütülebilir. Bu cümleden olarak Osmanlı idarecileri de ilk dönemlerden itibaren tebaanın durumunu görmek, devletin mali ve askeri ihtiyaçlarını karşılamak ve buradan yola çıkarak halkın ekonomik düzeyini ve askerliğe elverişli kişi miktarını belirlemek için çeşitli nüfus ve mal sayımı çalışmaları yapmışlardır.¹³³

Tapu Tahrir Defterleri bu sayım çalışmalarından en önemlisidir. 15. ve 16. yüzyıl hakkında geniş malumat içeren çok sayıda tapu tahrir defteri mevcuttur. Ancak tahrir defterlerinde, kişi yerine vergi yükümlüsü hane, yani geniş aile birimi esas alınmıştır. Her ne kadar mal amaçlarla hazırlanmış olsa da tahrir defterleri, bir dönemin önemli demografik malzemesini oluşturmaktadır. Nitekim tarih araştırmacıları modern demografi biliminin metotlarını kullanarak, söz konusu sayımlardaki bilgilerden faydalanıp, tahmini nüfusu hesaplama girişiminde bulunmuşlardır.¹³⁴

Nüfus bilgilerini içeren bir başka belge grubu da *Cizye Defterleri*'dir. Belli yaşa gelmiş gayrimüslim erkeklerden alınan verginin belirlenmesi için tutulan cizye defterlerinde kadınlar, çocuklar ve çeşitli sebeplerle vergiden muaf tutulanlar yazılmamıştır. Bundan başka nüfus hakkında malzeme içeren defterlerden olan *Avâriz Defterleri* daha çok 17. yüzyıl, *Temettuat Defterleri* ise 19. yüzyılın ilk yarısına ait demografik ve malî bilgiler içermektedir.¹³⁵

Tanzimat dönemi ve sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfus sayımlarına ve nüfus verilerine daha modern bir bakış açısı yerleşmeye başlamıştır. Bu dönemde

¹³³ Mehmet Güneş, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", **Akademik Bakış Dergisi**, C. 8, S. 15, İstanbul Kış 2014, s. 221.

¹³⁴ Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", **Tarih Dergisi**, S. 32, İstanbul Mart 1979, s. 331.

¹³⁵ Ahmet Tabakoğlu, "Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi", **Türkler Ansiklopedisi**, C. 10, Ankara 2002, s. 664.

nüfus sayımları artık sadece vergi almak, arazi dökümü yapmak ya da asker almak için değil nüfusun miktarına, sosyal ve ekonomik niteliklerine ilişkin bilgi edinmek için yapılmaya başlanmıştır.¹³⁶

Modern anlamda ilk Osmanlı nüfus sayımı, (imparatorluğun bütün kazalarındaki nüfus sayılmamış olmakla birlikte) 1831 yılının başında hem Avrupa topraklarında hem de Anadolu’da yapılmıştır. Barkan, bu sayımla ilgili olarak 1826 yılında yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra “Pek çok usul ve âdet değişti, yönetimin esası olan nüfus araştırması başkentte yürütüldü ancak, savaşın başlaması (1828-1829 Rusya ile yapılan savaş) nüfus sayımının imparatorluk geneline yayılmasına engel oldu” değerlendirmesinde bulunmaktadır. Eski hükümet ve idare geleneklerine bağlı olarak imparatorluk kurumlarında reform yapmaya çalışan 19. yüzyılın önde gelen iki hükümdarı Sultan II. Mahmud (1808-1839) ve Sultan II. Abdülhamid (1876-1909), nüfus araştırmaları ile ilgili hemen her meseleyle yakından ilgilenmişlerdir. Yeni kurulacak ordu için gerekli vergi kaynaklarını ve askerlik yapabilecek yaştaki halkın sayısını tespit için nüfus kayıtları tutulmasını bizzat emretmişlerdir.¹³⁷

Bu amaçla 1831’de maliye, istatistik ve nüfus işleriyle uğraşmak üzere “Ceride Nezareti” kurulmuştur. Eyalet ve sancak merkezlerinde ise buna paralel olarak nüfus işleriyle ilgilenmesi için Defter Nazırlıkları oluşturulmaya başlanmıştır.¹³⁸ Bu sayımlarda bir yaşından yüz yaşına kadar Müslüman ve gayrimüslim erkek nüfusu sayılmaya çalışılmıştır. Sayımlar sırasında Müslüman ve gayrimüslim nüfus ayrı defterlere yazılırken, şahısların yerli ve yabancı isim, şöhret ve diğer durumları da kayda geçirilmiştir.¹³⁹

1831’de yapılan ve erkek nüfusunu kapsayan bu sayıma göre, sadece Anadolu’da mevcut erkek nüfusunun yekünü tahminen 7-7,5 milyon kişidir.¹⁴⁰ Bu rakamın içerisinde Müslüman erkeklerin sayısı tahminen 2.481.741, gayrimüslimlerin sayısı ise yine tahminen 1.240.997’dir. İmparatorluk genelinde 1831 yılındaki nüfusun yaklaşık % 66’sı Müslüman ve % 32,9’u ise gayrimüslimdir.¹⁴¹ Temettuat tahrirlerinin büyük bir bölümünün yapıldığı 1844 yılında ve daha sonra 1861’de

---

¹³⁶Enver Ziya Karal, **Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Nüfus Sayımı (1831)**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1997, s. 10-11.

¹³⁷Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, Timaş Yay., İstanbul 2010, s. 62.

¹³⁸Çadırcı, **a.g.e.**, s. 44.

¹³⁹Güneş, **a.g.m.**, s. 226.

¹⁴⁰Tabakoğlu, **a.g.m.**, s. 664.

¹⁴¹Akbal, **a.g.m.**, s. 617-628.

yapılan diğerk sayımda ülkenin tamamının nüfusunun 36,5 milyon civarında olduğu ve bunun 10,5-12 milyonunun Anadolu’da yaşadığı tahmin edilmektedir.¹⁴²

2.1.2. Ulukışla Kazası’nın Tahmini Nüfusu

Osmanlı Devleti’nde ilk yapılan ve sadece erkek nüfusun sayıldığı 1831 nüfus sayımında görevliler, sayım bölgesi içindeki köy ve kasabaları dolaşarak, yerel idarecilerin desteğiyle bu işlemi gerçekleştirebilmişlerdir. Bir yıldan fazla süren bu sayım sonucunda Niğde ve daha sonra buraya bağlanacak olan Aksaray sancağı birbirinden ayrı gösterilmiştir. Sayıma göre Niğde, idari açıdan kasaba, köyler ve sancak olmak üzere üç kısma ayrılmıştır.¹⁴³

Bu ayrıma göre Niğde merkez kazada nüfus bakımından Türkler (sayımda Müslüman olarak geçiyor) 3.353, reâyâ ise 14.703 kişiden oluşmaktadır. Köylerde ise 895 kişi, sancak dâhilinde 41.025 kişi belirtilmektedir. Niğde Sancağı toplamında 60.176 erkek nüfus hesaplanmışken,¹⁴⁴Ulukışla kazasında 594 haneli 20 köy bulunmakta ve nüfusu da 4629 olarak verilmektedir.¹⁴⁵1868 (H. 1285) tarihli Konya Vilayeti Salnamesi’nde Niğde Sancağı’nın toplam nüfusu 59.976’dır. Bu nüfusun 45.275 kadarı yani yaklaşık % 75,5’i Müslüman, 14.703 kadarı yani % 24,5’i ise Hristiyanlardan oluşmaktadır. Ulukışla Kazasında, (Salnamede, Niğde Kazasına bağlı Şücaeddin Nahiyesi olarak geçmektedir) 1.376 haneli 32 köy kayıtlıdır. Nüfusu ise 4.128 olarak verilmiştir.¹⁴⁶ 1868 tarihli salnamedeki bilgiler 1869 ve 1870 tarihli salnamelerde aynen tekrar edilmiştir.¹⁴⁷

16219 numaralı Ulukışla Temettuat Defteri’nde yaptığımız tespitlere göre, 1840’lı yıllarda Ulukışla Kazası’na bağlı toplam 31 köy bulunmaktadır. Defterde herhangi bir mahalle ismi geçmemektedir. Bu köylerin tamamı Müslüman nüfustan oluşmaktadır. Temettuat defterinde hane (numara) esasına göre sayım yapılmış, her hane bir vergi mükellefi olarak kabul edilmiştir. Tahrir defterlerindeki verilere dayanarak Osmanlı İmparatorluğu’nun 16. yüzyıldaki, özellikle 1520-34 yılları arasındaki, bazı büyük şehirlerinin nüfusunu hesaplayan Ömer Lütfi Barkan’ın

¹⁴²Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul 1994, s. 135-137.

¹⁴³Akbal, **a.g.m.**, s. 621.

¹⁴⁴Mehmet Kaya, “XX. Yüzyıl Başlarında Niğde Sancağı’nın Nüfusuna Dair”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 19, Konya 2006, s. 197.

¹⁴⁵Hava Selçuk, “Niğde’de İlk Nüfus Sayımı (23 Şevval 1246/6 Nisan 1831)”, **International Journal of Social Science**, C. 6, S. 2, Ocak 2013, s. 1266.

¹⁴⁶Bayraktar, **a.g.m.**, s. 85.

¹⁴⁷Öztürk, **a.g.e.**, s. 114.

“hâne” karşılığı olarak kabul ettiği “5” katsayısı, pek çok araştırmacı tarafından kabul edilmiştir. Aynı şekilde Rifat Özdemir’de avâriz ve gerçek hane sayılarına bağlı nüfus tahmini ile ilgili kaleme aldığı makalesinde nüfusu hesaplamada “5” katsayısını kullanmıştır.¹⁴⁸ Dolayısıyla her hanenin bir vergi mükellefi kabul edilmesi ve bir hanede ortalama 5 kişi olduğu varsayımından hareketle Ulukışla merkez ve köylerindeki kayıtlı hane sayısı ve gerçek hane sayılarını tespit etmek mümkündür. Bu hesaplama göre yani her hane halkını ortalama 5 kişi kabul edersek 1840 (H. 1256) yılında Ulukışla merkez kazasının nüfusu 645, köylerinin nüfusu ise 3.910 olmak üzere toplam nüfusun 4.555 olduğu tahmin edilmektedir. Nüfusun % 85’i köylerde % 15’i ise Ulukışla merkezde yaşamaktadır.

Tablo 1: Temettuat Defterine Göre 1840 Yılında Ulukışla Kazası’nın Tahmini Nüfusu ve Nüfusun Yüzdelik Dağılımı

Ulukışla Kaza ve Köylerinin Tahmini Nüfus Tablosu			
Kaza ve Köy İsimleri	Toplam Hane Sayısı	Tahmini Nüfus	Nüfusun % Dağılımı
Ulukışla Merkez	129	645	14,16
Çiftlik	12	60	1,31
Güney	17	85	1,86
Gökbaz	14	70	1,53
Perestal	29	145	3,18
Kürkçü	10	50	1,09
Yaşmakçı	22	110	2,41
Mirahur	14	70	1,53
Muradı	23	115	2,52
Günü	7	35	0,76
Elmalı	39	195	4,28
Çene	14	70	1,53
Ömerli	69	345	7,57
Albo	13	65	1,42
Elifken	14	70	1,53
Gökçeli	5	25	0,54
Alikoca	63	315	6,91
Horoz	30	150	3,29
Koçak	62	310	6,80
Kozluca	10	50	1,09
Tekneçukur	17	85	1,86

¹⁴⁸15. ve 16. yy. Tapu Tahrir Defterleri’nden nüfus hesaplaması hakkında detaylı bilgi için bkz. Göyünç, **a.g.m.**, s. 332 ; Ayrıca Rifat Özdemir, “Avâriz ve Gerçek Hâne Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bazı Bilgiler”, **X. Türk Tarih Kongresi (Ankara 22-26 Eylül 1986)**, Kongreye Sunulan Bildiriler, C. IV, Ankara 1993, s. 1607.

Gümüş	20	100	2,19
Hasangazi	22	110	2,41
Tarbaz	50	250	5,48
Emirler	10	50	1,09
Geylân	33	165	3,62
Çanakçı	29	145	3,18
Debbağlar	6	30	0,65
Gedelli	32	160	3,51
Porsuk	46	230	5,04
İlhan	18	90	1,97
Beyağıl	32	160	3,51
Toplam	911	4.555	

Tablo 1’de görüldüğü üzere Ulukışla merkez kazasının tahmini nüfusu 645 kişi olarak tespit edilirken, Ulukışla’nın toplam tahmini nüfusu ise 4.555 olarak hesaplanmıştır. Ulukışla merkez ve köylerdeki toplam hane sayısı ise 911’dir. Ulukışla Kazası’nın nüfus yoğunluğu bakımından en büyük yerleşim birimi 345 kişinin yaşadığı Ömerli köyüdür. Ömerli’nin toplam nüfus içindeki oranı ise % 7,57 olarak hesaplanmıştır. Ömerli’yi 315 (% 6,91) kişi ile Alikoca köyü takip ederken, 310 (% 6,80) kişilik Koçak köyü en kalabalık nüfusa sahip üçüncü köydür. Ulukışla köyleri arasında en az nüfusa sahip köy ise 25 (% 0,54) kişinin yaşadığı Gökçeli köyüdür.

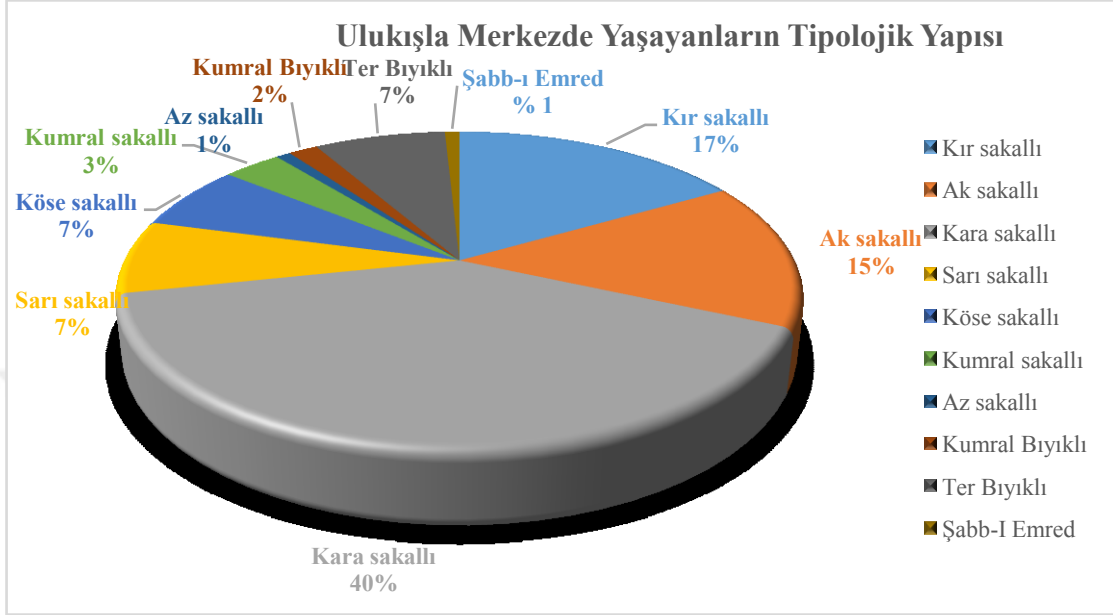
2.1.3. Ulukışla Merkez ve Köylerinde Yaşayanların Tipolojik Yapısı

19. yüzyıla ait Temettuat defterlerinde hane sahibinin bir nevi fotoğrafı çizilmektedir. H. 1256 (M. 1840) yılında tutulan defterlerde vergi mükellefi hane sahiplerinin isimlerinden önce onları tanımlamak için tımar tevcih kayıtlarını hatırlatır tarzda eşkâllerine de yer verilmiştir. “Uzun boylu, köse, kara sakallı, kumral bıyıklı vs.” şeklinde ifade edilmiştir. Halbuki 1261 (M. 1845)’de tanzim edilen defterlerde bu ayrıntılı bilgilere rastlanılmamaktadır.¹⁴⁹ 16219 numaralı Ulukışla Temettuat Defteri’nin 1256 (M. 1845) tarihli olduğunu tespit edebilmemizde en büyük etken defterin içerisinde tipolojik bilgilere yer verilmesidir. Zira defterin başında ve sonunda tarihle ilgili herhangi bir kayıt yer almamaktadır.

Defterde kayıtlı bu tipolojik bilgiler bize, 1840’lı yıllarda Ulukışla Kazasında yaşayan vergi mükellefi erkek nüfusun yaş düzeyini ve fiziksel özelliklerini tespit

¹⁴⁹Kütükoğlu, a.g.m., s. 398-339.

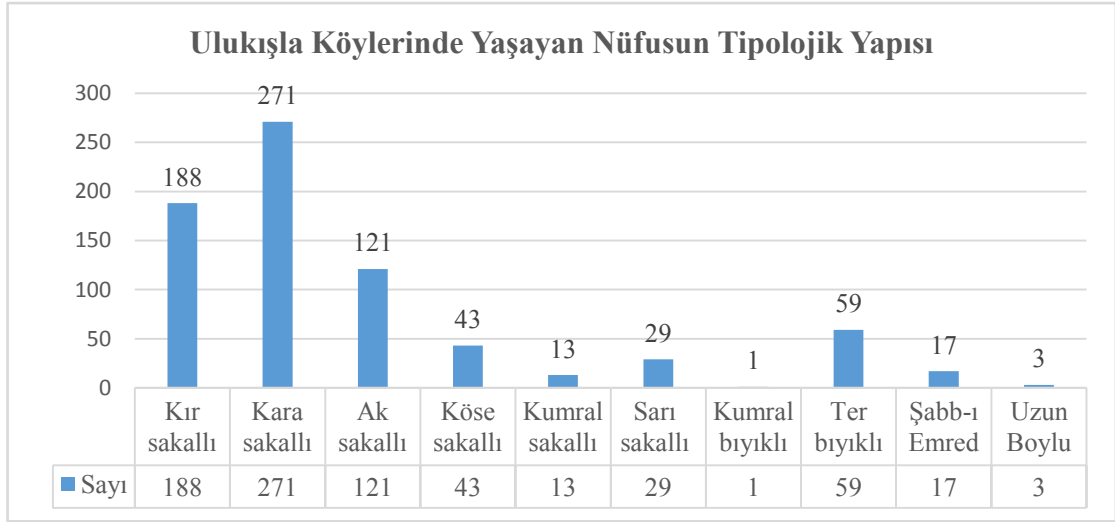
etmemize imkân sağlamaktadır. Aşağıda Grafik 1’de Ulukışla merkezde, Grafik 2’de köylerde yaşayan nüfusun tipolojik özellikleri ve fiziksel görünüşleri oransal olarak verilmiştir.

Grafik 1: Ulukışla Kaza Merkezinde Yaşayan Nüfusun Tipolojik Yapısı

Grafik 1’de görüldüğü üzere Ulukışla merkezinde yaşayan vergi mükellefi erkeklerin % 40’ı kara sakallıdır. Geriye kalanlar içerisinde ise 18 ak sakallı, 20 kır sakallı, 8 köse sakallı, 48 kara sakallı, 4 kumral sakallı, 9 sarı sakallı, 2 kumral bıyıklı, 9 ter bıyıklı, 1 şabb-ı emred ve 1 tane de az sakallı olarak kaydedilen hane reisleri mevcuttur.

Ayrıca nüfusun % 13’ünün açık tenli, % 87’inin ise esmer tenli olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca merkezde yaşayan hane reislerinden 108’inin sakallı, 11’inin bıyıklı olması, kaza merkezinde genç nüfusun az, yaş ortalamasının ise daha büyük olduğunun bir göstergesi olduğu tahmin edilebilir.

Grafik 2: Ulukışla Köylerinde Yaşayan Nüfusun Tipolojik Yapısı

Ulukışla köylerinde yaşayan nüfusun tipolojik yapısını verdiğimiz yukarıdaki grafikten de anlaşıldığı gibi köylerde bulunan 782 hane reisinden 17'si şabb-ı emred yani henüz sakalı çıkmamış gençtir. Geriye kalanlardan Ulukışla köylerinde yaşayanların % 84'ünün (614 kişi) sakallı, % 8,2'sinin (60 kişi) de bıyıklı olduğu görülmektedir. Bunlar arasında % 36,37 (271 kişi) kara sakallı, % 25,33(188 kişi) kır sakallı kişi vardır. Köy hane reislerinin içerisinde % 8,2'sinin bıyıklı, 17 kişi ile % 2,28'inin şabb-ı emred olması, nüfusun az bir kısmının genç olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: Ulukışla Merkez ve Köylerinde Yaşayanların Fiziksel Özellikleri ve Yüzdelik Dağılımı

MERKEZ KÖYLER	Ak Sakallı	Kır Sakallı	Köse Sakallı	Kara Sakallı	Kumral Sakallı	Sarı Sakallı	Kumral Bıyıklı	Ter Bıyıklı	Şabb-ı Emred	Uzun Boylu	Az Sakallı
Merkez	18	20	8	48	4	9	2	9	1		1
Çiftlik	1	4		5	1	1					
Güney	3	4		6		2			1		
Gökbaz	1	2	2	8		1					
Perestal	11	3	1	8		3			3		
Kürkçü	1	1		3	1					1	
Yaşmakçı	4	4		8	1	1			2		

Mirahur	3	3	2	6							
Muradı	5	1	6	8	1				1	1	
Günü		2	2	2	1					1	
Elmalı	2	14	4	14				1			
Çene		5		4		1		2	1		
Ömerli	8	15	6	31		1		5			
Albo	3	5	2			2					
Elifken	5	2		2	1	2		1	1		
Gökçeli	1		1	3							
Alikoca	7	19	1	29				6	1		
Horoz	6	9	2	10		1		2			
Koçak	6	12	3	24	2	4		7	2		
Kozluca	4	1		5							
Tekneçukur	3	5	2	4				1	1		
Gümüş	1	3	1	7	2			3	2		
Hasangazi		5		12				5			
Tarbaz	5	14	3	16		2		8	1		
Emirler	4	4	1	1							
Geylân	6	8	3	8		2		3			
Çanakçı	10	8	1	6	1			2			
Debbağlar		1		2				3			
Gedelli	9	7		11				3	1		
Porsuk	4	18	1	13	1	2		4			
İlhan	3	5		8				1			
Beyağıl	5	4	3	7	1	4	1	2			
TOPLAM	139	208	51	319	17	38	3	68	18	3	1
Yüzde (%)	16,06	24,04	5,89	36,87	1,96	4,39	0,34	7,86	2,08	0,34	0,11

Tespitlerimize göre Ulukışla merkezi ve köylerinde toplam 793 sakallı ve bıyıklı hane reisi bulunmaktadır. Tabloda görüldüğü gibi hane sahiplerinin % 83,5 (722 kişi) gibi büyük çoğunluğunun sakallı olduğu, % 8,20'sinin (71 kişi) ise bıyıklı olduğu anlaşılmaktadır. % 83,5'lik oran içerisinde % 36,87'sinin kara sakallı, % 24,04'ünün ise kır sakallı olmasından dolayı Ulukışla genelinde orta yaşlı ve yaşlı nüfusun ağırlıkta olduğu söylenebilir. Ayrıca 319 kara sakallı hane reisinin varlığı bizi

halkın büyük bir kesiminin esmer tenli olduğu sonucuna ulaştırmaktadır. Ulukışla genelinde 1 tane az sakallı kaydı varken 3 tane uzun boylu hane sahibi bulunmaktadır.

Yukarıda bahsedilen fiziksel özelliklerin dışında âmâ ve yetimlerin olduğuna dair bazı tespitler yapabilmekteyiz. Örneğin, Ulukışla merkezde 7 yetim ve 1 âmâ bulunurken köylerde sırasıyla durum şöyledir; Koçak köyünde 2 yetim ve 2 âmâ yine Tekneçukur, Gümüş, Hasangazi ve Gedelli köyünde 2 yetim, Geylân ve İlhan köyünde 1 yetim, Porsuk'da 3 yetim bulunurken Beyağıl köyünde toplam 5 adet yetim kişi bulunmaktadır. Ulukışla merkez ve köylerinde toplam 27 yetim ve 3 tane âmâ nüfus yani % 2,96'lık bir dilim bulunmaktadır. Diğer köylerde ise herhangi bir yetim ve âmâ nüfusa rastlanmamıştır.

2.1.4. Ulukışla Merkez ve Köylerinde Geçen İsim, Unvan ve Lakaplar

Daha önce bahsedildiği üzere temettuat defterlerinde hane sahiplerinin kayıtları tutulurken kişiyi daha iyi tarif edebilmek için şahıs isimleriyle birlikte varsa unvan, sıfat ve lakapları da yazılmıştır. Bu özelliğinden dolayı temettuat defterleri, sadece aile adlarının değil, yörede kullanılan şahıs adlarının tespiti bakımından da mühim bir sosyal tarih kaynağı vazifesi görmektedir.

Sosyal açıdan isimler gibi sıfat, unvan ve lakapların da şahısların belli özelliklerini yansıttığı muhakkaktır. Bu durumu incelediğimiz defterden takip edebilmekteyiz. Örneği; “Feyzullah oğlu Salih” örneğinde olduğu gibi çok kere “oğlu” kelimesi tercih edilirken bazı yerlerde “bin” ve “veled” kelimeleri de kullanılmıştır. Bazen hane reisi babasıyla aynı ismi taşımaktadır. Fakat babası, doğumdan önce ölmüş bir çocuğa baba adının verilmesi yaygın bir uygulama olmakla birlikte babasıyla aynı adı taşıyanların hepsinin yetim kaldıkları düşünülmemelidir.¹⁵⁰Zira çalışmamızın ana kaynağı olan 16219 Numaralı Ulukışla Temettuat Defteri'nden bu durumu örneklendirebiliriz. Meselâ; Ulukışla merkez hane 79'da “Ali oğlu Ali”, Gökbaz köyü hane 2'de “Ahmed oğlu Ahmed”, Perestal köyü hane 14'te “İbrahim oğlu İbrahim” şeklinde baba-oğul aynı ismi taşıyanlara sıkça rastlanmaktadır. Kullandığımız Ulukışla Temettuat defterinde geçen erkek isimlerinin tespiti ve kullanılma sıklığı şu şekildedir.

¹⁵⁰Kütükoğlu, a.g.m., s. 398-401.

Tablo 3: Ulukışla Merkez ve Köylerinde Geçen Erkek İsimleri ve Kullanım Sıklığı

Mehmed	144	Abdullah	12
Halil	12	Hasan	71
Ali	125	İbrahim	46
İhsan	1	Osman	34
Yusuf	16	Hüseyin	53
Veli	32	Mustafa	70
Ahmed	75	Rüstem	1
Emir	1	Kasım	2
İsa	5	Yunus	2
Musa	7	Köksal	1
Yakub	4	Sinan	3
Abdurrahman	17	Ebu Bekir	11
Süleyman	20	Ömer	22
Salih	3	Şaban	1
Hamdi	1	Gaffar	1
Abdülrezzak	4	Nasuh	1
Numan	1	Abdülkerim	4
Hacı	2	Nuh	1
Ramazan	1	Harun	1
Hamza	2	Burak	1
Emin	1	Nihat	1
Hamid	1	Abdülcelil	1
Mevhi	3	Keşan	1
Keloğlan	1	Hafız	1
İsmail	5	Murad Han	1
Murad	1	Abdulfettah	3
Paşa	2	Abidin	1
İlyas	1	Selim	1
Kemal	1	Aziz	1
Abdülselim	2	İshak	1
Naim	1		

Tabloda da farkedildiği gibi en fazla kullanılan isim 144 kullanım sıklığı ile Mehmed ismidir. Mehmed'den sonra en çok tercih edilen isimler ise Ali (125), Ahmed (75) ve Mustafa (70) ismidir. İsimlerin geneline bakıldığında ailelerin İslâm tarihinde ve geçmişte öne çıkan şahsiyetlerin isimlerini çocuklarına verdikleri söylenebilir.

İsimlerle birlikte kullanılan sıfatların da şahısların kimliklerini belirlemedeki rolleri önemlidir. Mesele vergi olunca ve soyadının kullanılmadığı bir zamanda unvan ve lakapların kullanılması hayati bir önem taşımaktaydı. Elimizdeki defterden kullanılan sıfat, unvan ve lakapları tespit edebilmekteyiz. Bunlar genellikle kişilerin

isimleri ile birlikte halk arasında kabul görmüş unvan ve lakaplarıdır. Bu unvan ve lakaplar kişilerin ten rengini, bedensel veya zihinsel özelliklerini, dini durumlarını, mesleklerini, saç ve sakal renklerini yansıtmaktadır. Kara, âlim, hafız, derviş, topal, köse, hacı, demirci, kör, paşa, yetim, acem gibi unvan ve lakaplar en çok kullanılanlardır. Tespit ettiğimiz unvan ve lakaplar tablomuzda gösterilirken temettuat defterinde geçtiği şekliyle verilmiştir.

Tablo 4: Ulukışla Temettuat Defterinde Geçen Unvan ve Lakap Örnekleri

Mehmed Oğlu Köse Hasan
Mehmed Oğlu Acem Ali
Hasan Oğlu Kör Süleyman
Mustafa Oğlu Hatip Ahmet
Köse Mehmed Oğlu Ali
Topal Vefa Oğlu Mehmed
Kör Hüseyin Oğlu Salih
Topal Hasan Oğlu Mustafa
Kara Yusuf Oğlu Mehmed
Topal Veli Oğlu Hasan
Âlim Abdullah Efendi Oğlu Veli
Paşa Oğlu Ahmed
Yetim Mehmed Oğlu İbrahim
Demirci Ömer Oğlu Hasan
Yetim Mehmed Oğlu Mustafa Efendi
Yetim Osman Oğlu Ömer
Derviş Oğlu Abdulfettah
Hafız Oğlu Hasan
Hacı Bekir Oğlu Mehmed
Kara Ali Oğlu Hüseyin

Hane sahipleri içerisinde yetimler olduğu gibi az sayıda kadın ismine de rastlanmaktadır. Bunlar eşi veya babası ölmüş olduğundan hane sahibi durumuna gelmiş olmalıdırlar.¹⁵¹ Ulukışla temettuat defterinde sadece 5 kadın ismi geçmektedir. Bu isimler Emine, Ümmügülsüm, Aîşe, Fatime ve yine Emine Hatun'dur. Hane reisi veya vergi mükellefi olarak az sayıda kadın isminin geçmesi Ulukışla'da dul kadın sayısının durumu hakkında bir fikre ulaşmamamızı mümkün kılmaktadır.

¹⁵¹Kütükoğlu, a.g.m., s. 404.

2.2. ULUKIŞLA'DA MESLEKİ YAPI

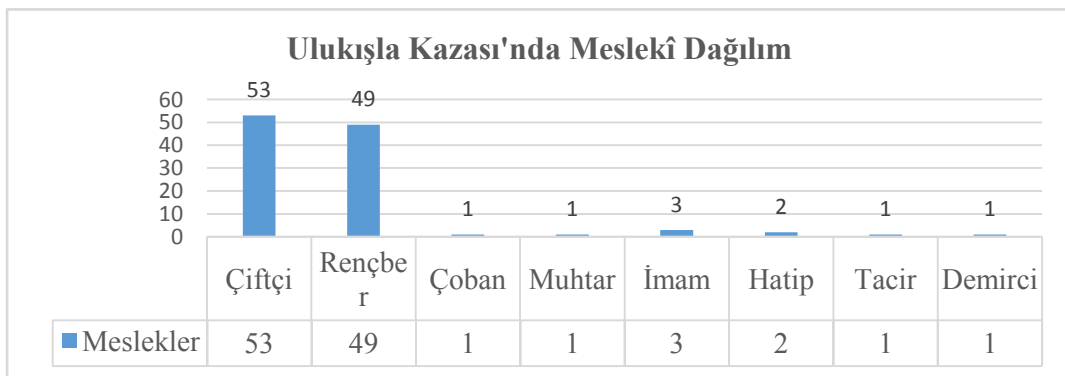
Fertler açısından olduğu kadar toplum açısından da önem taşıyan meslek sahibi olmak toplumun bütün katmanlarında ferdin hayatının bir döneminde ve hayatı boyunca içerisinde bulunduğu faaliyet alanını ifade etmektedir. Çağdaş sosyoloji mesleği, fertlerini geçimini sağlayan, genel sosyal statülerini belirleyen ve kendine özgü kanuni ve ahlaki kuralları olan izafi sürekli bir faaliyet tarzı olarak tanımlanmaktadır.¹⁵²

1256 (1840) ve 1260-61 (1844-45) yıllarında tutulan Temettuat defterlerinde imam, muhtar gibi vazifelilerin dışında eşkâlleri verilen hane reislerinin mesleklerine de yer verilmiştir. Defterlerde meslekler “çiftçi, gündelikçi, demirci, kasap, hamal, terzi, marangoz ve tüccar,” gibi isimlerle kaydedilmiştir.¹⁵³ Defterlerde mesleklerin yazılmış olması kaza ve köylerde hangi zanaatın ne ölçüde geliştiğini tespit etmemize imkân sağlamaktadır.

İncelediğimiz defterde de çeşitli meslek dalları hane reislerini nitelemek için isimleriyle birlikte kullanılmıştır. Aşağıda bölümler halinde Ulukışla kaza merkezinin ve köylerinin mesleki yapısı ele alınmıştır.

2.2.1. Ulukışla Kazasındaki Meslek Grupları

Aşağıdaki grafikte Ulukışla kaza merkezindeki meslek grupları ve meslek sahiplerinin sayıları gösterilmektedir

Grafik 3: Ulukışla Kazası'nda Meslekî Dağılım

¹⁵²Tanrıverdi, a.g.t., s. 44.

¹⁵³Kütükoğlu, a.g.m., s. 402.

Ulukışla genelinde daha önce belirttiğimiz gibi 911 hane sahibinden 105'inin mesleği belli değildir. 806 hane sahibinden 356'sının rençber, 215'inin çiftçi olarak kaydedilmesi Ulukışla genelinde temel geçim kaynağının hatırı sayılır ölçüde tarım faaliyetlerine dayandığını göstermektedir.

16219 numaralı Ulukışla Temettuat defterindeki tespitlerimize göre 129 haneli Ulukışla kaza merkezine baktığımızda 111 hane sahibinin mesleği belli ve kayıtlıdır. Mesleği belli olmayanların 5 tanesi yetim olarak kaydedilmiştir. Grafik 3'te de görüldüğü gibi hane reislerinin büyük çoğunluğu çiftçi ve rençberdir.

Ulukışla merkezde çiftçi ve rençber sayısının fazla olması tarım faaliyetinin ön planda olduğunu göstermektedir. Sayısal olarak ifade edecek olursak nüfusun % 79,84'ü tarımla uğraşmaktadır. Geriye kalanlar arasında çoban, tacir, demirci gibi meslekler de çalışanlar ile muhtar, imam ve hatip gibi kamu görevlilerini zikredebiliriz.

Grafiğe baktığımızda, bir kaza merkezinde asgari şartlarda faaliyette olması gereken bazı mesleklerin, meselâ bir tabibin Ulukışla merkezinde olmaması dikkat çekicidir. Yine dikkat çeken bir diğer husus da ticari faaliyetlerin azlığıdır. 111 hane içerisinde sadece 1 kişi tüccarlık yapmaktadır. Bunlar kaza merkezinde sağlık hizmetlerinin ve ticari faaliyetlerin yeterli olmadığını göstermektedir.

2.2.2. Fonksiyonlarına Göre Meslekler

Temettuat defterlerinde yazılan hane reislerinin meslekleri, çeşitli özelliklerine göre sınıflandırılabilir. Nitekim elimizdeki defter, meslekler konusunda çok zengin bilgiler ihtiva etmekte ve elde ettiğimiz verilere göre Ulukışla Kazası'ndaki meslekleri fonksiyonlarına göre tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar, alım ve satımla uğraşanlar, hizmet üretenler, işçilik yapanlar ve kamu görevlileri şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Ancak bu yapılırken Ulukışla ve köylerinde bulunan meslek sahipleri arasında kesin bir iş bölümünün olmadığını, hemen herkesin tarımla ve hayvancılıkla uğraştığını da belirtmek gerekir.

Ulukışla kaza merkezinde ve köylerinde toplam 911 hane sahibinden 105'inin mesleği deftere kaydedilmemiştir. Bunlardan 14'ü yetim, 22'si ter bıyıklı, 6'sı şabb-ı emred, 2'si âmâ ve 5'i de bayan hane sahipleridir. 49'unun ise mesleki durumu belli

değildir. Aşağıda tablo 5'te Ulukışla merkez ve köylerindeki mesleklerin fonksiyonlarına göre dağılımı ve sayıları verilmiştir.

Tablo 5: Fonksiyonlarına Göre Ulukışla Merkez ve Köylerinin Meslek Dağılım Tablosu

Ulukışla Merkez ve Köyler	Tarım ve Hayvancılıkla Uğraşanlar					Kamu Görevlileri					Alım Satımla Uğraşanlar	Hizmet Üretenler	İşçilik Yapanlar
	Çiftçi	Rençber	Çoban	Bağcı	Bahçıvan	Muhtar	İmam	Hatip	Müdrerris	Tabip	Tacir	Berber	Demirci
Merkez	53	49	1			1*	3	2			1		1
Çiftlik	10												
Güney	10	1	1				1						
Gökbaz	11		1					1					
Perestal	19	7						1					
Kürkçü	4	3				1				1			
Yaşmakçı	11	8						1					
Mirahur	9	2				1	1						
Muradı	6	6		7				1					
Günü	4	2											
Elmalı		11		19		1	1	1					
Çene		2		6		1	2						
Ömerli		10	1	42		1	1		1				2
Albo		5		6									
Elifken		14											
Gökçeli		2		1						1			
Alikoca		19		35		1		1					1
Horoz		4		20		1		1					
Koçak		44		2		1	1					1	
Kozluca	5	1		1									
Tekneçukur	1	10				1	1						
Gümüş	1	16					1						
Hasangazi	2	12						1					1
Tarbaz	6	32	1		3	1	1	1					
Emirler	8												
Geylân	14	12				1		1	1				
Çanakçı	8	14	1			1							
Debbağlar		4				1				1			
Gedelli	2	20				1	1	1					
Porsuk	12	26					1	1					
İlhan	9	6						1					
Beyağıl	10	14				1		1					
TOPLAM	215	356	6	139	3	16	15	16	2	2	2	1	5

* Muhtar-ı Evvel

2.2.2.1. Tarım ve Hayvancılıkla Uğraşanlar

Tipik bir köy ekonomisinde kırsal nüfus, kendi işletmesinde çeşitli tarım faaliyetlerinde bulunmakta ve geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda da kırsal topluluklar benzer bir özellik göstermektedir. Gerçekten de kırsal yerleşim birimlerinde nüfusun temel geçim kaynağı çiftçiliktir. Ancak bazı aileler çiftçiliğin yanı sıra ek işler yapabilmekte hatta geçimlerini tümüyle çiftçilik dışı faaliyetlerden sağlamaktadırlar.¹⁵⁴ Bu durum Ulukışla'da çok fazla yaygın olmamakla birlikte, halkın büyük bir çoğunluğu geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır.

Örneğin temettuat defterindeki kayıtlardan elde edilen verilere göre Ulukışla merkez ve köylerinde nüfusun % 78,92'si yani 719 kişi tarım ve hayvancılıkla uğraşan çiftçi ve rençberdir. Yaptığımız tespitlere göre rençberlikle¹⁵⁵ uğraşanların sayısı 356, kendi toprağında ziraat yapan çiftçi sayısı 215, çobanlıkla uğraşanlar 6, bahçıvanlık yapan 3 ve bağcılık yapan kişi sayısı ise 139 kişi olarak defterde kayıtlıdır. Rençberi 215 kişi ile çiftçi takip etmektedir. Bunlar dışında meslek olarak 6 çoban, 139 bağcı ve 3 bahçıvan bulunmaktadır.

2.2.2.2. Kamu Görevlileri

Kamu görevlilerinden kasıt, devletten aldığı ücret karşılığında toplumsal bir hizmeti yerine getiren kişilerdir. Nitekim defterde bu kişiler müderris, tabip, imam, hatip ve muhtar olarak geçmektedirler.

Elimizdeki defterde toplam 16 muhtar kaydına rastlanmaktadır. Muhtarlık esaslarına göre yazılan defterlerde her haneye birden başlayarak numara verilmektedir. Muhtarlar ve imamlar genellikle defterlerin ilk haneleri olarak kayıtlıdır.¹⁵⁶ Ulukışla temettuat defteri de bu husus gözetilerek yazılmıştır. Kaza ve köylerin ilk hane sahipleri genelde muhtarlar veya imamlar olmuştur. Diğerlerinden farklı olarak kaza merkezindeki muhtarın kaydında “Muhtar-ı evvel” ibaresi

¹⁵⁴Tevfik Güran, “Köy Topluluklarının Sosyal Yapı Özellikleri”, **Türk İktisat Tarihi Yıllığı**, S. 1, İstanbul 1987, s. 270.

¹⁵⁵Rençber: Kendisi arazi sahibi olduğu halde toprağı işleyenler *erbâb-ı ziraat*, kendi mülkü olmaksızın başkasının arazisinde işçi olarak çalışanlar veya arazi ve hayvan kiralamak suretiyle uğraşanlar olarak adlandırılmaktadır. Rençberlikte asıl belirleyici unsurun, başkasının toprağını bedeli mukabilinde işlemek olduğu söylenebilir. Rençber kavramının bir diğer anlamı da bugün ırgat ya da amele karşılığı olarak kullandığımız gündelik işçidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cahit Telci, “Osmanlı İktisat Literatüründe Bulunan ve Günümüzde Hâlâ Yaşayan bir Kavram: Rençber”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 715.

¹⁵⁶Adıyeke, **a.g.m.**, s. 780.

bulunmaktadır. Muhtarlar, temettuat sayımları esnasında vergilerin toplanmasında ve diğer işlerin görülmesinde hükümetin uygulama memurları olmalarının yanı sıra, kaza merkezleri ve köylerde belediye işlerine bakmışlardır.¹⁵⁷ İncelenen defterde muhtarlardan sonra sırasıyla 15 imam, 16 hatib, 2 müderris ve 2 tane tabibe rastlanılmaktadır. Kaza genelinde toplam 51 kişi kamu görevlisiyken bu oran toplam nüfusun % 5,59'una tekabül etmektedir.

2.2.2.3. Alım ve Satımla Uğraşanlar

Defterde alım, satım ve ticaretle uğraşan 2 tacir (tüccar) kaydına rastlanılmaktadır. Bunlardan 1 tanesi Ulukışla merkezde, diğeri ise Gökçeli köyünde kayıtlıdır. Tacirlerin meslek grupları içerisindeki dağılımı ise % 0,21 olarak hesaplanmıştır.

2.2.2.4. Hizmet Üretenler

Bu meslek kolu içerisinde defterimizde sadece 1 tane berberlik yapan hane reisi bulunmaktadır. Koçak köyünde görev yapmaktadır.

2.2.2.5. İşçilik Yapanlar

Bu grup içerisinde defterde geçtiği şekliyle geçimini demircilikle sağlayan esnaf grubunu dâhil edebiliriz. Bu meslek grubunda olanların toplam sayısı 5 kişi olarak tespit edilmektedir. Bunların 1'i kaza merkezinde, 2'si Ömerli, 1'i Alikoca ve 1 tanesi de Hasangazi köyünde çalışmaktadır.

---

¹⁵⁷Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi", **Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri**, İmge Kitabevi, Ankara 2011, s. 65.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUKIŞLA'DA TARIM VE HAYVANCILIK

3.1. TARIM FAALİYETLERİ

Osmanlı Devleti'nde ekonomik yapıyı belirleyen en önemli unsur ziraattır. Ziraî ekonominin temeli olan toprak yönetimi ise klasik dönemin sonuna kadar tımar sistemine dayanmaktadır. Tımar sistemi tarihi temelleri, hukuki dayanağı, sosyal desteği, askeri gücü olan ve siyasi iradeyi toprağa hâkim kılan bir toprak rejimidir.¹⁵⁸ Osmanlı Devleti'nin klasik dönem sosyo-ekonomik yapısını belirleyen tımar sistemi 17. yüzyılda bozulmaya başlamış, 18. yüzyılda devlet "toprak yönetimi" üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde ise devletin topraklarının kimler tarafından, nasıl kullanıldığı karmaşası yaşanmaktadır. 1812'den sonra II. Mahmut'un başlattığı mirî topraklar üzerinde merkezi denetimi kurma çabaları ise amacına ulaşamamıştır.¹⁵⁹

Osmanlı Devleti'nde 1839-1876 Tanzimat döneminde bir dizi yönetim reformlarıyla birlikte ülkenin kalkındırılmasını, halkın refah düzeyinin yükseltilmesini hedef alan ekonomik gelişme çalışmalarının hız kazanması, giderek yoğunluğunu arttıran bir tarımsal gelişme politikasının uygulamaya konması sonucunu doğurmuştur. Kurumsal gelişme çalışmalarının birinci yönü, tarımsal gelişme programını yürütecek bürokratik bir mekanizmanın oluşturulmasıdır. Bu açıdan ilk gelişme, 1838 yılında Hariciye Nezareti'ne bağlı olarak bir "Ziraat ve Sanayi Meclisi"nin kurulmasıdır. 1839 yılında tarım, sanayi ve ticaretin geliştirilmesiyle ilgili çalışmalar yapmak üzere "Ticaret Nezareti" kurulmuştur. Tanzimat döneminde tarımsal bürokrasinin örgütlenmesi açısından asıl önemli gelişme, 1843 yılında Maliye Nezareti'ne bağlı olarak bir "Ziraat Meclisi"nin kurulmasıdır.¹⁶⁰ Bu cümleden olmak üzere, Osmanlı Devleti Tanzimat döneminde de ekonomik yapıyı ayakta tutabilmek adına topraklarında tarımsal faaliyetleri daima destekleyici bir güç olmuştur.

¹⁵⁸Tımar için bkz. Nicoara Beldiceanu, **XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devletinde Tımar**, Teori Yay. Ankara 1985 ; Ömer Lütfi Barkan, "Tımar", Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I, İstanbul 1980, s. 805-871.

¹⁵⁹Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, Dergah Yay., İstanbul 1998, s. 189.

¹⁶⁰Tevfik Güran, "Tanzimat Döneminde Tarım Politikası (1839-1913)", **Yeni Türkiye Dergisi**, Osmanlı Özel Sayısı, C. 32, Ankara 2000, s. 481.

Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan ve nüfusun büyük bir çoğunluğunu teşkil eden kırsal bölge insanının geliştirdiği ekonomik modelde, yani köy ekonomisinde kırsal nüfus, köy denilen sosyal-ekonomik, idarî ve coğrafi açıdan belirli özelliklere sahip bir yerleşim biriminde yaşayan, birbirleriyle sürekli ilişkide bulunan ve ortaklaşa sorumluluklar yüklenen küçük topluluklardan oluşmaktadır. Ayrıca köylü ekonomisinin ideal üretici tipi, kendi kendine yeterli, bağımsız üretici olmasıdır. Üretici, geçimini sağladığı tarım işletmesini meydana getiren faktörlerin (ev, toprak, hayvanlar, tarım araçları) tamamının veya en azından birkaçının sahibidir. Köylerde ailenin sahip olduğu toprak miktarı, orta büyüklükte bir ailenin geçimini sağlayabilecek miktardadır. Osmanlı köylerinde temel faaliyetin ve geçim kaynağının tarım (çiftçilik) olmasının yanında, tarım ve tarım dışı faaliyetler de bir arada yürütülmektedir.¹⁶¹ Yukarıda açıklamaya çalıştığımız genel durum Ulukışla kaza merkezi ve köylerinde de görülmektedir.

Temettuat sayımlarında hane reislerinin her türlü ziraî faaliyetleri, gelirleri ve vergileri, sahip oldukları tarla, bağ, bahçe, bostan gibi gayrimenkullerinin teferruatlı bir biçimde dökümleri yapılmıştır. Bu kısımda da 1840 (H.1256) ve 1844-45 (H.1260-61) sayımına ait defterler arasında farklılıklar görülmektedir. İncelenen 1840 yılına ait Ulukışla Temettuat Defteri'nde hane sahiplerinin tarla (mezru tarla, hâlî tarla), bağ, bahçe gibi ekili dikili arazilerinin dönüm olarak yüzölçümü, arazilerin dönüm değeri, adeti ile altında toplam kıymetleri verilmiştir. Bu bilgilerin değerlendirilmesi ile Ulukışla genelindeki ziraî hayat hakkında olduğu kadar ülke ekonomisinde de ziraatin durumu ile ilgili ipuçlarını görmek mümkündür.

3.1.1. Ulukışla Merkez ve Köylerinde Tarım Arazisi Miktarı ve Dağılımı

Ulukışla Kazası'na ait temettuat defterindeki kayıtlara göre tarım arazileri *mezrû tarla*, *hâlî (gayr-i mezru) tarla*¹⁶², *bağ ve bahçe* olarak kaydedilmiştir. Tahrirleri yapan memurların bu sayımları deftere geçirirken eksik yazdıkları veya ölçüm hesaplarını yine yanlış tespit ettikleri temettuat defterlerinde sık karşılaşılan bir durumdur. Nitekim Nuri Adıyeke Temettuat Sayımları ile ilgili yaptığı bir çalışmada tespit ettiği yazım veya hesap hatalarını değerlendirmiş ve yazımların birtakım sorunlarla başladığını ve devam ettiğini belirterek, bu çerçevede bazı yazım

¹⁶¹Selahattin Özçelik, "XIX. Yüzyıl Türkiye'sinde Köy ve Kasaba Hayatı Üzerine Gözlemler", **Osmanlı Ansiklopedisi**, C.4, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 128.

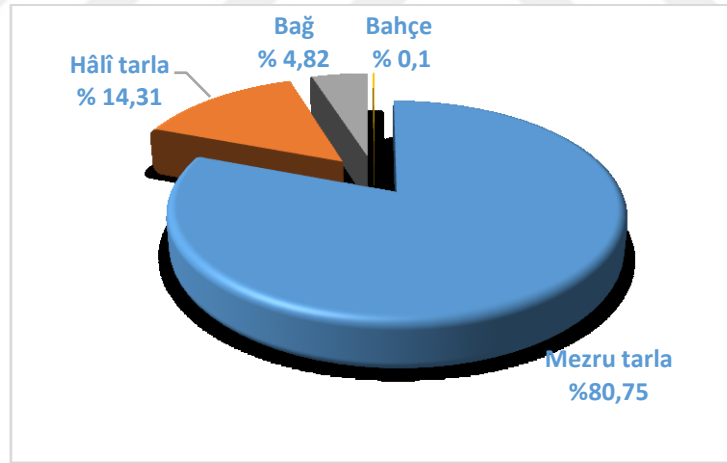
¹⁶²Mezrû tarla: Ziraat olunmuş, ekilmiş, çift sürülüp tohum atılmış tarla ; Hâlî (gayr-i mezru) tarla : Ekilmemiş ve nadasa bırakılan tarla. Bkz. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca- Türkçe Lûgat**, s. 745.

hatalarının ve sistematik hataların defterlere yansıdığını ve bu durumun araştırma yapanlarca dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir.

Ulukışla Kazası defterinde de tarım arazilerinin yazımında bazı yanlış hesaplamaların ve eksik yazımların olduğu tespit edilmiştir. Bu durumu örneklendirecek olursak meselâ, defterde emlak temettuatları hesaplanırken, tarla ve bağ gibi gayrimenkullerin dönümü ile değeri çarpılarak kıymetleri bulunmuştur. Ancak Ulukışla kaza merkezi hane 224’de tarlanın dönümü 7, değeri 15, kıymeti ise 105 olarak yazılması gerekirken 100 şeklinde yanlış yazılmıştır. Yine kaza merkezi hane 157’de bağın dönümü 1, değeri 100 iken kıymetine 100 yerine 150 yazılmıştır.

Bazı tarla ve bağların ise değeri ve kıymeti yazılırken dönüm hanesinin boş bırakıldığı görülmektedir. Defterde değeri kıymetinin iki katı olarak verilen bağların dönüm hanesi genelde boş bırakılmıştır. Defterdeki verilere göre hesapladığımız tarım arazisi toplam 8.485 dönümdür.¹⁶³Bu arazinin 7.284 (% 85,84) dönümü mezru ve hâli tarlalar, 1.104’ü (% 13,01) bağ, 97 (%1,14) dönümü ise bahçelerden oluşmaktadır.

Grafik 4: Ulukışla Merkezde Toprakların Kullanım Alanına Göre Dağılımı (Dönüm)

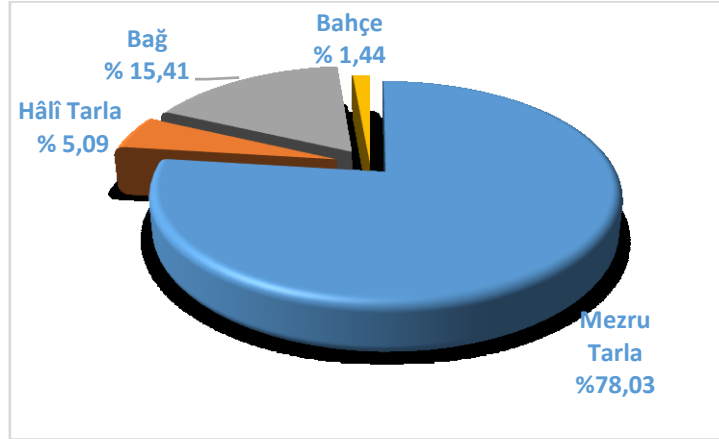
¹⁶³Dönüm: Osmanlılar döneminde kullanılan bir arazi ölçü birimidir. Genellikle bir dönüm “yürüme adım ile eni ve uzunluğunu kırk adım yer” e denilmektedir. Yürüyen dönümcünün adımı ile $40 \times 40 = 1600$ metrekairelik bir yüzölçümün ifade eder ve buna “örfi dönüm” adı verilmektedir. Fakat uygulamada dönümü belirlemek için herkesin yürümesi ve adımı bir olmayacağından tahrirler sırasında ve çeşitli arazi ihtilafları vukuunda, uzunluğu devlet tarafından tespit edilmiş ve iki ucu mühürlü *miri urgan* kullanılmıştır. Dönümün dörtte birine ise *evlek* denilmiştir. Toprağın verimlilik durumuna göre 60-150 dönüm arası topraklar çiftlik sayılmıştır. Bir sipahinin tımar toprağına dışardan gelip ziraat yapan çiftçilerle yarım çiftlikten daha az toprağı işleyen *bennak* kayıtlı köy halkı, ellerindeki yerin vergisini dönüm miktarına göre vermektedirler. Ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun Emecen, “Dönüm”, *İA*, C. 9, TDV Yay., İstanbul 1994, s. 521 ; Ayrıca bkz. Ünal, *a.g.e.*, s. 208.

Ulukışla kaza merkezinde toplam 1.928 dönüm tarım arazisi bulunmaktadır. Grafik 4’te görüldüğü gibi 1.928 dönüm arazi içerisinde en geniş alanı 1.557 yani % 80,75 dönüm ile mezru tarlalar oluşturmaktadır. Mezru tarlaları 276 (% 14,31) dönüm ile hâlî tarlalar, 93 (% 4,82) dönüm ile bağlık takip ederken, en az yer kaplayan arazi ise 2 dönüm (% 0,1) ile bahçelik alanlara aittir.

Aşağıda Ulukışla kaza merkezindeki tarım arazilerinin dağılımı, toplam dönümleri, kıymetleri, toprak sahibi hane sayıları ve hane başına düşen toprağın dönüm miktarları verilmiştir.

Tablo 6: Ulukışla Merkezde Toprak Miktarı ve Kıymetlerinin Dağılımı

Ulukışla Merkez	Toplam Hane Sayısı	Toprak Sahibi Hane Sayısı	Toplam Toprak Miktarı (dönüm)	Toplam Kıymetleri (kuruş)	Hane Başına Düşen Toprak (dönüm)	Hane Başına Düşen Kıymet (kuruş)
Tarla	129	101	1833	38975	18,14	385,89
Bağ	129	119	93	12982	0,78	109,09
Bahçe	129	1	2	500	2	500

Grafik 5: Ulukışla Köylerinde Toprakların Kullanım Alanına Göre Dağılımı

Yine 16219 numaralı temettuat defteri verileri üzerinde yapılan tespitlere göre Ulukışla kazası köylerinde toplam 6.557 dönüm tarım arazisi bulunmaktadır. Mezrû tarlalar 5.117 dönüm ile toplam tarım arazilerinin % 78,03’ünü kaplamakta ve ilk sırada yer almaktadır. Tarım arazilerinin % 15,41 ‘lik dilimini ise 1.011 dönüm ile bağlık alanlar oluşturmaktadır. Bağlardan sonra 334 dönüm (% 5,09) ile hâlî tarlalar

yer alırken, 95 dönümle (% 1,44) son sırada bahçelikler bulunmaktadır. Ulukışla kazası ve köylerinde bulunan toplam 911 haneden 592 hanenin tarla, 786 hanenin bağ ve 152 hanenin ise bahçe sahibi olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.2. Ulukışla Merkez ve Köylerinde Hububat Ziraatı Yapılan Topraklar

Temettuat defterlerinde ekili tarlalar, “mezrû tarla” yani ziraat yapılan toprak olarak kaydedilmiştir. Kiraya verilen tarlalarla, o yıl boş bırakılanlar ise “gayr-î mezru” veya “hâlî tarla” şeklinde ayrıca yazılmıştır. 1840 ile 1844-45 sayımına ait defterler arasında bir mukayese yapıldığında tarlaların kaydedilmeleri usulünde bazı ayrıntılar göze çarpmaktadır. Örneğin, 1840 yılı sayımına ait bazı defterlerde bir şahsın mezru ve varsa hâlî tarlaları alt alta gösterilerek toplamı verilmişken bazı defterlerde ise başka yerlerde bulunan tarlalar, yerleri, dönümleri ve kıymetleri ile birlikte teker teker gösterilmiştir. 1844-45 sayımında ise mezru ve gayr-i mezru tarlalar ayrı ayrı yazılmıştır. Pirinç, pamuk, afyon, tütün, kök boya gibi sınaî mahsullere ait tarlalar ise hububat ekilen tarlalardan ayrı olarak ve ne tarlası olduğu belirtilmek üzere ayrıca kaydedilmiştir. Başka bir ifade ile sadece “mezrû tarla” adıyla yazılanlar hububat (arpa, buğday) ekilen tarlalardır. Her vergi mükellefi şahsın neler ektiği ve her birinden ne kadar mahsul aldığı ve vereceği öşür, sadece 1844-45 tarihli defterlerde kayıtlıdır.¹⁶⁴

Üzerinde çalıştığımız defter, 1840 yılı sayımına ait olduğu için tarlalar sadece “mezrû tarla” ve “hâlî tarla” şeklinde yazılmış, altlarında ise dönümleri ve toplam kıymetleri verilmiştir. Tarlalarda ve bahçelerde ne ekilip dikildiğine dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Dolayısıyla tarlalardan ne kadar mahsul alındığı ve ne kadar öşür ödendiği hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

Tarih boyunca Türk insanının en çok tercih ettiği hububat türü buğday (hınta) ve arpa (şair) olmuştur. Birincisi kendi temel besin kaynağını elde etmek için, ikincisi de muhtemelen büyükbaş, yük ve binek hayvanlarının beslenmesinde kullanılmak üzere ekilmiştir. Köylü veya kasabalı olsun bu tercih sırası çoğunlukla değişmemektedir. 19. yüzyılda Osmanlı coğrafyasına bakıldığında yine tarım üretimi içinde tahılların başta geldiği söylenebilir. Bütün vilayetlerde ekili toprakların 2/3’ü ile tamamı arasında değişen bir bölümü tahıl ekimine ayrılmıştır. Bunlar arasında en çok buğday, daha sonra arpa ve mısır tercih edilmiştir. Köylerde ve kazalarda tarımla

¹⁶⁴Kütükoğlu, a.g.m., s. 406.

uğraşan köylü üretici, kaldırdığı ürünle veya elde ettiği hasılatla temel ihtiyaç olarak ailesinin geçimini sağlamayı planlarken, vergi gibi zorunlu giderleri ve bir sonraki yılın üretim giderlerini de karşılamak durumundaydı.¹⁶⁵ Nitekim Ulukışla temettuat defterinde kayıtlı mezru ve hâlî tarlaların hububat ziraati yapılan tarlalar olduğu değerlendirilmektedir.

3.1.2.1. Mevrû Tarlalar ve Hâlî (Gayr-î Mevrû) Tarlalar

Mezru tarlalar, ekili – dikili hububat tarlası olup genellikle buğday, arpa ve darı ekimi yapılmaktadır. Defterde ekili olmayan tarlalar ise “hâlî (gayr-i mezru) tarla” olarak tanımlanmıştır. Ekili olmayan tarlalar muhtemelen verimi arttırmak için üretim dışı, nadasa bırakılmış topraklar olmalıdır.¹⁶⁶

Aşağıda Tablo 7’de Ulukışla merkez ve köylerinde ekilen ve nadasa bırakılan tarım arazisi miktarları, kıymetlerinin dağılımı, toplam dönümleri, tarla sahibi hane sayıları ve hane başına düşen tarla dönümleri köyler bazında verilecek bir karşılaştırma imkânı sağlanmıştır.

Tablo 7: Ulukışla ve Köylerinde Ekilen ve Nadasa Bırakılan Arazi (Tarla) Miktarı ve Kıymetlerinin Köylere Göre Dağılımı

MERKEZ VE KÖYLER	Toplam Hane Sayısı	Tarla Sahibi Hane Sayısı	Tarla		Toplam Dönüm	Toplam Kıymet (Kuruş)	Hane Başına Düşen Tarla Dönüm	Hane Başına Düşen Kıymet (Kuruş)
			Mezru Tarla Dönüm	Hâlî Tarla Dönüm				
Merkez	129	101	1557	276	1833	38975	18,14	385,89
Çitflik	12	1	3	0	3	180	3	180
Güney	17	15	264	5	269	8235	17,93	549
Gökbaz	14	12	155	7	162	4860	13,5	405
Perestal	29	27	317	69	386	11730	14,29	434,4
Kürkçü	10	9	123	0	123	3840	13,6	426,6
Yaşmakçı	22	19	230	40	270	8100	14,21	426,31
Mirahur	14	12	67	0	67	3150	5,58	262,5
Muradı	23	12	62	0	62	1560	5,16	130
Günü	7	6	29	2	29	795	4,83	132,5
Elmalı	39	14	85	0	85	3165	6,07	226,07
Çene	14	3	25	0	25	375	8,3	125
Ömerli	69	6	10	0	10	165	1,6	27,5
Albo	13	1	2	0	2	200	2	200

¹⁶⁵ Özçelik, a.g.m., s. 125.

¹⁶⁶ Nadas Sistemi: Toprağın azalan verim gücünü yenilemenin ilk yolu toprağı dinlendirmek, başka bir deyimle nadasa bırakmaktır. Toprağa belirli aralıklarla her yıl değişik ürünler ekerek verim gücünü daha uzun bir süre koruyan ve böylece topraktan daha fazla yararlanma imkânı sağlayan rotasyon şekilleri, nüfusun nispeten yoğun ve tarımın gelişmiş olduğu bölgelerin verimli topraklarında uygulanmaktaydı. Osmanlı çiftçisi, daha çok toprağını 2 ya da 3 yılda bir dinlendirerek verim gücünü kazandırmaya çalışmıştır. Toprağı boş bırakma süresi ise çoğunlukla 1 yıldır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tevfik Güran, “Osmanlı Tarım Ekonomisi (1840-1910)”, İ.Ü.İ.F, Türk İktisatve İktisaiyat Araştırmaları Merkezi, **Türk İktisat Tarihi Yıllığı**, S. 1, İstanbul 1987, s. 248.

Elifken	14	4	9	0	9	135	2,25	33,75
Gökçeli	5	5	13	0	13	465	2,6	93
Alikoca	63	17	52	0	52	1230	3,05	72,35
Horoz	30	22	26	0	26	590	1,18	26,81
Koçak	62	27	252	0	252	4695	9,3	173,8
Kozluca	10	7	48	0	48	960	6,85	137,1
Tekneçukur	17	14	119	0	119	2725	8,5	194,6
Gümüş	20	16	156	0	156	2340	9,75	146,25
Hasan	22	19	120	0	120	3450	6,3	181,5
Tarbaz	50	39	394	8	102	15330	2,6	393,07
Emirler	10	10	200	0	200	4938	20	493,8
Geylân	33	28	529	64	593	17220	21,17	615
Çanakçı	29	26	329	0	329	13740	12,65	13,76
Debbağlar	6	6	81	0	81	2430	13,5	405
Gedelli	32	25	171	5	176	7470	7,04	298,8
Porsuk	46	40	536	16	552	16695	13,8	417,3
İlhan	18	18	223	0	223	8235	12,38	457,5
Beyağıl	32	31	487	120	607	15290	19,5	493,2
TOPLAM	911	592	6.674	610	7.284	203.268	300,63	8557,36
YÜZDE %			91,62	8,37				

Tablonun geneline bakıldığında 1840 yılında Ulukışla'da bulunan 911 haneden 592 hanenin az çok tarım amacıyla kullandığı bir toprağının var olduğu anlaşılmaktadır. Ulukışla kaza ve köylerinde bulunan bu 592 hanenin ziraî amaçla kullandığı mezru ve hâlî tarlaların miktarı toplam 7.284 dönüm olup, kaza genelindeki toplam 8.485 dönümlük tarım arazisinin % 85,84'üne tekâbül etmektedir.

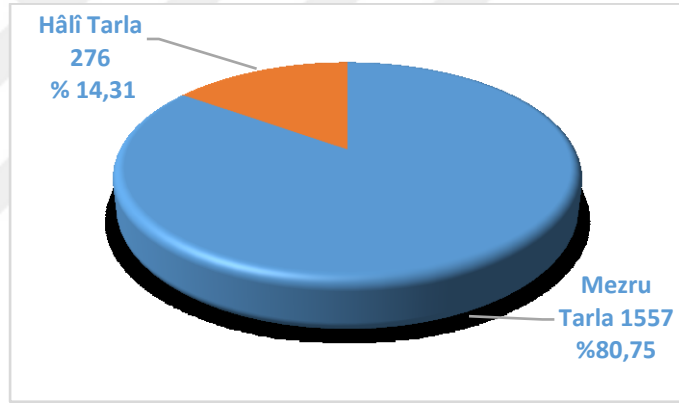
Ulukışla genelinde toplam 6.674 dönüm yani % 91,62 oranında mezru tarla yer alırken, 610 dönüm yani % 8,37 oranında hâlî tarla bulunmaktadır. Ulukışla merkezde toplam 1.557 (% 84,94) dönüm mezru tarla, 276 dönüm (%15,05) de hâlî tarla bulunurken, köylerde toplam 5.117 (%76,67) dönüm mezru tarla ve 334 (% 5,02) dönüm de hâlî tarla olduğu yine defterde geçen kayıtlar üzerinde yaptığımız hesaplamalar sonucunda elde edebildiğimiz rakamlardır.

Ulukışla köyleri arasında en fazla mezru ve hâlî tarlaya sahip köy 607 (% 8, 33) dönüm arazi ile Beyağıl köyüdür. Beyağıl'ı 593 (% 8,14) dönümle Geylân köyü takip ederken, 552 (% 7,57) ile Porsuk üçüncü en fazla tarlaya sahip köydür.

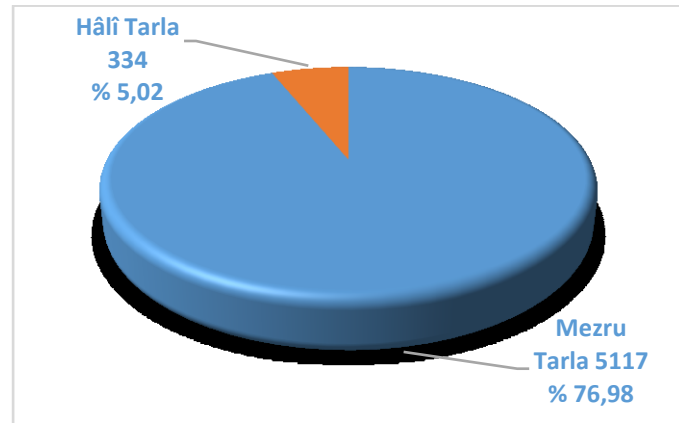
Ulukışla genelindeki bütün köylerde mezru tarla varken, sadece 10 köyde hâlî tarla vardır. Yani 21 köyde hiçbir tarla boş bırakılmamıştır. 7.284 dönümlük tarım arazilerinin, toplam kıymeti 203.268 kuruştur. 592 hane başına düşen tarla miktarı ise ortalama 300,63 dönümdür. Ulukışla'nın diğer köyelerine nazaran Geylân köyü, 21,17 dönüm arazi ile kişi başına düşen en çok tarlaya sahip köy olmuştur. 12 haneli Çiftlik

köyünde ve 13 haneli Albo köyünde ise sadece 1 kişinin tarla sahibi olduğu tespit edilmiştir.

Ulukışla genelindeki toplam 8.485 dönümlük arazi içerisinde tarlaların, bağ ve bahçelik alanlara kıyasen daha fazla olması meyve ve sebze üretiminin, hububat üretiminin gerisinde olduğunu göstermektedir ki bu durum oldukça normaldir. Zira bir tarım ve hayvancılık ülkesi olan Osmanlı Devleti'nde taşra halkı meyve ve sebze üretimini daha çok kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yapmaktadır. Dolayısıyla Ulukışla'da da meyve ve sebze üretimi, daha çok mahalli ihtiyaçları karşılamak adına yapılmaktaydı denilebilir. Ayrıca defterimizdeki veriler tarlaların dönüm değerinin köyden köye değişebildiğini göstermektedir. Bunun sebebi, tarlaların buldukları coğrafi yapı, arazinin yapısı yani sulu veya kıraç tarla olması, düzlük veya engebeli olması gibi tarlaların değerini etkileyen faktörlerin mevcudiyetidir. Bu durum bugün bile aynı şekilde tarlaların fiyatlarını etkilemektedir.

Grafik 6: Ulukışla Merkezde Hububat Tarlalarının Dağılımı

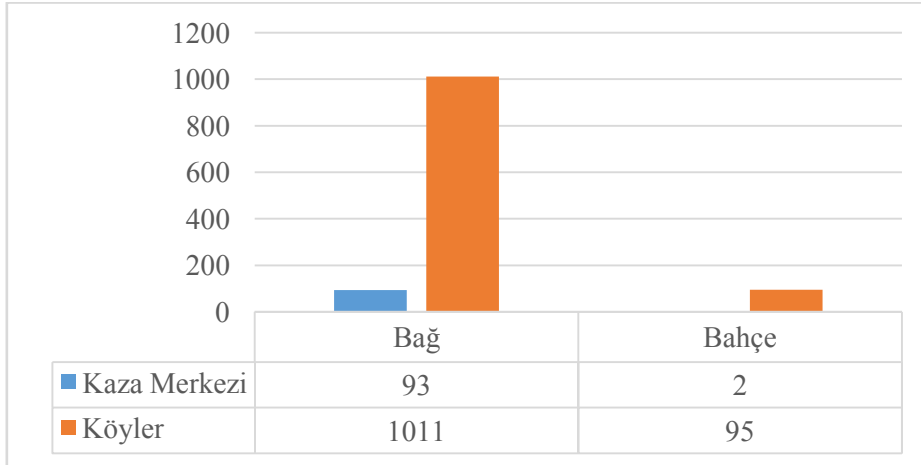
Grafik 7: Ulukışla Köylerinde Hububat Tarlalarının Dağılımı

3.1.3. Ulukışla Merkez ve Köylerinde Tarla Dışı Toprakların Tasarruf Şekilleri ve Dağılımları

3.1.3.1. Bağcılık ve Bahçecilik

Ulukışla’da arpa ve buğday gibi hububat ürünlerinin yetiştirildiği alanların dışında çeşitli meyve ve sebze üretiminin yapıldığı bağ ve bahçelik alanlar da mevcuttur. Bu alanların büyüklükleri dönüm cinsinden hesaplanabilmektedir.

Defterdeki verilere göre kaza genelindeki 8.485 dönümlük toplam arazinin 7.284 dönümünü tarlalar oluştururken, meyve ve sebze üretiminin yapıldığı bağ ve bahçelik alanlar ise bu genel yekün içerisinde 1.201 (% 14,15)dönümünü kaplamaktadır. Bu toplam arazi büyüklüğünün 1.104 dönümünü (% 13,01) bağlar, geriye kalan 97 dönümünü (% 1,14) ise bahçelik alanlar kaplamaktadır. Tarlalardan sonra bağlık alanların 1.104 dönüm ile ikinci sırada yer alması bağcılığın kazadaki ekonomik ve sosyal hayat içerisinde önemli bir ziraî faaliyet olduğunu düşündürmektedir. Nitekim defterimizdeki meslekleri tespit ederken çiftçi ve rençberden sonra 139 hane reisinin meslek kaydında “bağcı” ifadesinin yazması bu düşüncemizi desteklemektedir.

Grafik 8: Ulukışla Merkez ve Köylerde Bağ ve Bahçelik Alanların Dağılımı

Defterde bağ ve bahçeler tarlalardan sonra yazılmıştır. Yine tarlalardan farklı olarak bağ ve bahçelerin altlarına dönümü değil adetleri kaydedilmiştir. Ayrıca bağ ve bahçelerin kıymetleri belirtilirken buralarda hangi ürünlerin yetiştirildiğine dair herhangi bir bilgi kayıtlı değildir. Sadece meyve bahçeleri “bahçe” adıyla yazılırken,

bazı defterlerde dut bahçeleri ve zeytinliklerin ayrıca kaydedildiği ifade edilmektedir.¹⁶⁷

Anadolu’da üretimi yapılan meyve türleri içerisinde üzüm üretiminin ve bağcılığın bir hayli öne çıktığı bilinmektedir.¹⁶⁸ Çünkü üzüm, her türlü iklim şartlarında yetişen bir meyvedir ve hububat ekimine elverişli olmayan dağlık ve kır arazide de üretimi yapılabilir. Anadolu’da çok yaygın olması ve birçok bölgede yetiştirilen meyveler içerisinde öne çıkması, üzümün taze tüketilmesinin yanında çok amaçlı kullanılabilen bir meyve olmasından da kaynaklanmaktadır. Zira üzüm yaş ve kurutulup kışlık yiyecek olarak saklanan bir meyve olmasının yanında sirke ve pekmez yapımında da kullanılmaktadır.¹⁶⁹ Üzüm bağları, temettuat defterlerinde genellikle *bağ, üzüm ve asma kürüm* şeklinde yazılmıştır.¹⁷⁰

Aşağıda tablo 8’de köylerde bulunan ve deftere kaydedilen bağ ve bahçe alanları ile kıymetleri verilmiştir.

Tablo 8: Ulukışla ve Köylerinde Bağ – Bahçe Miktarı ve Kıymetlerinin Dağılımı

MERKEZ VE KÖYLER	Toplam Hane Sayısı	Bağ Sahibi Hane Sayısı	Bahçe Sahibi Hane Sayısı	Bağ		Bahçe	
				Dönümü	Kıymeti	Dönümü	Kıymeti
Merkez	129	119	1	93	12982	2	500
Çiftlik	12	2	0	4	600	0	0
Güney	17	17	0	11	1635	0	0
Gökbaz	14	9	1	6	975	0	75
Perestal	29	23	12	16	20180	5	1275
Kürkçü	10	6	1	6	950	0	75
Yaşmakçı	22	20	0	32	3275	0	0
Mirahur	14	12	5	10	1710	0	450
Muradı	23	22	0	40	4000	0	0
Günü	7	6	0	8	975	0	0
Elmalı	39	39	18	95	13485	8	2100
Çene	14	13	3	37	4650	2	380
Ömerli	69	69	41	130	19025	12	3940
Albo	13	13	3	37	4650	2	380
Elifken	14	13	0	14	1655	0	0
Gökçeli	5	5	0	9	900	0	0
Alikoca	63	63	0	122	11600	0	0
Horoz	30	29	5	55	8350	1	600
Koçak	62	59	3	89	9330	16	1730
Kozluca	10	8	0	9	900	0	0
Tekneçukur	17	12	1	14	1400	1	150

¹⁶⁷Kütükoğlu, a.g.m., s. 407.

¹⁶⁸Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 103-104.

¹⁶⁹Ünal, *Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, s. 103-104.

¹⁷⁰İbrahim Solak, “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu’da Meyve ve Sebze Üretimi”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 24, Konya 2008, s. 221.

Gümüş	20	17	0	17	1750	0	0
Hasan	22	22	0	39	3900	0	0
Tarbaz	50	40	44	36	5725	32	5850
Emirler	10	0	2	0	0	5	750
Geylân	33	1	0	0	50	0	0
Çanakçı	29	29	6	50	6375	5	670
Debbağlar	6	4	0	4	500	0	0
Gedelli	32	31	0	46	4700	0	0
Porsuk	46	36	6	28	3400	8	1200
İlhan	18	17	0	31	4450	0	0
Beyağıl	32	30	0	34	3650	0	0
TOPLAM	911	786	152	1.104	137.927	97	19.970

Tablodan anlaşılacağı üzere bağcılık, Ulukışla'da yaygın bir ziraî faaliyet alanıdır. Çünkü kaza genelinde 786 bağ sahibi, 152'de bahçe sahibi bulunmaktadır. Toplam bağ dönümü 1.104, kıymeti 137.927 kuruş iken toplam bahçe dönümü 97 olup, kıymeti ise 19.970'dir. Bağların dönüm başı değeri 100 ile 150 arasında değişirken, dönüm başı kıymeti yaklaşık 125 kuruşa denk gelmektedir. Bahçelerin dönüm başı kıymeti ise 206 kuruştur. Ulukışla köylerinde en fazla bağ 130 dönüm ile Ömerli köyünde bulunurken, onu 122 dönüm ile Alikoca, 95 dönüm ile Elmalı köyü izlemektedir. Köyler içerisinde sadece Emirler köyünde bağlık alana rastlanılmaktadır. Yine Ulukışla köyleri içerisinde en fazla bahçelik alana sahip köy, 32 dönüm ile Tarbaz köyüdür. 15 köyde ise deftere yansıyan herhangi bir bahçecilik faaliyeti görülmemektedir.

3.1.4. Ulukışla Merkez ve Köylerinde Bulunan Ağaç Grupları ve Kıymetleri

Defterde ağaçlık alanlar da bir vergi kaynağı olarak yazılmış olup, ağaçların türleri, adetleri, değerleri ve kıymetleri ayrıntılı olarak kaydedilmiştir. Ağaçlık alanlar, *ceviz eşcarı*¹⁷¹, *meyve eşcarı* ve *kiraz eşcarı* şeklinde verilmiştir. Dolayısıyla Ulukışla'da üzümün dışında başka ceviz ve kiraz gibi birçok meyvelerin üretiminin de yapıldığı gözlemlenmektedir. Defterde kiraz ve ceviz ağaçları ayrı ayrı yazılırken, diğer meyve ağaçları "meyve eşcarı" adı altında topluca ifade edilmiştir. Buradan varacağımız genel kanaat ise ceviz ve kiraz ağaçlarından daha fazla ürünün ve verginin alındığı yönündedir.

Meyvelerden alınan vergi türü ve oranı bölgeden bölgeye ya da ürünün türüne göre farklılık gösterebilmektedir. Bazen bu ürünlerin mahsulünden öşür alınırken,

¹⁷¹Eşcâr: Kelime anlamı *ağaçlar* demek olup, *eşcâr-ı müsmire*, meyve veren ağaçlardır. Bkz., Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 269.

bazen de ağaç başına ya da dönüm miktarına göre vergi alınmaktadır.¹⁷² Defterimizdeki kayıtlardan anlaşıldığı üzere Ulukışla'da meyve ağaçlarının âdeti üzerinden yani ağaç başına vergi alınmıştır.

Aşağıdaki tabloda köylere göre Ulukışla'da bulunan ağaç türleri, ağaç sahibi, hane reisi kayıtları, ağaçların adetleri ve toplam kıymetlerinin dağılımı verilmiştir.

Tablo 9: Ulukışla ve Köylerindeki Ağaç Grupları ve Kıymetlerinin Dağılımı

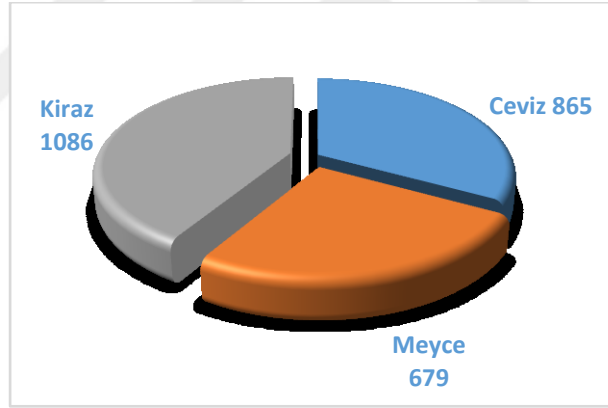
MERKEZ VE KÖYLER	Toplam Hane Sayısı	CEVİZ			MEYVE			KİRAZ		
		Ceviz Sahibi Hane Sayısı	Adeti	Kıymeti (Kuruş)	Meyve Sahibi Hane Sayısı	Adeti	Kıymeti (Kuruş)	Kiraz Sahibi Hane Sayısı	Adeti	Kıymeti (Kuruş)
Merkez	129	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Çiftlik	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Güney	17	7	14	700	0	0	0	0	0	0
Gökbaz	14	8	16	800	0	0	0	0	0	0
Perestal	29	17	48	2400	0	0	0	0	0	0
Kürkcü	10	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yaşmakçı	22	11	46	2300	0	0	0	0	0	0
Mirahur	14	2	4	200	0	0	0	0	0	0
Muradı	23	10	15	750	0	0	0	9	17	290
Güntü	7	4	9	450	0	0	0	3	3	45
Elmalı	39	1	20	100	0	0	0	0	0	0
Çene	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ömerli	69	2	7	350	0	0	0	7	35	600
Albo	13	0	0	0	0	0	0	5	23	350
Elifken	14	3	7	350	0	0	0	3	8	120
Gökçeli	5	5	15	750	0	0	0	0	0	0
Alikoca	63	3	19	950	0	0	0	60	736	10835
Horoz	30	3	16	700	1	3	45	13	98	1740
Koçak	62	2	6	300	22	193	6920	11	111	1815
Kozluca	10	2	8	155	0	0	0	0	0	0
Tekneçukur	17	10	32	1600	0	0	0	2	40	600
Gümüş	20	5	16	800	11	64	1485	3	15	225
Hasangazi	22	17	103	5250	4	23	345	0	0	0
Tarbaz	50	40	127	6350	0	0	0	0	0	0
Emirler	10	1	2	100	4	29	570	0	0	0
Geylân	33	5	6	300	0	0	0	0	0	0
Çanakçı	29	19	90	4500	1	20	200	0	0	0
Debbağlar	6	2	12	400	4	44	660	0	0	0
Gedelli	32	4	16	800	10	131	1965	0	0	0
Porsuk	46	32	151	7160	11	167	2645	0	0	0
İlhan	18	3	19	250	1	5	75	0	0	0
Beyağıl	32	27	71	3550	0	0	0	0	0	0
TOPLAM	911	245	865	42315	69	679	14.910	116	1.086	16.620

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi Ulukışla genelinde tarım, bağ ve bahçe faaliyetlerinin yanında meyve üretim faaliyetlerini de kapsamaktadır. Üstelik defterde

¹⁷²Ünal, Sosyal ve Ekonomik Tarih, s. 104.

kayıtlı köylerde mevcut meyve ağaçlarının verimliliği ve üretime katkıları halen devam etmektedir. Örneğin, günümüzde Ulukışla ilçesine bağlı Darboğaz ve Kılan kasabaları başta olmak üzere Alihoca, Emirler, Maden, Ünlüyaka, Horoz, Porsuk, Gümüş, Elmalı, Hasangazi ve Beyağıl köylerinde yaygın olarak hala kiraz yetiştiriciliği yapılmakta ve her yıl Ulukışla ilçesinde geleneksel olarak kiraz festivalleri düzenlenmektedir.¹⁷³

Tablodaki verilere bakıldığında kaza genelindeki 911 vergi mükellefi hane reisinden 245'inin ceviz, 69'unun meyve ve 116'sının ise kiraz ağacına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ulukışla köyleri içerisinde en fazla ceviz ağacına sahip köy 151 sayı ile Porsuk köyü, en fazla meyve ağacına sahip köy 193 ile Koçak köyü olurken, 736 sayı ile en fazla kiraz ağacına sahip köy Alikoca köyü olmuştur. Defterimizde kaza merkezi ile Çiftlik, Kürkçü ve Çene köylerinde, saydığımız ağaç gruplarına rastlanılmamıştır.

Grafik 9: Ulukışla'da Bulunan Ağaç Gruplarının Dağılımı

Grafik 9'da görüldüğü gibi kaza genelinde toplam 2.630 ağacın kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu ağaç grupları içerisinde en fazla ağaç 1086 sayı ile kiraz ağacıdır. Ceviz ağacı toplamı 865, meyve ağacı toplamı ise 679'dur.

16219 Numaralı Ulukışla Temettuat Defteri'ne göre kıymet yönünden sıralayacak olursak en kıymetli ağacın 50 kuruş ile ceviz ağacı olduğu görülmektedir.

¹⁷³ İ. Yavuz - E. Yavuz, **a.g.e.**, s. 154. Ulukışla Temettuat Defterinde Darboğaz Köyü "Tarbaz", Kılan "Geylân", Alihoca "Alikoca", Beyağıl "Bayağıl" şeklinde geçerken, Emirler, Horoz, Porsuk, Gümüş, Elmalı ve Hasangazi köyleri ise aynı isimlerle geçmekte ve birçoğunda geçmişte olduğu gibi bugün de kiraz üretimi yapılmaktadır.

Meyve ağacı 15-50 kuruş arasında iken kiraz ağacının kıymeti ise 15 kuruşa denk gelmektedir.

3.1.5. Ulukışla ve Köylerdeki Diğer Gayrimenkuller

Temettuat defterlerinde hane reislerinin tarla, bağ, bahçe gibi malvarlıklarının yanında varsa ev, dükkân, kahvehane ve değirmen gibi gayrimenkulleri, bunların adedi ve altında kıymetleri verilmiştir. Hane reislerinin sahip oldukları diğer gayrimenkullerden, içinde oturdukları için gelire konu teşkil etmeyen evler, 1255 (M.1839) tarihli talimatnâme uyarınca kaydedilmemiştir.¹⁷⁴ Dolayısıyla içerisinde yaşanan evler değil, diğer taşınmazlar vergiye konu edilmiştir.

İncelenen Ulukışla Temettuat Defteri'nde hane sahiplerine ait gayrimenkuller içerisinde sadece değirmenlere ait bilgiler mevcuttur. Değirmenlerin kaydı tutulurken adedi, değeri ve altında kıymetleri yazılmıştır. Defterdeki yazımları ise *bir bâb değirmen*¹⁷⁵ şeklindedir. Defterimizde 1 tane berber kaydı bulunurken bina olarak berberhane yazılmamıştır.

Tablo 10: Ulukışla ve Köylerdeki Değirmen Sayısı ve Kıymetlerinin Dağılımı

Merkez ve Köyler	DEĞİRMEN		
	Adeti	Değeri	Kıymeti
Merkez	1	1500	1500
Kürkçü	1	0	2000
Mirahur	1	1000	1000
Elmalı	1	2000	2000
Ömerli	1	250	250
Alikoca	1	6000	6000
Koçak	1	2000	2000
Tekneçukur	1	2000	2000
Hasangazi	1	2000	2000
Tarbaz	1	1000	1000
Porsuk	2	2000	4000
TOPLAM	12	19.750	23.750

¹⁷⁴Kütükoğlu, a.g.m., s. 408.

¹⁷⁵Bâb: Değirmenlerde en üstteki silindirik değirmen taşı dönmekte ve taşın ortasından akıtılan hububat iki taşın arasında ezilerek kenardaki bir oluktan un olarak akmaktadır. Bazı değirmenlerde birden fazla taş mevcuttur ki, dönen taş sayısına tahrir defterlerinde "bâb" denmektedir. Nadir olmakla beraber bazı değirmenler 2 veya 3 bâb olabilmektedir. Bu durumda vergi de dönen taş sayısına göre alınmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal, **Tarih Sözlüğü**, s. 55.

Tabloya baktığımızda toplam değirmen sayısı 12 olup genelde değerleri 1000 ile 2000 arasında değişmektedir. En değerli değirmen ise 6000 ile Alikoca köyünde bulunmaktadır. Ulukışla genelinde sadece 10 köyde değirmen kaydı bulunmaktadır. Porsuk köyünde bu sayı 2'dir. Ancak Porsuk köyü değirmeninin kıymeti 2.000 şeklinde yanlış verilmiştir. Fakat önce de belirtildiği gibi bu yanlış hesaplamalar incelenen bölgenin sosyo-ekonomik yapısının daha net bir şekilde ortaya konması adına düzeltilerek verilmiştir.

3.2. HAYVANCILIK

Osmanlı Devleti'nin iktisadi yapısının temelini tarım ve hayvancılık oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nde hayvan yetiştiriciliği, en önemli geçim faaliyetlerinden birisidir. Hayvanlardan, çekim ve yük taşımada güçlerinden yararlanmak, gübre sağlamak, peynir, yağ, süt, et, deri ihtiyacını karşılamak, bu ürünleri piyasa için üretmek gibi çeşitli amaçlarla yararlanılmıştır. Osmanlıda hayvancılık daima önemli bir faaliyet alanı olmuştur. Göçebe topluluklar, bu faaliyeti tek geçim kaynağı olarak sürdürmüşlerdir. Bunlar pazara dönük olarak küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine ağırlık verirken, yerleşik çiftçilik yapan ve bu arada hayvan beslemek durumunda olan kasaba ve köy halkları daha çok çift sürme ve taşıma işlerinde güçlerinden yararlanmak için büyükbaş hayvan yetiştirmişler ve hayvanlardan sağladıkları ürünleri çoğunlukla kendi tüketimlerinde kullanmışlardır. Özellikle nüfus yoğunluğunun azlığı hayvancılığı teşvik etmiştir. Tarım yapılmayan toprakların fazlalığı ise hayvan yetiştiriciliğine elverişli bir ortam sağlamıştır.¹⁷⁶

2.1. Ulukışla Merkez ve Köylerinde Hayvancılık

Ulukışla'da geçmişten günümüze yaylacılık geleneğinin olması büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde önemli bir etken olmuştur. Ayrıca Ulukışla arazisinin düzlük bir yapıya sahip olması, bu hayvancılık potansiyelini daha da arttırmıştır. Hayvancılık Ulukışla'da önemli bir geçim kaynağı olarak hala devam etmektedir.

Nitekim 1840 tarihli Ulukışla Temettuat kayıtlarında hane sahiplerinin arazi ve emlakı yazıldıktan sonra sahip oldukları hayvan varlıkları da sayı ve türlerine göre kaydedilmiş ve kıymetlendirilmiştir. Temettuat defterinde Ulukışla Kazası'nda halkın

---

¹⁷⁶Güran, **Osmanlı Tarım Ekonomisi**, s. 258-259.

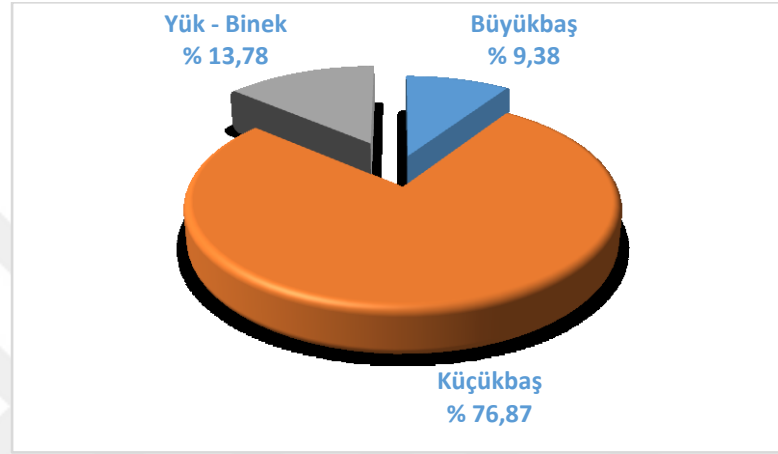
beslediği hayvanların türü toplamda 18'dir. Bu hayvanların sadece isimleri geçmekte ve cinsleri hakkında herhangi bir malumat verilmemektedir. Ayrıca arıcılık da Ulukışla'da önemli bir yer tutmaktadır ve yöre halkının ek gelir kaynaklarındandır. Defterde kümes hayvancılığının yapıldığına dair herhangi bir bilgi kaydı bulunmamaktadır. Aşağıdaki tablomuzda köylere göre Ulukışla kazasındaki hayvan sayılarını (arı kovanı dâhil) ve kıymetlerinin dağılımını verilmektedir.

Tablo 11: Ulukışla Merkez ve Köylerinde Hayvan Sayısı ve Kıymetlerinin Dağılımı

Ulukışla Merkez ve Köyler	Toplam Hane Sayısı	Hayvan Sahibi Hane Sayısı	Hayvan Sayısı	Toplam Kıymet
Merkez	129	129	5003	239030
Çiftlik	12	12	93	9720
Güney	17	17	515	28485
Gökbaz	14	14	689	51920
Perestal	29	29	907	61350
Kürkçü	10	9	971	36020
Yaşmakçı	22	22	803	34847
Mirahur	14	14	337	15585
Muradı	23	18	282	14895
Günü	7	7	167	9635
Elmalı	39	37	1481	50485
Çene	14	13	307	11120
Ömerli	69	65	268	32455
Albo	13	12	245	11700
Elifken	14	12	128	7245
Gökçeli	5	5	32	2840
Alikoca	63	62	507	44105
Horoz	30	27	304	17185
Koçak	62	60	781	37692
Kozluca	10	10	204	7600
Tekneçukur	17	15	174	12290
Gümüş	20	20	117	11975
Hasangazi	22	21	197	14410
Tarbaz	50	46	662	32805
Emirler	10	10	476	16955
Geylân	33	33	1310	44890
Çanakçı	29	29	419	34172
Debbağlar	6	5	83	4415
Gedelli	32	31	668	31430
Porsuk	46	43	1291	48685
İlhan	18	17	542	30110
Beyağıl	32	31	722	32450
TOPLAM	911	875	19.078	1.038.501

Sayısal olarak değerlendirildiğinde kaza genelinde arıcılıkta dâhil olmak üzere toplam 19.078 hayvanın kayıtlı olduğu ve kıymetleri toplamının 1.038.501 kuruş

olarak hesap edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca en fazla hayvanın kaza merkezinde yetiştirildiği gözlenmektedir. Ulukışla genelindeki 911 hane içerisinde 875'inin hayvan sahibi olduğu ve kaza merkezinde bu sayının 5.003'e ulaştığı yine defterdeki verilerden tespit edilmektedir. O halde kaza merkezindeki hemen her ailenin hayvan sahibi olduğu söylenebilir. Köyler içerisinde en fazla hayvana sahip köy 1.481 sayı ile Elmalı köyüdür. En az hayvana sahip köy ise 32 hayvanla Gökçeli köyüdür.

Grafik 10: Ulukışla Kaza ve Merkezdeki Hayvan Türlerinin Dağılımı

Ulukışla kaza merkezi ve köylerinde arıcılık dışında toplam hayvan sayısı 18.841'dir. Grafik 10'da görüldüğü gibi kaza genelinde toplam % 76,87 (14.484) küçükbaş hayvan, % 13,78 (2588) büyükbaş hayvan ve % 9,38 (1769) oranında da yük ve binek hayvanı bulunmaktadır. Dolayısıyla kaza genelinde nüfusun büyük bir çoğunluğunun tarımın yanında hayvancılıkla da uğraştığı anlaşılmaktadır.

Tablo 12: Ulukışla Merkez ve Köylerde Hayvan Türlerine Göre Hayvan Sahibi Hane Sayılarının Dağılımı

Ulukışla Merkez ve Köyler	Toplam Hane Sayısı	Büyükbaş Hayvan Sahibi Hane Sayısı	Küçükbaş Hayvan Sahibi Hane Sayısı	Yük – Binek Hayvan Sahibi Hane Sayısı
Merkez	129	108	110	100
Çiftlik	12	11	2	12
Güney	17	16	14	15
Gökbaz	14	14	13	14
Perestal	29	25	19	23
Kürkçü	10	9	7	8
Yaşmakçı	22	20	13	14
Mirahur	14	9	11	12
Muradı	23	13	6	11
Günü	7	6	3	4

Elmalı	39	29	26	16
Çene	14	9	4	3
Ömerli	69	44	8	26
Albo	13	7	5	6
Elifken	14	11	3	5
Gökçeli	5	4	0	5
Alikoca	63	48	53	34
Horoz	30	21	4	21
Koçak	62	39	8	43
Kozluca	10	5	4	6
Tekneçukur	17	13	4	9
Gümüş	20	16	10	17
Hasangazi	22	3	9	16
Tarbaz	50	39	26	29
Emirler	10	8	6	9
Geylân	33	28	26	30
Çanakçı	29	27	18	26
Debbağlar	6	5	2	5
Gedelli	32	26	15	21
Porsuk	46	32	27	37
İlhan	18	16	9	16
Beyağıl	32	29	23	30
TOPLAM	911	700	488	623

Tablodaki hesaplamalarda görüldüğü gibi Ulukışla genelinde 700 hane büyükbaş, 488 hane küçükbaş ve 623 hane de yük ve binek hayvanı sahibidir. Gökçeli köyünde hiçbir hanenin küçükbaş hayvanı olmadığı dikkat çekmektedir.

Ulukışla kazasında yürütülen hayvancılığı kendi arasında büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılık, yük ve binek hayvancılığı ile arıcılık olarak dörde ayırarak incelemek, kaza ekonomisine olan katkılarının daha iyi anlaşılması bakımından kolaylık sağlayacaktır.

3.2.1.1. Büyükbaş Hayvancılık

Temettuat defterinde kayıtlı inek, tosun, dana, düve, camuş gibi hayvanlar büyükbaş hayvanlar kategorisinde değerlendirilmiş ve haneler ölçeğinde bu hayvanların adet, değer ve kıymetleri bir tablo halinde topluca aşağıda verilmiştir.

Tablo 13: Ulukışla Merkez ve Köylerinde Büyükbaş Hayvan Sayıları ve Kıymetlerinin Dağılımı

Ulukışla ve Köyler	Toplam Hane Sayısı	İnek		Tosun		Dana		Düve		Camuş		Camuş Koşanı	
		Adeti	Kıymeti	Adeti	Kıymeti	Adeti	Kıymeti	Adeti	Kıymeti	Adeti	Kıymeti	Adeti	Kıymeti
Merkez	129	171	17500	9	3600	21	700	4	280				
Çiftlik	12	22	2200	8	240								
Güney	17	34	3450			4	120	8	400				
Gökbaz	14	41	4100	19	570	3	90	11	550	3	1200	16	6400
Perestâl	29	66	6550	29	870	7	210	18	900				
Kürkçü	10	31	3100	5	150	1	30	22	1100				
Yaşmakçı	22	40	4000	11	330	8	240	9	450				
Mirahur	14	16	1600	2	60			5	450				
Muradı	23	20	2000	10	300			9	450				
Günü	7	16	1600	2	60	2	60	6	300				
Elmalı	39	81	8300	13	410	1	30	11	550				
Çene	14	14	1400	3	150	3	90						
Ömerli	69	54	5350	18	850	12	360	2	100				
Albo	13	12	1200	7	350			5	250				
Elifken	14	14	1400	1	50	8	240	4	200				
Gökçeli	5	7	700					3	150				
Alikoca	63	56	5600	9	450	13	390	2	100				
Horoz	30	32	3200	5	250	7	210						
Koçak	62	59	5900	13	650	9	270	10	500				
Kozluca	10	9	900	2	100	22	660	14	220				
Tekneçukur	17	25	2500	4	200	3	90	4	200				
Gümüş	20	17	1700	6	300	2	60	4	200				
Hasangazi	22	18	1800	5	250								
Tarbaz	50	61	6100	9	450	22	660	7	350				
Emirler	10	18	1800	4	200	4	120	3	150				
Geylân	33	49	4900	25	1300	8	240	1	50				
Çanakçı	29	46	4600	5	250	5	150						
Debbağlar	6	11	1100			1	30	2	100				
Gedelli	32	39	3900	5	250	3	90	2	100				
Porsuk	46	48	4800	4	200	10	300	8	400				
İlhan	18	50	500	6	300	1	30	4	200				
Beyağıl	32	44	4400	4	200	3	90	6	300				
TOPLAM	911	1.140	117.050	243	10.100	183	6.370	184	9.000	3	1.200	16	6.400

Ulukışla'da büyükbaş hayvan sayısı toplamı 1.769'dur. Bunun içerisinde en fazla 1.140 sayı ile inek birinci sırada yer alırken, tosun ise 243 ile inekten sonra ikinci sırada gelmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi Ulukışla'da 911 hane sahibinden 875'i hayvan sahibidir, bu 875 hane sahibinden 700'ünün büyükbaş hayvan yetiştiriciliği ile uğraştığı tespit edilebilmektedir. Yaklaşık bir hespla hane başına ortalama 2 büyükbaş hayvan düşmektedir. Tabloda görüldüğü gibi büyükbaş hayvanlardan inek her köyde bulunurken, diğer hayvanlara bazı köylerde rastlanılmamıştır. Camuş ise sadece Gökbaz köyünde vardır ve üç adet bulunmaktadır. Kaza merkezinden sonra büyükbaş hayvancılığın en yaygın olduğu yer 120 hayvan ile Perestal köyüdür.

Büyükbaş hayvanlar içerisinde maddi değeri en fazla olan hayvan camuş (manda)'tur. Ortalama bir camuşun 400 değeri kuruşa denk geldiği tespit edilmiştir. Camuştan sonra en değerli büyükbaş hayvan ise 100 kuruş değerindeki inehtir. Tosun ve dananın değeri 30 ile 100 kuruş arasında, düvenin değeri ise 50 ile 100 kuruş arasında değişmektedir.

Kıymet yönünden değerlendirecek olursak, toplam 117.050 kuruş ile inekler diğer hayvanlara göre kıymeti en fazla olan hayvanlardır. Ancak Ulukışla kazasında büyükbaş hayvancılık diğer hayvancılık türlerine göre daha az gelişmiştir.

3.2.1.2. Küçükbaş Hayvancılık

Koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlar etinden, sütünden, derisinden ve yününden istifade edilebilen ve ekonomik verimliliği daha üstün hayvanlardır. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nde koyun ve keçi yetiştiriciliği önemli bir potansiyele sahiptir. Zira koyun ve keçinin derisi debbağ esnafının hammaddesidir. Debbağhane denilen atölyelerde işlenen deriler esnafa dağıtılmaktadır. Koyun ve keçinin sütünden yapılan yoğurt, peynir, tereyağı gibi süt ürünleri de köy ve kasaba pazarlarının en önemli ürünleri olmuştur. Koyunun yününden çeşitli kumaşlar, keçe, halı ve kilim türü eşyalar yapılmaktadır.¹⁷⁷

Aşağıdaki tabloda Ulukışla genelindeki küçükbaş hayvancılık adet, değer, kıymet ve cins yönünden değerlendirilmektedir.

---

¹⁷⁷Ünal, *Sosyal ve Ekonomik Tarih*, s. 106.

Tablo 14: Ulukışla ve Köylerinde Küçükbaş Hayvan Sayıları ve Kıymetlerinin Dağılımı

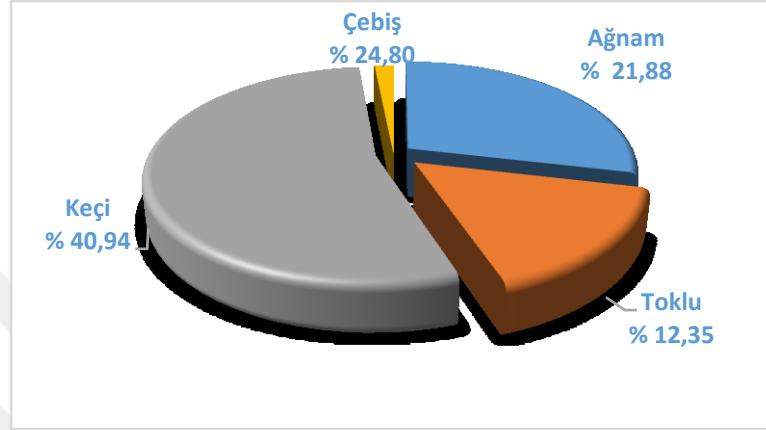
Ulukışla ve Köyler	Toplam Hane Sayısı	Ağnam		Toklu		Keçi		Çebiç	
		Adeti	Kıymeti	Adeti	Kıymeti	Adeti	Kıymeti	Adeti	Kıymeti
Merkez	129	1630	48830	839	14970	944	18600	796	12089
Çiftlik	12	10	300			13	260		
Güney	17	100	30000	87	1740	117	23320	59	885
Gökbaz	14	103	3180	94	2280	189	3780	124	3225
Perestal	29	86	2580	44	880	180	3600	198	2970
Kürkçü	10	242	6600	131	2620	274	5580	142	2130
Yaşmakçı	22	96	2880	132	2650	181	3620	151	2265
Mirahur	14	87	2310	31	620	83	1660	35	525
Muradı	23					105	2100	68	1020
Günü	7			20	400	53	1060	33	295
Elmalı	39	57	1710			537	10940	237	3705
Çene	14					185	3700	52	780
Ömerli	69					74	1480		
Albo	13					116	2320	42	630
Elifken	14					32	480	29	435
Gökçeli	5	0	0	0	0	0	0	0	0
Alikoca	63					228	4560	66	1005
Horoz	30					169	3380	36	540
Koçak	62	8	240	10	200	277	5600	265	3975
Kozluca	10	16	480			51	1020	21	315
Tekneçukur	17					41	720		
Gümüş	20					43	860		
Hasangazi	22					56	1120	45	825
Tarbaz	50	38	1140	14	280	213	4260	104	1560
Emirler	10	27	810	18	360	202	4040	165	2475
Geylân	33	57	1710	47	940	503	10120	340	5125
Çanakçı	29					37	2730	74	1095
Debbağlar	6					15	300	8	120
Gedelli	32	79	2370	15	300	257	5140	107	1605
Porsuk	46	291	10760	149	2980	415	8300	170	2565
İlhan	18	91	2730	72	1460	77	1540	58	870
Beyağıl	32	152	4560	87	1725	164	3280	97	1305
TOPLAM	911	3.170	96.190	1.790	34.405	5.931	118.480	3.593	54.312

Temettuat kayıtlarına göre Ulukışla'da küçükbaş hayvan olarak ağnam (koyun), toklu, keçi ve çebiç¹⁷⁸ yetiştirilmektedir. Tablo 14'te görüldüğü gibi Ulukışla genelindeki küçükbaş hayvan sayısı toplamı 14.484'tür. 875 hayvan sahibi hane reisinden, 488 hane küçükbaş hayvana sahiptir. Hane başına ortalama 30 tane küçükbaş hayvan düşmektedir. Tabloya yansıyan rakamlar hemen her köyde küçükbaş hayvancılığın yaygın olduğunu göstermektedir. Keçi Gökçeli köyü hariç bütün köylerde yetiştirilirken ağnam, toklu ve çebiç gibi hayvanlar bazı köylerde

¹⁷⁸Çebiç: Bir yaşındaki erkek keçidir. Ayrıca çebiş de denmektedir. Bkz. Ünal, **Tarih Sözlüğü.**, s. 163.

yetiştirilmemektedir. Sadece Gökçeli köyünde herhangi bir küçükbaş hayvan kaydına rastlanılmamıştır. Ulukışla merkezden sonra en çok küçükbaş hayvana sahip köy ise 1025 hayvan ile Porsuk köyüdür.

Küçükbaş hayvanlar içerisinde maddi açıdan en değerli hayvan 30 kuruş ile ağnam olurken, keçi ve toklunun değeri 20 kuruş, çebiçin değeri ise 15 kuruş olarak hesaplanmıştır. Hayvanların parasal değeri neredeyse bütün köylerde aynıdır.

Grafik 11: Ulukışla Merkez ve Köylerde Küçükbaş Hayvan Dağılımı

Temettuat sayımına göre Ulukışla genelindeki 14.484 küçükbaş hayvan içerisinde en fazla yetiştirilen hayvan 5.931 (% 40,94) sayı ile keçidir. Keçiden sonra kaza genelinde sırasıyla 3.593 (% 24,80) adet çebiç, 3.170 (% 21,88) adet ağnam ve 1.790 (% 12,35) adet de toklu bulunmaktadır. Ulukışla'da küçükbaş hayvancılık diğer hayvancılık türlerine göre daha fazla yapılmaktadır.

Nitekim geçmişte olduğu gibi bugün de küçükbaş hayvan yetiştiriciliği önemli bir geçim ve ticaret kaynağı olarak görülmektedir. Günümüz Ulukışla'sında da küçükbaş hayvancılık önemli bir faaliyet alanı olmaktadır.

3.2.1.3. Yük ve Binek Hayvancılığı

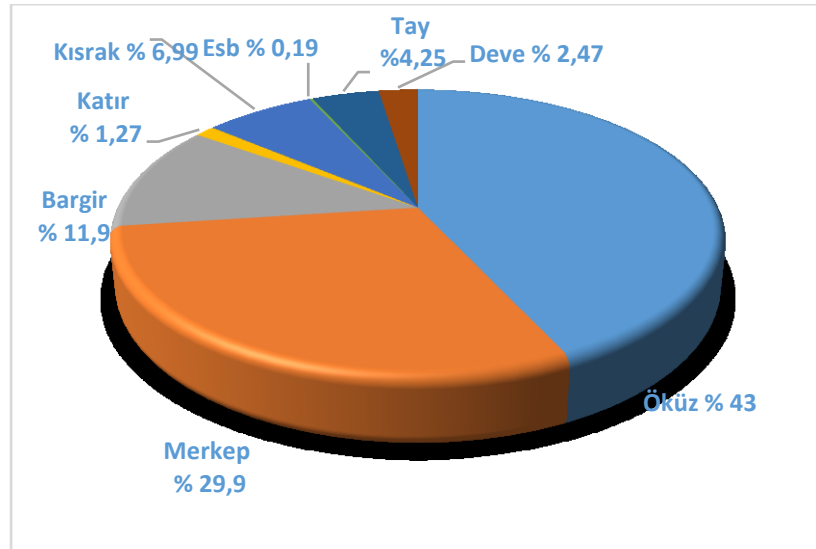
Ulukışla Temettuat kayıtlarında sayıları, değeri, kıymetleri ve nitelikleri belirtilen öküz, merkep (eşek), bargir (beygir), katır, kısarak, esb, tay ve deve cinsi hayvanlara ait bilgileri yük ve binek hayvanları başlığı altında incelenmiştir. Henüz tarımda makineleşmenin gerçekleşmediği (sanayi öncesi) tarım toplumlarında, koşum,

tarla sürme ve taşımacılık amacıyla kullanılan bu hayvanlar, birikmiş bir servet (sermaye donanımı) niteliğinde değerlendirilmektedir.¹⁷⁹

Şüphesiz Ulukışla'da da yük ve binek hayvanları halkın yük taşıma ve ulaşım ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli bir yere sahipti. Ayrıca öküzden sonra katır, bargir ve merkebin de duruma göre kimi zaman tarla sürmek için kullanıldığı durumlar söz konusu olabilmekteydi. Bu özelliklerinden dolayı yük ve binek hayvancılığı ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanan Ulukışla'da oldukça önemli bir faaliyet alanıdır. 875 hayvan sahibi haneden 623'ünün yük ve binek hayvanı olması bunun göstergesidir.

Yük ve binek hayvanları içerisinde bargir, yük taşıyan atlara denilmektedir. Deve kadar olmasa da bir bargir yaklaşık 100 kg yük taşıyabilmektedir.¹⁸⁰ Defterimizde geçen bir diğer binek hayvanı ise "esb" olarak kaydedilen attır. Esb, bargirden farklı olarak sadece binek atı maksadıyla kullanılmaktadır.

Ulukışla'da toplam 2.588 yük ve binek hayvanı bulunmaktadır. 875 hayvan sahibi haneden 623'ü yük ve binek hayvanına sahiptir. Hane başına ortalama 4 hayvan düşmektedir. Ulukışla'daki hayvancılık toplamı içerisinde yük ve binek hayvancılığı % 13, 73'lük bir alanı oluşturmaktadır.

Grafik 12: Ulukışla Merkez ve Köylerdeki Yük ve Binek Hayvan Dağılımı

¹⁷⁹Güran, **Osmanlı Tarım Ekonomisi**, s. 258.

¹⁸⁰Ünal, **Sosyal ve Ekonomik Tarih**, s. 107.

Yük ve binek hayvanlarının yüzdelerik dağılımının verildiği yukarıdaki grafiğe göre en fazla hayvan sayısı 113 ile % 43 ile öküz iken en az hayvan 5 (% 0,19) ile esb'dir.

Tablo 15: Ulukışla ve Köylerinde Yük-Binek Hayvan Sayıları ve Kıymetlerinin Dağılımı

Ulukışla ve Köyler	Toplam Hane Sayısı	Öküç		Merkep		Bargir		Katrır		Kısırak		Esb		Tay		Deve	
		Adet	Kıymet	Adet	Kıymet	Adet	Kıymet	Adet	Kıymet	Adet	Kıymet	Adet	Kıymet	Adet	Kıymet	Adet	Kıy.
Merkez	129	207	30870	150	21000	34	13600			43	17200	5	2500	13	1800	64	36550
Çiftlik	12	24	3600	13	1820	3	1200										
Güney	17	30	4500	21	2940	5	2000			13	5200			3	450		
Gökbaz	14	42	6300							19	7600			15	2250		
Perestál	29	71	10050	81	11300	11	4400			30	12000			19	2850		
Kürçü	10	21	3150	16	2240	7	2800			12	4800			7	1050		
Yaşmakçı	22	34	5100	33	4620	12	4800			8	3200			5	750		
Mirahur	14	20	3000	16	2240	4	1600			4	1600						
Muradı	23	19	2250	14	1960	14	5600										
Günü	7	10	1500	2	280	8	3200			1	400			1	150		
Elmalı	39	30	4500	18	2520	27	10540	1	600								
Çene	14	5	750	3	420	9	3600										
Ömerli	69	37	5400	22	3490	38	15200										
Albo	13	9	1350	7	1020	9	3600										
Elifken	14	6	900	5	700	9	3600										
Gökçeli	5	4	600	5	660												
Alikoca	63	43	6450	36	5040	6	2400	27	16200	2	800			1	150		
Horoz	30	24	3600	22	3080	6	2400										
Koçak	62	19	2800	43	6020	25	10000	1	600								
Kozluca	10	9	1350	7	980	4	1600	1	600	1	400						
Tekneçukur	17	21	3150	8	1120	5	2000										
Gümüş	20	24	3600	6	840	11	4400										
Hasangazi	22	27	4050	12	1680	5	2000			5	2000			1	150		
Tarbaz	50	43	6450	23	3240	8	3200			8	3200			30	4500		
Emirler	10	18	2450	12	1680	2	800							3	450		
Geylân	33	60	900	43	6020	4	1600			4	1600			1	150		
Çanakçı	29	50	7500	16	2240	16	6400	1	600	12	4800						
Debbağlar	6	10	1500	4	560	1	400										
Gedelli	32	38	5700	20	2800	12	4800			3	1200			2	300		
Porsuk	46	75	11250	46	6580	8	3200			2	800			1	150		
İlhan	18	38	5700	27	3780	5	2000			11	4400			6	900		
Beyağıl	32	49	7350	43	6020	2	800			3	1200			2	300		
TOPLAM	911	1.113	157.620	774	108.890	308	123.740	33	18.600	181	72.400	5	2.500	110	16.350	64	36.550

Yük ve binek hayvanlarının türlerine göre dağılımları, adetleri, değerleri ve kıymetleri merkez ve köylere göre tablo 15’te detaylı bir şekilde gösterilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi öküz hayvanı, bütün köylerde bulunmaktadır. Ulukışla merkezden sonra köyler içerisinde en fazla yük ve binek hayvanı 212 hayvan ile Perestal köyünde kaydedilmiştir. En az hayvanın bulunduğu köy ise Gökçeli köyüdür ve sadece 9 tane hayvan kaydı vardır. Deve ve esb ise sadece kaza merkezindeki birkaç hane kayıtları içerisinde yer almaktadır.

Yük ve binek hayvanları içerisinde kıymet yönünden değeri en yüksek hayvan devedir. Ortalama bir devenin değeri 500 ile 700 kuruş arasında değişmektedir. Katır ise deveden sonra 600 kuruşla en değerli ikinci yük ve binek hayvanıdır. Diğer hayvanların kıymeti; öküz 150, merkep 140, bargir 400, kısrak 400 ve tayın değeri de 150 kuruş olarak hesaplanmıştır. Yük ve binek hayvanlarının parasal değeri bütün köylerde birbirlerine yaklaşık rakamlardadır.

3.2.1.4. Arıcılık

Osmanlılar döneminde Anadolu insanının geçimini büyük oranda tarım ve hayvancılıktan sağladığı bilinmektedir. Genel anlamsa ziraat yapılması, tarımsal ürünlerin yetiştirilmesi birinci sırayı alırsa, ikinci sırada da hayvancılık gelmektedir diyebiliriz. Bunda hem Anadolu coğrafyasının hayvancılık için müsait olması, hem de Anadolu’da yaşayan ve konar – göçer hayat tarzını benimseyen göçebelerin büyük etkisi vardır. Hayvancılık dendiği zaman akla öncelikle büyükbaş ve küçükbaş olarak bilinen hayvanların yetiştirilmesi gelmektedir. Elbette bunlar hayvancılıkla öne çıkmaktadır, fakat Osmanlı Anadolu’sunda bunlar kadar yaygın ve önemli olan, birçok bölgede de üretim olarak karşımıza çıkan bir diğer hayvancılık kolunun da arıcılık olduğunu görmekteyiz.¹⁸¹

Ulukışla’da karasal iklimin yaşanması ve geniş bozkırların varlığı arıcılık faaliyetlerinin yapılmasını kolaylaştırmıştır. Ancak yine de Ulukışla’da arıcılığın diğer hayvancılık türlerine göre daha az yapıldığı kayıtlardan anlaşılmaktadır. Fakat arıcılık bir geçim kaynağı olmaktan ziyade bir ek gelir kaynağı olarak görülmüştür. Osmanlı kanunnâmelerinde arıcılıktan genellikle oşür bazen de resm-i kovan alındığı, vergilendirmenin temel şartlarından birisinin arıların üretim yapması olduğu yani arı

---

¹⁸¹İbrahim Solak, “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu’da Arıcılık”, **Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür : Prof. Dr. Nejat Göyünç’e Armağan**, Konya 2013, s. 347.

kovanlarının mahsulünün olması gerektiği hükmü yer almaktadır. Eğer kovanlarda arı bal yapmamış ise herhangi bir vergi alınmaz, yani üretim var ise bunun karşılığında vergi alınır. Ulukışla Temettuat defterinde arı kovanları *zenbur kovan* şeklinde kaydedilmiştir. Hane sahiplerinin tüm gelirleri ile birlikte varsa arı kovanı sayıları, değerleri ve kıymetleri de bir vergi kaynağı olarak görüldüğü için deftere kaydedilmiştir. Bu kayıtlar incelendiğinde Ulukışla ve köylerinde 911 hane sahibinden 204'ünün arıcılıkla uğraştığı tespit edilmektedir.

Tablo 16: Ulukışla ve Köylerinde Arı Kovanı Sayısı ve Kıymetlerinin Dağılımı

Ulukışla ve Köyler	Toplam Hane Sayısı	Arı Kovanı Sahibi Hane Sayısı	Arı Kovanı Sayısı	Toplam Kıymet Dağılımı
Merkez	129	11	73	730
Çiftlik	12	0	0	0
Güney	17	8	34	340
Gökbaz	14	1	10	100
Perestal	29	7	67	670
Kürkçü	10	3	60	600
Yaşmakçı	22	7	83	830
Mirahur	14	3	34	340
Muradı	23	4	23	230
Günü	7	2	13	130
Elmalı	39	26	468	4680
Çene	14	5	33	330
Ömerli	69	3	11	110
Albo	13	4	38	380
Elifken	14	2	20	200
Gökçeli	5	2	13	130
Alikoca	63	3	18	180
Horoz	30	2	3	30
Koçak	62	6	42	420
Kozluca	10	4	47	470
Tekneçukur	17	8	63	630
Gümüş	20	1	4	40
Hasangazi	22	6	23	230
Tarbaz	50	15	82	820
Emirler	10	0	0	0
Geylân	33	14	168	1680
Çanakçı	29	14	169	1690
Debbağlar	6	4	31	310
Gedelli	32	8	86	860
Porsuk	46	9	85	850
İlhan	18	11	96	960
Beyağıl	32	10	66	660
TOPLAM	911	204	1.963	19.630

Tablodan anlaşılacağı üzere Ulukışla'daki toplam arı kovanı sayısı 1.963'tür. 204 hane arıcılıkla uğraşmaktadır. Hane başına düşen arı kovanı sayısı ise yaklaşık 9 kovan olarak hesaplanmıştır. Emirler köyü hariç diğer bütün köylerde arıcılık faaliyeti yürütülmektedir. Arı kovanlarının toplam kıymeti 19.630 olarak kaydedilmiştir. Arı kovanının değeri ise kovan başına 10 kuruş olarak hesaplanmıştır. Köyler içerisinde Elmalı köyü 468 adet kovan ile arıcılığın en fazla yapıldığı köydür. Elmalı'dan sonra Çanakçı ve Geylân köylerinde de arıcılık oldukça yaygındır. Horoz köyünde ise arıcılığın yapıldığına dair herhangi bir kayda rastlanmamaktadır.

SONUÇ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti Temettuat Defterleri serisi içerisinde kayıtlı 16219 numaralı Ulukışla Temettuat Defteri esas alınarak yapılan bu çalışmada, 19. yüzyılın ortalarında Ulukışla Kazası'nın sosyal ve ekonomik yapısı ile ilgili ulaşılan sonuçlar ana hatlarıyla aşağıdaki gibi özetlenebilir.

1840 yılında Ulukışla, Konya Eyaleti'nin Niğde Sancağı'na bağlı bir kaza merkezidir. Söz konusu tarihte kazaya bağlı toplam 31 köy ismi geçmektedir. Yine kaza merkezi ve köylerde bulunan toplam hane sayısı toplamı 911 olarak tespit edilmiştir. Bu hanelerde ikamet eden nüfus üzerine yapılan tahmini hesaplamalara göre Ulukışla ve köylerinde yaşayan insan sayısı ise tahminen 4555 kişidir. Bu nüfusun % 85'i köylerde, % 15'i ise Ulukışla merkezde ikâmet etmektedir. Söz konusu tarihlerde Ulukışla'ya yakın bazı kazalarda (Çamardı gibi) gayrimüslim nüfusun varlığına rastlanırken, incelenen defterde Ulukışla kaza merkezinde ve köylerinde her hangi bir gayrimüslimin yaşadığına dair bilgiye rastlanılmamaktadır. Dolayısıyla incelenen defterdeki bilgiler tamamen Müslüman nüfusu kapsamaktadır.

Sosyal ve meslekî açıdan bakıldığında; Ulukışla'da yaşayan insanların tipolojik ve mesleki özelliklerini yansıtan bazı tespitler yapmak mümkündür. Vergi mükellefi hane reislerinin eşkalleri deftere kaydedilirken fiziki özelliklerinin belirtilmesi, bu konuda yardımcı olmaktadır. Buna göre kaza genelinde toplam 722 sakallı, 71 tane de bıyıklı hane sahibi yaşamaktadır. Sakallı veya bıyıklı ya da bıyığı daha yeni çıkan, açık veya esmer tenli vs. şeklindeki ifadeler nüfusun hangi yaş aralığında olduğu hakkında bir fikir vermektedir. Bu ifadelere göre Ulukışla genelinde orta yaşlı ve yaşlı nüfusun ağırlıkta olduğu söylenebilir. Ayrıca kayıtlardan yapılan tespite göre kaza genelinde 27 yetim ve 3 âmâ kişi yaşamaktadır.

Mesleki açıdan değerlendirildiğinde; Ulukışla kaza merkezinde ve köylerinde yaşayan vergi mükellefi 105 kişinin dışında, geriye kalan hane reislerinin meslekleri deftere kayıtlıdır. Toplam 911 hane reisi içerisinde 105 kişinin meslekleri hakkında net bir bilginin olmamasını bu kişilerin işsiz veya mesleklerinin olmadığı şeklinde yorumlamak doğru olmasa gerektir. Zira her hane reisinin uğraştığı bir meslek kolu bulunmaktadır ve bu meslekler 13 başlık altında (çiftçi, berber, tabip, imam, müderris, hatip, demirci gibi) tespit edilmiştir. Sektör bazında bu mesleklerin dağılımlarını tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar, kamu görevlileri, alım- satımla uğraşanlar, hizmet

üretenler ve işçilik yapanlar şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Dolayısıyla yukarıda bahse konu olan 105 hane reisinin meslekleri belirtilmese de, bu sektörlerden birinde faaliyette buldukları kuvvetle muhtemeldir.

Söz konusu meslek dallarında çalışanların genel nüfus içerisindeki oranları hesap edildiğinde %78,92 (719 kişi) ile tarım ve hayvancılıkla uğraşanların çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. İkinci sırada ise rençberlik gelmektedir ki, kaza genelinde rençber olarak hayatını sürdüren hane reisi sayısı 356'dır. Bu sayısal göstergelerden de anlaşılacağı üzere, Ulukışla'nın 1840'lı yıllardaki ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Zira Ulukışla'nın temettuat defterlerinde kayıtlı tarıma müsait arazilerinin toplam kapladığı alanın büyüklüğü 8485 dönüm olarak hesap edilmiştir.

Ortalama büyüklüğü 8485 dönüm olarak belirlenen bu tarım arazisinin hangi amaçlarla kullanıldığı veya ne tür tarım faaliyetine tahsis edildiği de yine tespitlerimiz arasındadır. Buna göre 8485 dönüm bu arazinin 7284 dönümü mezru (ekili) ve hâlî (boş) tarlalardan, 1104 dönümü bağlardan, 97 dönümü ise bahçelerden oluşmaktadır.

Tarım arazisinin Ulukışla merkez ve köyleri genelindeki dağılımları ve bu arazilerin ürün açısından hangi tür tarım ürününün yetiştirilmesine tahsis edildiği ve kıymetleri de yine tespit edilebilen bilgiler arasındadır. Buna göre Ulukışla genelinde 911 hane sahibinden 592 hane mezru ve hâlî tarla sahibidir. Kazadaki toplam 7284 dönüm tarlanın % 91,62'si mezru, % 8,37'si hâlî tarladır. Bu tarlaların toplam kıymeti ise 203. 268 kuruş olarak hesaplanmıştır. Yine defterde kayıtlı hane reislerinden 786'sının bağ sahibi, 152'sinin ise bahçe sahibi olduğu anlaşılmaktadır.

Ulukışla'da ağırlıklı olarak hububat ekimi yapılmaktadır. Bağ ve bahçe tarımının yanı sıra defterde geçen ağaç grupları arasında ceviz, kiraz ve meyve ağaçları isimlerine en çok rastlanan ağaç türleridir. Ceviz ağacının kaza genelindeki sayısı 865 adet olarak tespit edilmiştir.

Ulukışla'da tarım faaliyetlerinin yanı sıra hayvancılıkta yaygın bir uğraş alanıdır. Öyle ki, temettuat defterinde geçen bilgiler, toplam 911 haneden 875'inin çeşitli cins ve sayıda hayvan beslediğini göstermektedir. Yapılan hesaplama göre kaza genelinde toplam 19.078 baş hayvan bulunmaktadır. Bu hayvanların kıymetleri toplamı 1.038.501 kuruşa tekabül etmektedir. Kaza genelinde mevcut 19.078 hayvan içerisinde % 76,87 ile küçükbaş hayvan sayısı en fazladır. Geriye kalanlardan % 13,78'i yük ve binek hayvanı olarak kullanılmaktadır. % 9,38 oranında ise büyükbaş

hayvan besiciliği yapılmaktadır. Bu hayvanların cins ve türleri de dikkate alındığında, incelenen defterde toplam 18 tür hayvan ismi geçmektedir.

Hayvancılığın bir diğer uğraş alanı olan arıcılık ta Ulukışla halkının tevessül ettiği faaliyetlerden birisidir. Kazada 204 hanenin arıcılıkla uğraştığı anlaşılmaktadır. Toplam tespit edilen arı kovanı sayısı ise 1963'tür.

Kaza genelinde tespit edilebilen gayrimenkuller ise sadece 12 değirmendir. Bu değirmenlerin değerleri 1000 ile 2000 arasında değişmektedir. Bunun dışında hane reislerinin şahsına ait her hangi bir dükkân, ev veya yapı ismi geçmemektedir.

KAYNAKÇA

ARŞİV VESİKALARI

BOA. ML. VRD. TMT. Ulukışla Temettuat Defteri, nu. 16219

KİTAPLAR

BAYKARA, Tuncer,(1988), **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I (Anadolu'nun İdari Taksimatı)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara.

BELDİCEANU, Nicoara,(1985), **XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar**, Teori Yay., Ankara.

ÇADIRCI, Musa, (2013), **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyo veEkonomik Yapısı**, TTK Yay., Ankara.

ÇAKIR, Coşkun, (2001), **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, Küre Yay., İstanbul.

ÇELEBİ, Kâtip, **Cihannümâ**,(2013), Edt. Said Öztürk, C. 2, Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi (MEDAM), İstanbul.

GABRİEL, Albert, (1962), **Niğde Tarihi**, Çev. Ahmet Akif Tütenk, Bengi Matbaası, Ankara.

GÜLTEKİN, R. Eser, (2001), **Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi**, T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Ankara.

Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, (2010), Haz. Seyit Ali Karaman- Yücel Dağlı, C. 3, Kitap 1, Yapı Kredi Yay., İstanbul.

İNALCIK, Halil, (2000), **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)**, C. I, Eren Yay., İstanbul.

İNALCIK, Halil, (2009), **Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I**, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul.

KARAL, Enver Ziya, (1997), **Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı (1831)**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.

KARPAT, Kemal H., (2010), **Osmanlı Nüfusu (1830-1914)**, Timaş Yay., İstanbul.

- KAZICI, Ziya, (2005), **Osmanlı'da Vergi Sistemi**, Bilge Yay., İstanbul.
- KILIÇ, Orhan, (1997), **18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı (Eyalet ve Sancak Tevcihâtı)**, Ceren Matbaacılık, Elazığ.
- ORTAYLI, İlber, (2000), **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1850)**, TTK Yay., Ankara.
- ORTAYLI, İlber, (2008), **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Yay., Ankara.
- ŞENER, Abdüllatif, (1990), **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, İşaret Yay., İstanbul.
- TABAKOĞLU, Ahmet, (1994), **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul.
- Ulukışla**,(2013), Ulukışla Yardımlaşma Derneği 50. Kuruluş Yılı Anısına, Ankara.
- ÜNAL, Mehmet Ali, (2012), **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, Paradigma Yay., İstanbul.
- YAVUZ, İdris – Esra YAVUZ, (2010), **Orta Asya'dan Ulukışla Yaylaklarına**, Form Ofset Gündem Gazetesi Yay., Niğde.
- MAKALELER**
- ACUN, Fatma, (2002), “Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 9, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 899-908.
- ADIYEKE, Nuri, (2000), “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, **Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi**, S. 11, Ankara, s. 669-823.
- AFYONCU, Erhan, (1999), “Osmanlı Devleti'nde Tahrir Sistemi”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 6, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 311-313.
- AKYILDIZ, Ali, (2011), “Tanzimat”, **İA**, C. 40, TDV Yay., İstanbul, s. 1-10.
- BARKAN, Ömer Lütfi, (1980), “Tımar”, **Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I**, İstanbul, s. 805-871.

- BAYRAKTAR, Hilmi, (2015), “Tanzimat Dönemi Niğde Sancağı Mali Verileri ve Bunların Değerlendirilmesi”, **Niğde Tarihi Üzerine**, Edt. Musa Şaşmaz, Kitabevi Yay., İstanbul, s. 81-143.
- ÇADIRCI, Musa, (1989), “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”, **Bellekten**, C. LIII, S. 206, TTK Yay., Ankara, s. 601-626.
- ÇADIRCI, Musa, (2011), “Türkiye’de Muhtarlık Kurumunun Tarihi Gelişimi”, **Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri**, İmge Kitabevi, Ankara, s. 55-69.
- DARKOT, Besim, (1988), “Niğde”, **İA**, C. 9, TDV Yay., İstanbul, s. 253-256.
- DEMİR, İsmet, (1999), “Temettü Defterlerinin Önemi ve Hazırlanış Sebepleri”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 6, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 315-317.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, (2010), “Muhassıl”, **Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara.
- EFE, Ayla, (2016), “1845 Temettuat Sayım Sonuçları Ne Oldu?”, **International Journal of History Studies**, C. 8, S. 1, s. 09-35.
- EFE, Ayla, (2016), “Osmanlı Devleti’nde Yeniden Yapılanmanın Şafağında Üç Vergi Sayımı”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, C. 11, S. 2, s. 23-46.
- EMECEN, Feridun, (1994), “Dönüm”, **İA**, C. 9, TDV Yay., İstanbul, s. 521.
- ERDOĞDU, İbrahim, (2015), “16097 Numaralı Temettüât Defterine Göre Harput Asurî Mahallesi”, **Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi**, C. II, S. 1, Elazığ, s. 21-52.
- ERKAL, Mehmet – Halil İncılık, (1993), “Cizye”, **İA**, C. 8, TDV Yay., İstanbul, s. 42-48.
- ERKAL, Mehmet - Ahmet Tabakoğlu, (2007), “Öşür”, **İA**, C 34, TDV Yay., İstanbul, s. 97-103.
- GÖYÜNÇ, Nejat, (1979), “Hane Deyimi Hakkında”, **Tarih Dergisi**, S. 32, İstanbul, s. 331-348.

- GÜNER, Osman, (2006), “Bir Muafiyet Vergisi Olarak Cizye: Tarihsel ve Kavramsal Bir Okuma”, **On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 22, Samsun, s. 59-74.
- GÜNEŞ, Mehmet, (2014), “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”, **Akademik Bakış Dergisi**, C. 8, S. 15, İstanbul, s. 221-240.
- GÜRAN, Tevfik, (1987), “Köy Topluluklarının Sosyal Yapı Özellikleri”, **Türk İktisat Tarihi Yıllığı**, S. 1, İstanbul, s. 265-303.
- GÜRAN, Tevfik, (1987), “Osmanlı Tarım Ekonomisi (1840-1910)”, İÜİF Türk İktisat ve İçtimaiyat Araştırmaları Merkezi, **Türk İktisat Tarihi Yıllığı**, S. 1, İstanbul, s. 225-267.
- GÜRAN, Tevfik, (1988), “Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası 60. Yıl Özel Sayısı**, C. 49, İstanbul, s. 79-95.
- GÜRAN, Tevfik, (1993), “Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)”, **Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, C. 13, S. 17, TTK Yay, Ankara, s. 213-246.
- GÜRAN, Tevfik, (2000), “Tanzimat Döneminde Tarım Politikası (1839-1913)”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Osmanlı Özel Sayısı, C. 32, Ankara, s. 481-489.
- KAYA, Mehmet, (2006), “XV. Yüzyıl Başlarında Niğde Sancağı'nın Nüfusuna Dair”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 19, Konya, s. 193-210.
- KENANOĞLU, M. Macit, (2013), “Vergi”, **İA**, C. 43, TDV Yay., İstanbul, s. 52-58.
- KIZILKAN, Ayşe Özdemir, (2008), “Osmanlı Vergi Düzeninde Temettuat Uygulamaları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 20, Kütahya, s. 57-66.
- KÜÇÜKKALAY, A. Mesut – Ali Çelikkaya, (2002), “Osmanlı Vergi Sistemi ve Bir Vergi Tahsil Yöntemi Olarak İltizam”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 878-891.

- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., (1995), “Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, **Bulleten**, C. LIX, S. 225, TTK Yay, Ankara, s. 395-418.
- “Niğde”, Anonim, (1982), **Yurt Ansiklopedisi**, C. 8, İstanbul, s. 6146-6216.
- ORAL, Mehmet Zeki, “Niğde Tarihi”, **Akpınar Dergisi**, S. 10, Halkevi Yay., Niğde 1934-1941.
- ÖZ, Mehmet, (2010), “Tahrir”, **İA**, C. 39, TDV Yay., İstanbul, s. 425-429.
- ÖZDEMİR, Rifat, (1993), “Avârız ve Gerçek Hane Sayılarının Demografik Tahminlerde Kullanılması Üzerine Bazı Bilgiler”, **V. Türk Tarih Kongresi (Ankara 22-26 Eylül 1986), Kongreye Sunulan Bildiriler**, C. IV, Ankara, s. 1581-1613.
- ÖZÇELİK, Selahattin, (1999), XIX. Yüzyıl Türkiyesi’nde Köy ve Kasaba Hayatı Üzerine Gözlemler”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 4, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 119-131.
- ÖZKAYA, Yücel – Ali Akyıldız, (2006), “Muhassıl”, **İA**, C. 31, TDV Yay., İstanbul.
- ÖZTÜRK, Said, (2003), “Türkiye’de Temettuat Çalışmaları”, **Türkiye Literatür Dergisi**, C. 1, S. 1, s. 287-304.
- SELÇUK, Hava, (2013), “Niğde’de İlk Nüfus Sayımı (23 Şevval 1246 / 6 Nisan 1831)”, **International Journal of Social Science**, C. 6, S. 2, s. 1263-1294.
- SOLAK, İbrahim, (2008), “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu’da Meyve ve Sebze Üretimi”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 24, Konya, s. 217-251.
- SOLAK, İbrahim, (2013), “Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu’da Arıcılık”, **Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nejat Göyünç’e Armağan**, Konya, s. 347-364.
- ŞENER, Abdülatif, (2007), “Tanzimat ve Osmanlı Maliyesi”, **Sona Doğru Osmanlı**, Birleşik Kitabevi Yay., Ankara, s. 69-110.
- ŞENER, Abdülatif, (2007), “Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Reformları”, **Sona Doğru Osmanlı**, Birleşik Kitabevi Yay., Ankara, s. 113-139.

TABAKOĞLU, Ahmet, (2002) “Klasik Dönemde Osmanlı Ekonomisi”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 10, Ankara, s. 653-694.

TELCİ, Cahit, (2002), “Osmanlı İktisat Literatüründe Bulunan ve Günümüzde Hala Yaşayan Bir Kavram: Rençber”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 10, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s. 714-717.

TÜRKLÜ, Mehmet Emin, (2016), “Tanzimat Döneminde Ancemaatin Vergi Uygulaması ve Yaşanan Usulsüzlükler Üzerine Bazı Şikâyetler”, **Curr Res Soc Sci**, 2 (3),s. 130-142.

“Ulukışla”, Anonim, (1990), **Ana Britannica**, C. 21, İstanbul s. 381-382.

TEZLER

BÜTÜN, Şevket, (2001), **Temettuat Defterlerine Göre (H. 1260-M. 1844) Burdur’un Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

OFLAZ, Mustafa, (1992), **16. Yüzyılda Niğde Sancağı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

SOLMAZ, Emrah, (2009), **Osmanlı Tarihi Çalışmaları Açısından Temettüât Defterlerinin Önemi Üzerine Bir İnceleme Örneği: İncir Karyesi Temettüât Defteri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Semineri, Konya.

TANRIVERDİ, Fatma, (2015), **Temettuat Kayıtlarına Göre Bereketli Kazasında Sosyal ve İktisadi Yapı**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.

TOROĞLU, Emin, (2006), **Niğde İli Yerleşmeleri ve Lokasyon Planlaması**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

MÜRACAAT ESERLER

Osmanlı Tarih Sözlüğü, (2011), Mehmet Ali Ünal, Paradigma Yay., İstanbul.

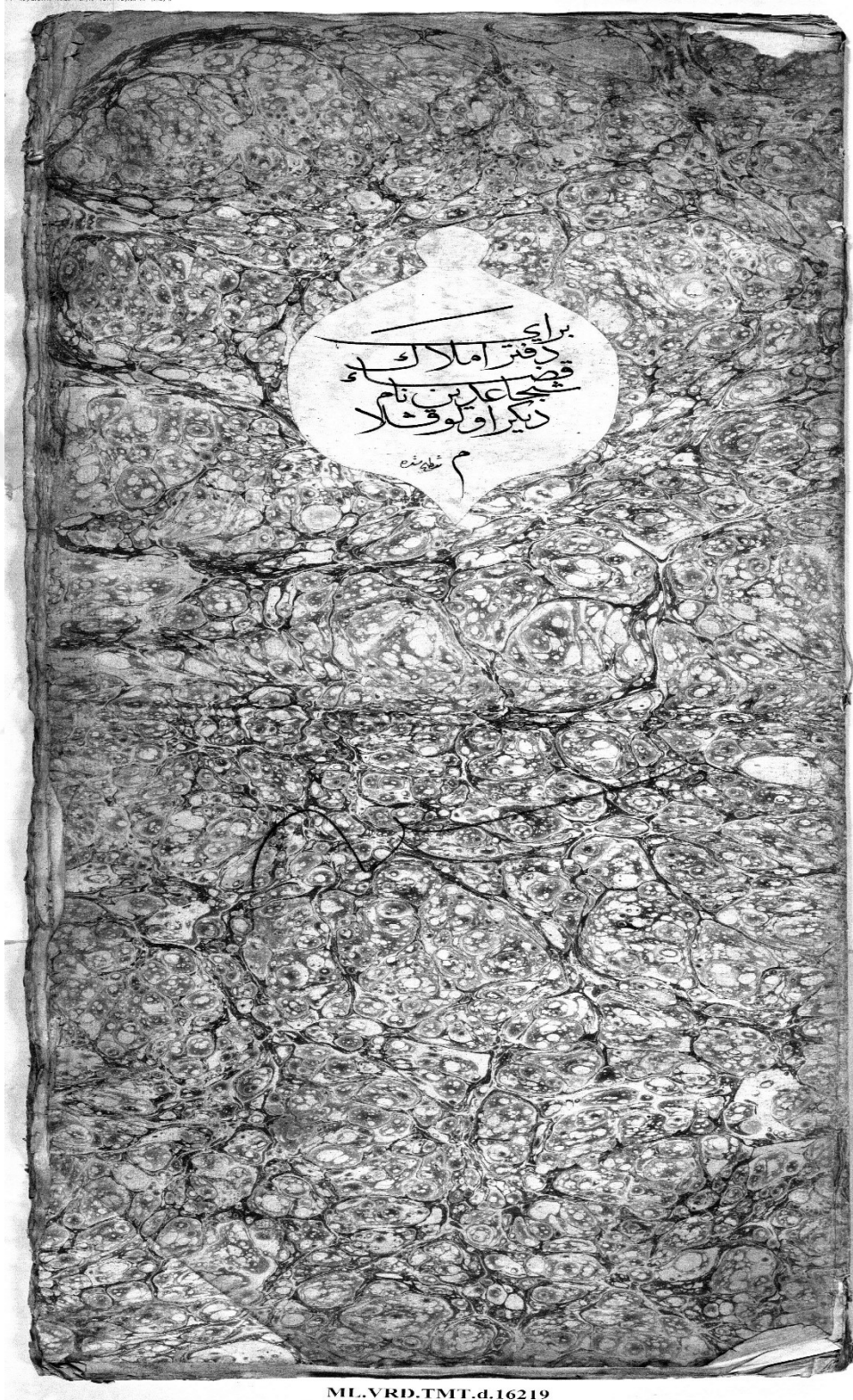
Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat, (2010), Ferit Devellioğlu, Aydın Kitabevi Yay., Ankara.

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü,(1993), Mehmet Zeki Pakalın, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul.

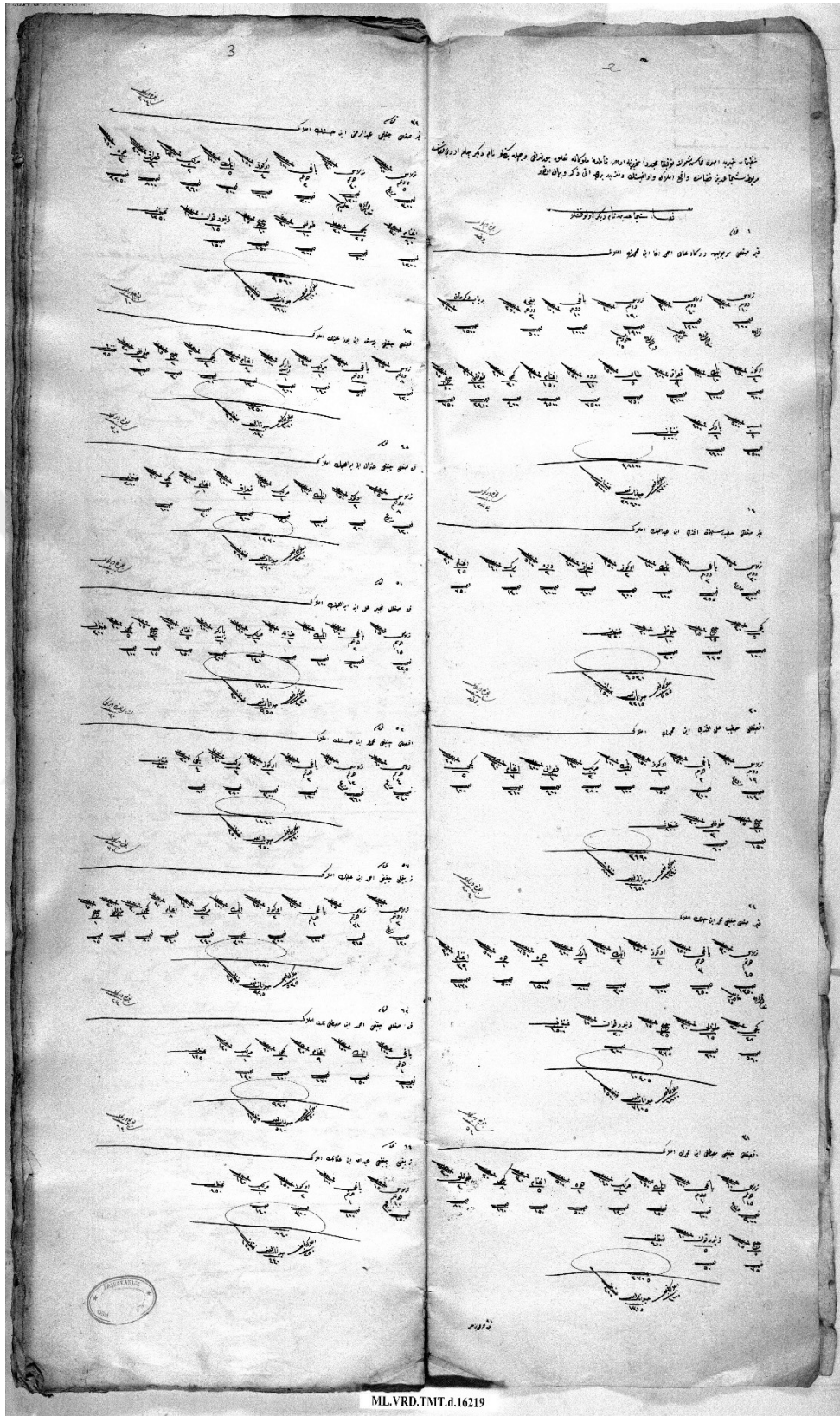

EKLER

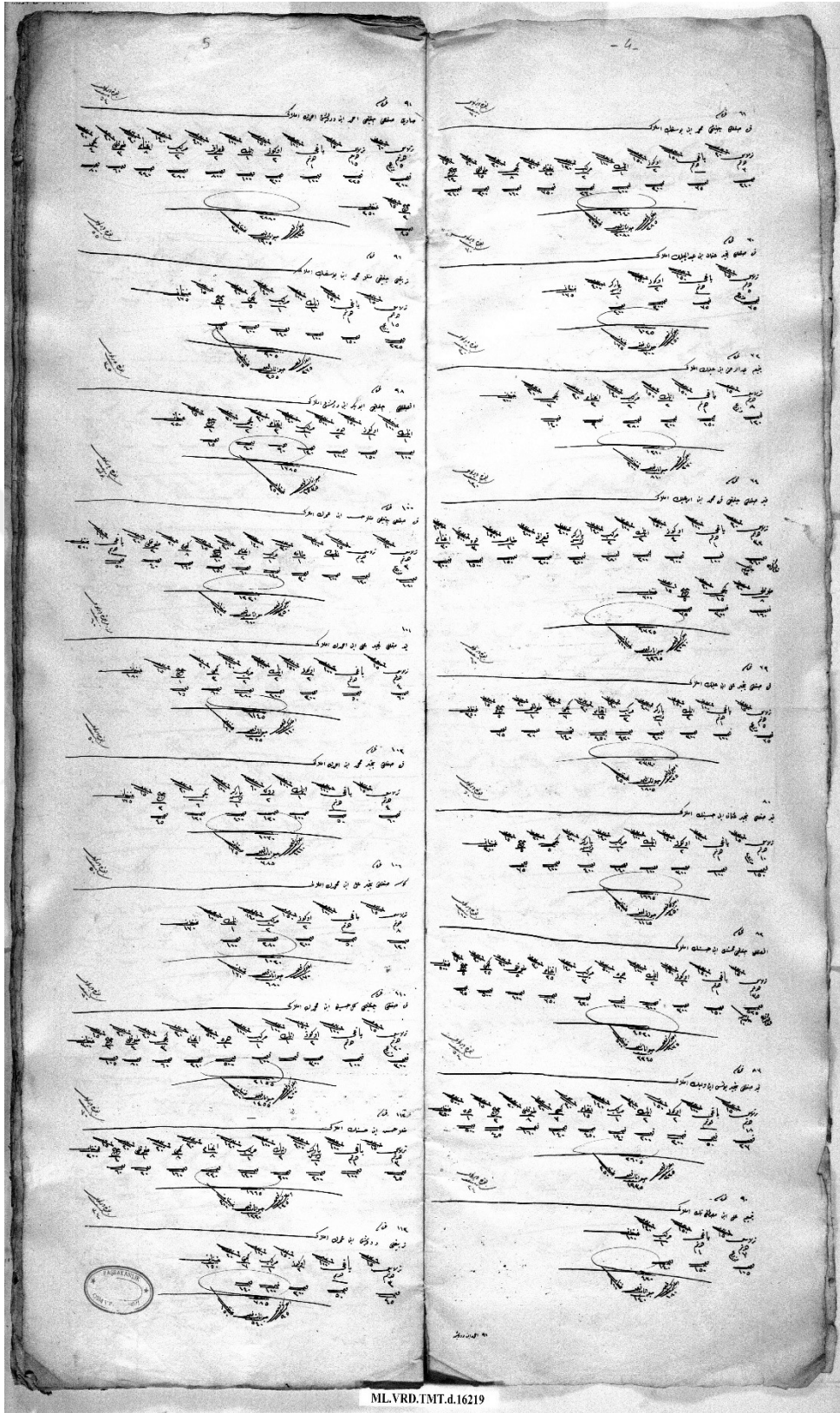
EK 1: ML.VRD.TMT. d. /16219 Numaralı Ulukışla Temettuat Defteri Kapak Sayfası

ML.VRD.TMT.d.16219

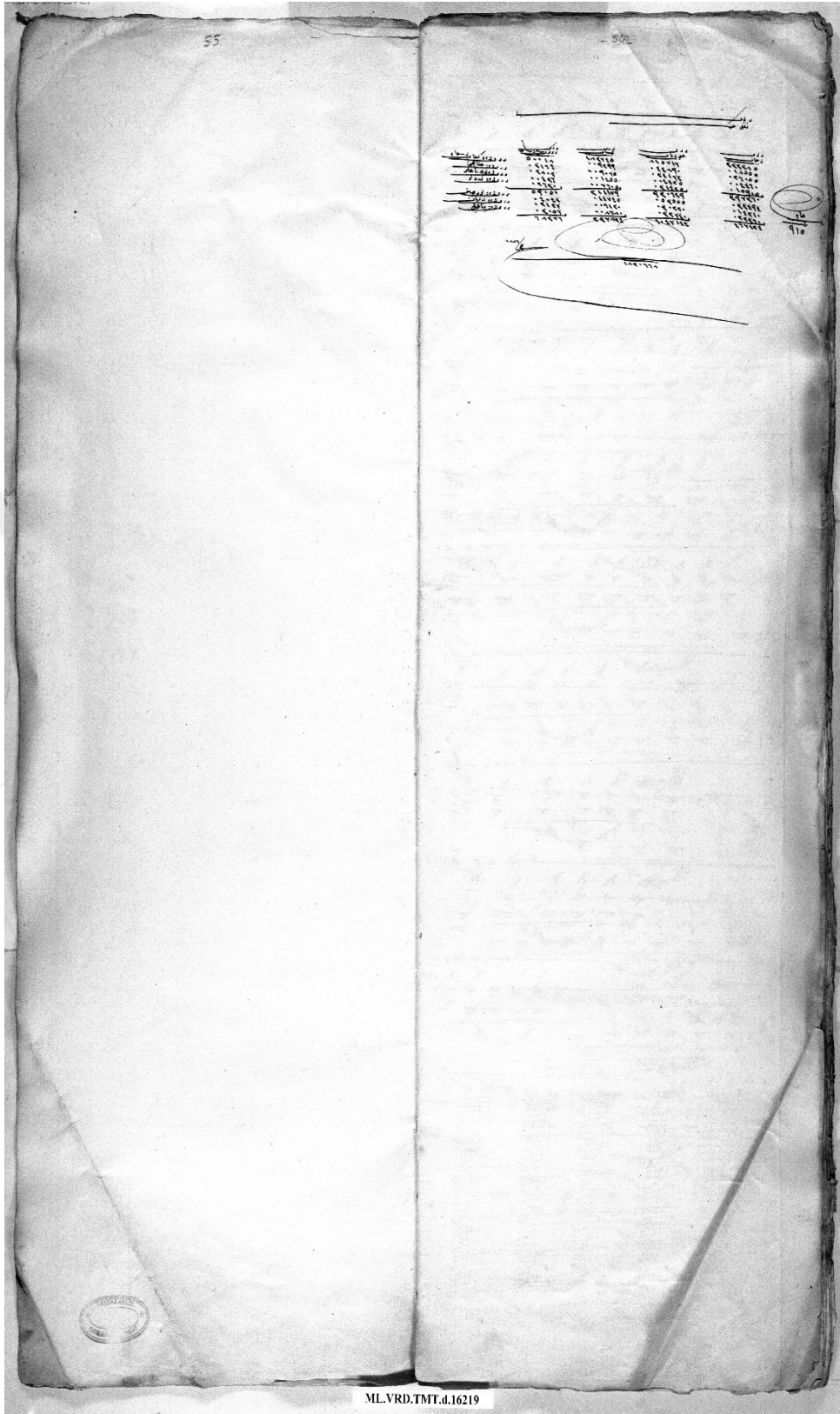
ML.VRD.TMT.d.16219

EK 5: ML. VRD. TMT. d. /16219 Numaralı Ulukışla Temettuat Defteri Son Sayfası

ML.VRD.TMT.d.16219

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Kübra KARAMIK
Doğum Yeri ve Tarihi : Niğde / 1991
Medeni Hali : Bekâr
İletişim Bilgileri : kubra.karamik@gmail.com
0538 563 75 31 (GSM)

EĞİTİM

2006-2010 : Niğde Fatih Anadolu Lisesi
2010-2014 : Niğde Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
2013-2015 : Eskişehir Anadolu Üniversitesi Açıköğretim
Fakültesi Ön Lisans Sosyal Hizmet ve
Danışmanlık Bölümü

İŞ DENEYİMİ

YABANCI DİL

İngilizce : YDS: 56,25

YAYINLARI
